

Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS: Een wereld van verschil?!

ontwerp: Mario

Studente: Marion van Kapel-Van de Voort

Student nummer: 2145758

Lesplaats: Tilburg

Module: master SEN Hoogbegaafdheid

Begeleidende docente: Annemieke Weterings-Helmons

Datum: juni, 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	6
1 Aanleiding en probleemstelling	10
1.1 Doel van het onderzoek	
1.2 Doel in het onderzoek	
1.3 Eerder onderzoek	
1.4 Huidige situatie	
1.5 Gewenste situatie	
1.6 Hoe wil ik mijn doel bereiken	
2 Theoretische onderbouwing	14
2.1 Omschrijvingen	
2.1.1 Hoogbegaafdheid	
2.1.2 PDD-NOS	
2.1.3 Coöperatief leren	
2. 2 Overeenkomsten in kenmerken van hoogbegaafdheid en een Autistische Spectrum Stoornis	
2.3 Verschillen in kenmerken hoogbegaafdheid en PDD-NOS	
2.4 Educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS	
2.5 Mogelijke ondersteuningsinterventies voor een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij het samenwerken aan groepsopdrachten	
2.6 Welke interventie kies ik voor Mario en waarom?	
3 Onderzoeksmethodologie	22
3.1 Onderzoeksvorm	
3.2 Data verzameling door middel van onderzoekinstrumenten	
3.3 Interventiemethodiek	
3.4 Triangulatie	
3.5 Data analyse	
3.6 Betrokkenen bij het onderzoek	
3.7 Ethische kwesties	

4 Data-analyse en resultaten	27
4.1 Het sociaal-functioneren	
4.2 Het sociaal welbevinden	
4.3 Mijn rol als LEDgroepleerkracht	
4.4 Het samenwerken	
4.5 Evaluatie Handelingsplan	
4.5.1 Observaties door de LEDgroepleerkracht	
4.5.2 Observaties door de groepsleerkracht	
4.5.3 Vragenlijsten ingevuld door moeder	
4.5.4 De strategiekaart samenwerken	
4.5.5 De taakrollen	
4.5.6 Het TASC model	
5 Conclusies en discussie	37
5.1 De belangrijkste conclusies ten aanzien van	
5.1.1 Het sociaal functioneren en het sociaal welbevinden	
5.1.2 De rol van de LEDgroepleerkracht	
5.1.3 Het samenwerken	
5.1.4 Het werken volgens een vaste planning en structuur	
5.2 Terugkijkend naar de aanleiding van mijn onderzoek	
5.3 Discussie	
5.4 Nieuwe visies, nieuwe uitgangspunten	
5.5 Een mogelijk vervolgtraject	
5.6 Validering conclusies.	
6 Evaluatie onderzoek- discussies	43
6.1 Evaluatie onderzoek	
6.2 Mijn persoonlijke ervaringen	
Nawoord	47
Literatuurlijst	48

Bijlagen:	1.1 Mailcontact	50
	2.1 Kenmerken en educatieve behoeften	53
	2.2 Rollenkaart tips en tops	58
	3.1 DHH sociaal functioneren	59
	3.2 Formulier Handelings Gericht Werken en Handelingsplan	70
	3.3 Vragenlijst functioneren LEDgroepleerkracht	80
	3.4 Vragenlijst samenwerken	81
	3.5 Observatielijst samenwerken	82
	3.6 Logboek	83
	3.7 Evaluaties	94
	3.7.1 LEDgroepleerkracht met Mario	94
	3.7.2 Leerkracht met Mario	101
	3.7.3 Moeder met Mario	103
	3.8 Tips voor ouders	104
	4.1 Tips en tops voor Mario	105

Samenvatting

Mijn meesterstuk heeft als titel: Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS: Een wereld van verschil?!

Ik heb door middel van mijn casestudy geprobeerd een brug te slaan tussen de wereld van Mario¹ en de wereld om hem heen. In mijn Leer Extra Dingengroep zag ik een leerling die zich helemaal terugtrok en ondanks de aanwezige kwaliteiten vanuit zijn hoogbegaafdheid niet tot leren kwam. Om die brug te kunnen slaan heb ik eerst literatuur over de combinatie hoogbegaafdheid en PDD-NOS² bestudeerd. Daarnaast heb ik gesprekken gevoerd met Mario, zijn leerkracht en zijn moeder. Ik heb de educatieve behoeften zoals beschreven in de literatuur naast de educatieve behoeften van Mario gelegd. Structuur is erg belangrijk voor Mario. Hij wilde ook erg graag meedoen aan groepsopdrachten. Deze twee gegevens heb ik verwerkt in mijn onderzoek. Ik heb gekozen om te onderzoeken welke aanpassingen er nodig zijn om aan de behoefte tot samenwerken van Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, te voldoen.

Ik heb bewust gekozen voor het inzetten van meerdere interventies om zoveel mogelijk structuur aan te kunnen bieden bij het samenwerken. Deze interventies hadden ook verschillende functies. Ik wilde gaan remediëren door het samenwerken in een kleine groep te laten plaatsvinden en te begeleiden. Ik wilde wekelijks de tops en tips evalueren met Mario, zodat we deze konden gaan toepassen in de nieuwe LEDgroep bijeenkomst. Ik wilde gaan compenseren door de stappenkaart 'samenwerken' en pictokaarten 'taakrollen coöperatief leren' in te zetten. Ik wilde gaan dispensereren door Mario te laten bepalen met wie hij gaat samenwerken en welke rollen hij uit 'coöperatief leren' wilde vervullen. Totale dispensatie was niet mogelijk, omdat Mario altijd met andere personen te maken zal hebben. Vooraf aan elke les werd besproken wat er zou gaan gebeuren en wat zijn rol daarin zou zijn. Tijdens de groepsopdrachten heb ik Mario bij alle stappen begeleid; ik help hem als hij vast dreigt te lopen of de afspraken niet nakomt.

¹ Om privacy redenen is dit een fictieve, door de leerling zelf gekozen, naam.

² Pervasive Developmental Disorder - Not Otherwise Specified = Pervasieve ontwikkelingsstoornis, niet anders omschreven

Samenwerken staat centraal in de visie van onze school. Samenwerken is een belangrijk leerdoel in het onderwijs (Gerven, 2008). Het TASC³ Model van Wallace (2001) is een goed oefenmiddel. Dit model biedt hem ook structuur bij het uitvoeren van zijn taken. Om Mario de kans te geven deel uit te maken van het samenwerken heb ik de taakrollen uit het 'coöperatief leren' ingezet. De taakrollen bieden hem structuur aan in het leren samenwerken. Iedereen is verantwoordelijk voor het goed vervullen van de taak. Door het laten geven van tips en tops aan elkaar over het vervullen van die taken, heb ik geprobeerd om op een gestructureerde manier interactie tussen de leerlingen mogelijk te maken. Tijdens het onderzoek heb ik voorafgaand aan elke LEDgroepbijeenkomst samen met Mario de strategiekaart 'samenwerken' van Bruin (2004) ingevuld. Hij wist dan hoe, wanneer, waar en met wie hij de opdracht moest gaan uitvoeren. Wij bespraken ook samen hoe de ander daar op zou kunnen reageren en hoe Mario daar mee om kon gaan. De opbouw van het TASC Model bracht ook structuur in de manier van werken in de LEDgroep. Het leerdoel stond op papier, de leerlingen konden eerst zelf nadenken en daarna met elkaar overleggen over het vinden van het antwoord. Ik kon de leerlingen door middel van gerichte vragen begeleiden in hun eigen leerproces. De hele LEDgroep reageerde enthousiast op deze manier van werken.

Uit mijn onderzoek is niet naar voren gekomen welke interventie het beste werkt. Dat was ook niet mijn doel. Na afloop van mijn onderzoek kon ik wel de conclusie trekken dat Mario sociaal beter is gaan functioneren doordat hij door verschillende mensen begeleid werd en wordt in het contact leggen met leeftijdsgenootjes. Een andere conclusie is dat het inzetten van meerdere interventies het voor Mario mogelijk heeft gemaakt om, ondanks zijn PDD-NOS, toch tot samenwerken te komen. Zo heb ik geprobeerd te voldoen aan zijn educatieve behoefte passend bij zijn hoogbegaafdheid.

³ Thinking Actively in a Social Context

Inleiding

Mijn meesterstuk heeft als titel: Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS: Een wereld van verschil?!

Het uitroepteken staat voor het feit dat een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS in een andere of eigen wereld leeft! Het vraagteken staat voor de vraag of mijn interventies een wereld van verschil voor hem maken?

Behalve ik⁴

Hé

Wat is er aan de hand?

Waarom staat iedereen bij elkaar, behalve ik?

Sta ik weer alleen aan de kant?

Hé

Weer iets dat ik niet snap

Waarom lacht iedereen behalve ik?

Lachen ze om mij of mis ik weer een grap?

Hé

Niemand die mij als partner neemt

Waarom werkt iedereen samen, behalve ik?

Ben ik dan echt zo vreemd?

Hé

Ik volg niet meer waar het over gaat

Waarom neemt iedereen deel aan het gesprek, behalve ik?

En luistert niemand als ik praat?

Hé

Zo gaat het nu altijd

Iedereen begrijpt en vindt begrip, behalve ik

Blijf ik dan altijd de vreemde eend in de bijt?

⁴ Uit: Wels. A (2007) *Storm in je hoofd* p. 39 Lelystad: Pica.

Ik ben Marion van Kapel-Van de Voort. Ik heb 3 jaar gewerkt op de Jozefschool in Amsterdam en daarna een jaar als invalster op verschillende Rotterdamse scholen. Ik ben nu bijna 20 jaar als groepsleerkracht werkzaam op RK de Regenboogschool in Rotterdam, waarbij ik de laatste 3 jaren ook de functie coördinator hoogbegaafdheid vervul. Ik leid niet alleen de werkgroep TALENT op mijn eigen school, maar ik maak ook deel uit van de bovenschoolse werkgroep TALENT: kennispunt begaafdheid van ons schoolbestuur. Ik ben sinds 3 jaar ook de leerkracht van de Leer Extra Dingengroep: een plusgroep voor de meerbegaafde leerlingen bij ons op school.

Mijn onderzoek gaat over welke aanpassingen in de LEDgroep nodig zijn om aan de educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS te kunnen voldoen. Vijf jaar geleden zat Mario bij mijn duo collega in groep 4. Vanuit het psychologisch onderzoek was het advies gekomen om Mario meer uitdagend lesmateriaal aan te bieden, gezien zijn hoge I.Q.⁵ Mijn collega wist dat mijn zoon hoogbegaafd is en verwachtte dat ik ervaring met dit onderwerp had, reden waarom ze mij om advies vroeg; zo raakte ik betrokken bij Mario.

Samen hebben wij een Persoonlijk Ontwikkelings Plan opgesteld om te onderzoeken welke materialen wij konden inzetten voor hoogbegaafde leerlingen. Daarnaast zijn wij workshops gaan volgen om te leren hoe wij passend onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen konden geven.

Er ging een wereld voor ons open. Wij kwamen tot de conclusie dat wij dit niet meer met zijn tweeën konden aanpakken. Wij hebben toen de werkgroep Talent samengesteld. Om de doorgaande lijn goed in beeld te krijgen hebben wij collega's van de onder-, midden- en bovenbouw gevraagd om deel uit te gaan maken van deze werkgroep. Dat is gelukt en zelfs onze peuterspeelzaal is vertegenwoordigd in de werkgroep.

Het ging niet goed met Mario, hij vond steeds minder aansluiting bij de rest van de groep. Aan het eind van groep 6 startte ik de LEDgroep met 5 leerlingen die opvielen door hun hoge scores en hun gedrag. Eén middag per week speelden wij het KWINK!⁶ spel om de leerlingen meer inzicht in zichzelf en in elkaar te geven. Mario was één van die vijf leerlingen.

⁵ Intelligentie Quotiënt

⁶ Spel uitgegeven door het Landelijk Informatie Centrum Hoogbegaafdheid

Mario ging naar groep 7 en hij onderging opnieuw een psychologisch onderzoek. Daar werd wederom een hoog I.Q. geconstateerd. Ook was de DSM-IV ⁷ afgenomen en daaruit kwam de diagnose: PDD-NOS.

Om Mario en ook de andere hoogbegaafde leerlingen beter te kunnen begeleiden ging ik op zoek naar een opleiding die mij kon helpen structuur aan te brengen in het onderwijs aan deze leerlingen bij ons op school. Het was niet alleen het aanschaffen van materialen en het opzetten van een vorm van een plusgroep. Wij moesten een visie over hoogbegaafdheid ontwikkelen. Die visie moest uitgangspunt worden van het te schrijven beleidsplan. Er moest in de klas tijd vrij gemaakt worden voor uitdagend werk. Begrippen als compacten en verrijken moesten een plek gaan vinden in de groepsplannen. Ik zag en zie het nog steeds als een uitdaging om onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen bij ons op school goed op de kaart te zetten. Het kon mij niet snel genoeg gaan, maar ik moest al gauw pas op de plaats maken. Mijn team ging niet zo snel als ik. Dat had niets te maken met onwil, maar dat had te maken met het feit dat ze eerst wilden weten waarom ze iets moesten doen, voordat ze het gingen doen.

Via een melding op de internetsite Google kwam ik erachter dat de Fontys OSO in Tilburg in september 2009 met een master SEN hoogbegaafdheid zou starten; de keuze om deze opleiding te gaan volgen was gauw gemaakt. Deze studie zou mij de handvatten kunnen aanreiken om het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen op onze school goed in kaart te brengen. Naarmate ik meer modules had gevolgd tijdens deze opleiding werd het mij duidelijk dat ik veel en veel te snel ging.

Mario is de enige geteste hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij ons op school. De LEDgroep zou voor hem dus de plek moeten zijn waar hij tot leren komt. In werkelijkheid was dat een plek waar hij niet tot leren kwam en waar hij zich niet veilig voelde. Dit gevoel van onveiligheid was de reden om Mario te betrekken in mijn onderzoek. In eerste instantie dacht ik dat de LEDgroep niet veilig was, omdat er leerlingen in de LEDgroep zaten die door gebrek aan een goede signalering onterecht in de LEDgroep zaten. Wij zijn namelijk een zogenaamde 'zwarte' school. Onze school staat in een wijk waar veel gebroken gezinnen leven. Een wijk waar veel leerlingen een taalachterstand hebben doordat er thuis geen Nederlands met ze gesproken wordt. Leerlingen met een A score zijn bij ons een uitzondering en worden daarom al gauw gezien als mogelijke kandidaat voor de LEDgroep.

⁷ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (kortweg DSM) Amerikaans handboek dat gebruikt wordt bij het vaststellen van autisme

De echte reden waarom Mario zich niet veilig voelde in de LEDgroep ontdekte ik door het bestuderen van literatuur. Ik ontdekte welke educatieve behoeften hoogbegaafde kinderen met PDD-NOS hebben. Ik ga onderzoeken welke aanpassingen er nodig zijn om aan de behoefte tot samenwerken van Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, te voldoen.

Door de opzet van het meesterstuk moet mijn onderzoek theoretisch onderbouwd zijn. Niet alleen in de keuze van interventies, maar ook bij het trekken van conclusies. Ik heb gemerkt dat collega's het prettig vinden als voorbeelden van good practice verduidelijkt worden door theoretische onderbouwing en niet alleen door mijn ervaringen met mijn eigen zoon.

Het onderzoek heeft niet alleen betrekking op Mario. Doordat ik samenwerken als uitgangspunt heb genomen, worden alle leerlingen van de LEDgroep betrokken bij dit onderzoek. De leerkracht van Mario gaat de interventies inzetten in de klas, zodat de interventies niet beperkt blijven tot de LEDgroep. Mario gaat een sociale vaardigheidstraining volgen, waardoor ik ook regelmatig gesprekken wil gaan voeren met zijn moeder en met de orthopedagoge van deze training.

Ik denk dat dit onderzoek een voorbeeld van good practice kan worden voor inclusief onderwijs. Ik hoop aan te kunnen tonen dat het wel degelijk mogelijk is om inclusief onderwijs aan te bieden aan hoogbegaafde kinderen met PDD-NOS door tegemoet te komen aan hun educatieve behoeften. Door het inzetten van noodzakelijke interventies zou het ook voor Mario mogelijk moeten zijn om aansluiting te vinden bij 'onze' wereld.

1 Aanleiding en probleemstelling

Onze school heeft als visie⁸: Samenwerken op basis van vertrouwen om tot een adaptieve werksfeer te komen, waarbij je eigen identiteit bewaard blijft. Onderdeel hiervan is uiteraard ook het aanbieden van onderwijs aan leerlingen die extra uitdagingen nodig hebben om goed te (blijven) functioneren. Om in deze behoefte te kunnen voorzien ben ik gestart met de Leer Extra Dingengroep (LEDgroep). Al snel liep ik tegen allerlei problemen aan: er was geen duidelijk beleid voor hoogbegaafde leerlingen bij ons op school en het doel van de LEDgroep was niet voor alle betrokkenen even helder.

Door de problemen in de interactie die veroorzaakt worden door zijn PDD-NOS vond Mario weinig aansluiting bij de andere leerlingen uit de LEDgroep. Uit gesprekken met hem kwam naar voren dat hij er wel graag bij wilde horen. Daarom wil ik gaan onderzoeken of er aanpassingen zijn die het voor Mario mogelijk maken om op 'zijn manier' samen te kunnen werken. Je hebt in je leven namelijk altijd met andere mensen te maken en samenwerken is een manier om sociale vaardigheden te ontwikkelen (Gerven, 2002). Volgens van Bruin & Gerven (2009) zullen niet alleen aanpassingen gedaan moeten worden in de lesstof, ook de leeromgeving en de houding van de leerkracht zullen aangepast moeten worden.

1.1 Doel van het onderzoek

In de LEDgroep zit maar één getest hoogbegaafde leerling. Mario heeft in groep 3 en in groep 7 een psychologisch onderzoek gehad, waarbij een I.Q. werd geconstateerd van 138. Sinds groep 5 slikt hij medicijnen tegen ADHD (eerst Ritalin en nu Concerta) In 2010 volgde volgens de richtlijnen uit de DSM-IV de diagnose: PDD-NOS. Omdat er geen specifieke tips gegeven werden voor de leerkracht en omdat Mario aangegeven heeft bij de groep te willen horen wil ik onderzoeken welke interventies ik als specialist hoogbegaafdheid moet inzetten om het samenwerken in de LEDgroep voor Mario zo goed mogelijk te laten verlopen rekening houdend met zijn educatieve behoeften. Mijn verwachting is dat Mario door de aanpassingen bij het samenwerken het gevoel gaat krijgen dat hij deel uit maakt van de (LED) groep.

⁸ citaat uit de schoolgids, geformuleerd door Kapel, M. J. G. van (2006)

1.2 Doel in het onderzoek

Ik vind dat iedere leerling recht heeft op passend onderwijs. Ik denk dat inclusief onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen mogelijk is als je bereid bent om aanpassingen te doen. Je moet in staat zijn om je als leerkracht anders op te stellen, een leeromgeving te creëren waar een leerling met behulp van aangepaste leerstof tot presteren komt, ondanks de bij deze leerling gediagnosticeerde PDD-NOS.

Mijn onderzoek gaat over welke aanpassingen in de LEDgroep nodig zijn om aan de educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS te kunnen voldoen.

Het onderwerp is: Het aanpassen van de werkwijze binnen de LEDgroep rekening houdend met de educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, zodat deze leerling in staat is met de andere leerlingen tot een gezamenlijk resultaat te komen.

Mijn vraag: Wat moet er worden aangepast aan de houding van de LEDgroepleerkracht, de opbouw van de groepsopdrachten en de leeromgeving om aan de behoefte tot samenwerken van Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, te voldoen?

De deelvragen zijn:

- Wat is de theoretische betekenis van:
 - hoogbegaafdheid?
 - PDD-NOS?
 - educatieve behoeften?
 - samenwerken / coöperatieve werkvormen?
- Welke educatieve behoeften van een hoogbegaafd kind en een kind met PDD-NOS zijn van toepassing op Mario?
- Welke aanpassingen voor een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij het samenwerken aan groepsopdrachten zijn van toepassing op Mario?
- Hoe kan ik als specialist hoogbegaafdheid er voor zorgen dat de aanpassingen niet beperkt blijven tot de LEDgroep?

1.3 Eerder onderzoek

Volgens Burger-Veltmeijer (2006) is er wereldwijd weinig onderzoek gedaan naar de combinatie hoogbegaafdheid en een ASS. Waarbij ik meteen weer tegen een probleem aanloop: de autist bestaat niet. Er zijn namelijk grote verschillen in taalvaardigheid en intelligentie. Delfos (2010), Vermeulen (2004) en Burger-Veltmeijer (2006) geven aan dat er bij een ASS een triade is van stoornissen: wederkerige sociale interactie – verbale en non verbale communicatie en een stoornis in de verbeelding. Volgens het model van Gagné (2000) kan een leerling met PDD-NOS wel hoogbegaafd zijn, omdat het kind maar op één gebied hoeft uit te blinken. Volgens Vervaet & De Vries (2010) is het wetenschappelijk gezien maar de vraag of kinderen met PDD-NOS hoogbegaafd kunnen zijn. Dit is volgens hen een controversieel vraagstuk: “Kinderen met PDD-NOS zijn zeer zwak op bepaalde vlakken (sociaal en communicatief). Doordat hun brein zich niet met deze zaken bezig hoeft te houden plus de omstandigheid dat ze zich vaak richten op één enkel onderwerp (spoorboekjes, weerspatronen) kunnen ze effectief meer tijd en aandacht besteden aan dat ene onderwerp.”⁹

Ik vind dat de combinatie hoogbegaafdheid en PDD-NOS wel degelijk mogelijk is. Ik zie door de hoge intelligentie mogelijkheden om met behulp van aanpassingen zoals structuur bieden, taken plannen en organiseren tot prestaties te komen, die boven het gemiddelde liggen. Ik zie mogelijkheden in het erbij willen horen en de bereidheid om met aanpassingen een vorm van samenwerken aan te gaan.

1.4 Huidige situatie

Uit de feedback van de leerlingen bleek dat de LEDgroep voor sommige leerlingen niet een ideale leeromgeving was. Mario was daar één van. Hij vergat zijn werk mee te nemen, hij sloeg opdrachten over, hij kon niet goed reageren op de andere leerlingen en werkte het liefst helemaal alleen, ver van de andere leerlingen. Hij trok zijn eigen plan en kwam alleen maar tot resultaat als de leerkracht met hem aan de slag ging. De andere leerlingen reageerden ook niet altijd even positief op Mario. In de nieuwe LEDgroep die na de kerstvakantie van start gaat, gaan we aandacht besteden aan PDD-NOS. Delfos (2006) geeft aan dat dit erg belangrijk is. Mario heeft in zijn eigen groep een spreekbeurt over PDD-NOS gehouden. Dit heeft er toe geleid dat zijn medeleerlingen meer rekening met hem gingen houden. Ik hoop dat zijn openheid over PDD-NOS hetzelfde positieve effect zal hebben bij de LEDgroepleerlingen.

⁹ Citaat uit mailcontact zie bijlage 1.1

1.5 Gewenste situatie.

Ik wil bereiken dat de LEDgroep een veilige leeromgeving voor Mario wordt. Een plek waar hij kan werken op een niveau wat overeenkomt met de mogelijkheden vanuit zijn hoogbegaafdheid en de beperkingen vanuit zijn PDD-NOS. Een plek waar hij zichzelf kan en mag zijn! Waar hij op zijn eigen manier mag samenwerken. Waar samenwerken gezien wordt als een middel om een doel te bereiken, doordat je gebruik maakt van elkaars sterke kanten en ook de sterke kanten van Mario benut.

1.6 Hoe wil ik mijn doel bereiken:

Om een goed beeld te kunnen krijgen van Mario moet ik weten wat het voor een leerling betekent als hij hoogbegaafd is en PDD-NOS heeft. Door de master SEN is het begrip hoogbegaafdheid al aardig duidelijk geworden. Ik wil in de literatuur gaan bekijken welke overeenkomsten er zijn tussen de kenmerken van hoogbegaafdheid en PDD-NOS. Ik wil ook bekijken waar de knelpunten zitten. De antwoorden op de vragen uit DHH¹⁰ zullen aangeven waar de educatieve behoeften van Mario liggen. Zo kom ik ook te weten wat zijn sterke en zwakke kanten zijn. Door middel van een oplossingsgericht gesprek met Mario wil ik te weten komen welke aanpassingen noodzakelijk zijn om deze vervolgens samen met Mario in te zetten in de LEDgroep.

Ik richt me in principe alleen op de educatieve behoeften van Mario, maar door het samenwerken worden alle LEDgroepleerlingen erbij betrokken. Zij vullen ook de vragenlijsten over het samenwerken in de LEDgroep en het functioneren van de leerkracht in de LEDgroep in. Zo kom ik te weten waar hun educatieve behoeften met betrekking tot het samenwerken liggen. Ik kan me nog beter richten op het begeleiden van de leerlingen tijdens samenwerken. Ik wil onderzoeken of de gekozen aanpassingen het voor Mario mogelijk maken om op zijn niveau te kunnen samenwerken. Ik hoop de conclusie te kunnen trekken dat dit inderdaad het geval is en dat ik voor Mario een leeromgeving heb kunnen creëren waarin hij zich veilig voelt.

¹⁰ Gerven, E. van & Drent S. van (2007) Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid

2 Theoretische onderbouwing

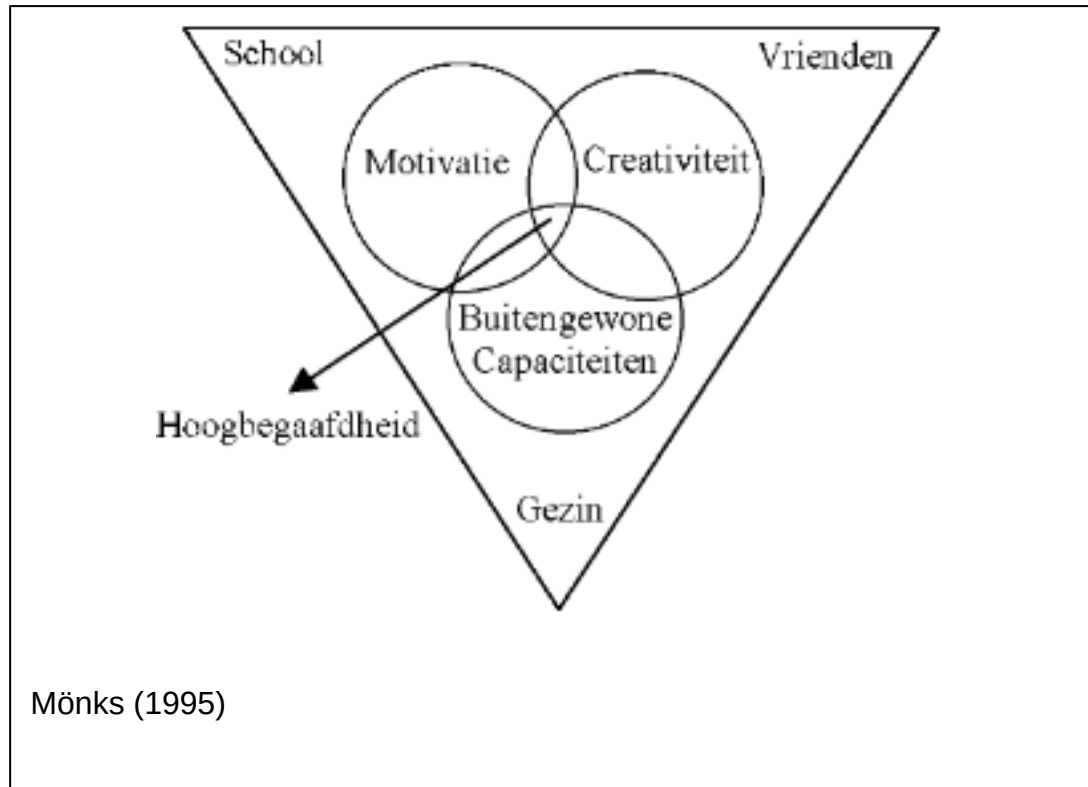
Mijn meesterstuk heeft vier onderwerpen waarover ik meer te weten wil komen: hoogbegaafdheid, PDD-NOS, de daarbij behorende educatieve behoeften en interventies die passen bij die behoeften. Om een goed beeld van de problemen van Mario te krijgen is het noodzakelijk om eerst de begrippen hoogbegaafdheid en PDD-NOS nader te verklaren. Voor de duidelijkheid van het onderzoek geef ik aan wat er wordt bedoeld met het begrip: coöperatief leren.

2.1 Omschrijvingen

2.1.1 Hoogbegaafdheid

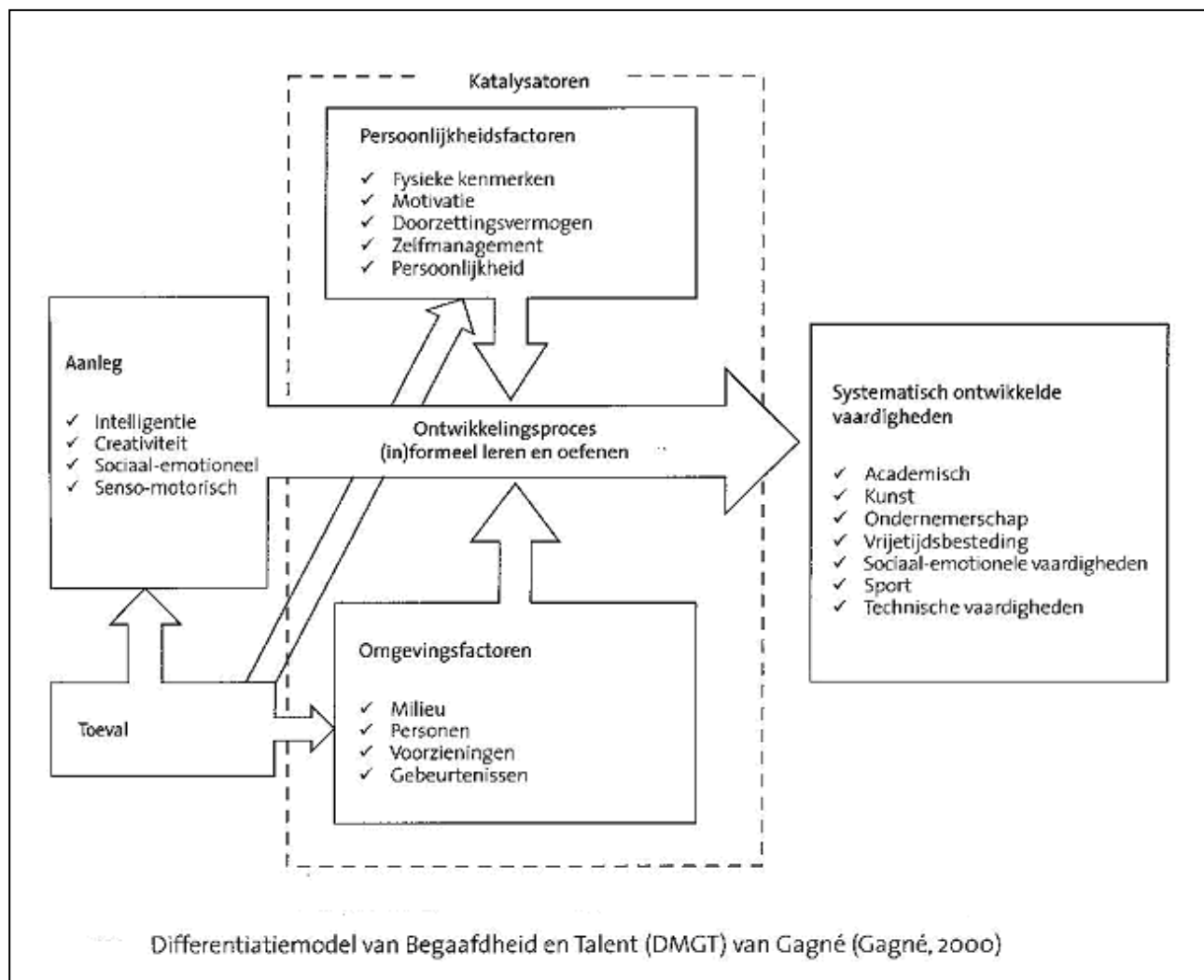
Het is moeilijk om een definitie te geven van hoogbegaafdheid. Dat komt omdat verschillende factoren een rol spelen.

Volgens Renzulli (1978) is begaafdheid de “interactie tussen 3 aanlegfactoren - een bovengemiddelde intelligentie, een hoog niveau van taakgerichtheid en een hoog niveau van creativiteit”. Mönks voegde daar in 1995 de 3 omgevingsfactoren aan toe: gezin – school – ontwikkelingsgelijken.

Figuur 1

Gagné (2000) komt met het Differentiatie­model van Begaafdheid en Talent. Vanuit de aanleg maak je een ontwikkelings­proces door, waarbij toeval, persoonlijkheids- en omgevingsfactoren een rol spelen. Al deze factoren bepalen samen hoe de aanleg zich zal ontwikkelen.

Figuur 2

2.1.2 PDD-NOS

Volgens De Vries (2009) staat de afkorting PDD-NOS voor Pervasive Developmental Disorder – Not Otherwise Specified. Om PDD-NOS vast te kunnen stellen wordt gebruik gemaakt van het classificatiesysteem van de American Psychiatric Association, zoals vermeld in het handboek: de Diagnostic and Statistical Manual of mental Disorders (DSM). De nieuwste versie is de DSM-IV-TR.

Ook Delfos (2010) geeft aan dat je de diagnose PDD-NOS kunt stellen met behulp van dit classificatiesysteem: er moeten minstens 3 kenmerken waarneembaar zijn op het gebied van

A: sociale interactie

B: communicatie

C: stereotype gedragspatronen of interesses

waarvan er minstens één uit de categorie A moet komen. Er is vaak sprake van een gemiddelde tot bovengemiddelde intelligentie. Daardoor zullen er weinig problemen ontstaan met de leerstof. Deze kinderen zullen meer moeite hebben op het sociale vlak. Kinderen met een hogere intelligentie kunnen heel claimend zijn in de wijze waarop ze aandacht vragen. Ze hebben wel de behoefte aan wederkerigheid, maar kunnen niet aansluiten. Sociale vaardigheden worden niet onderwezen op school, maar zijn van groot belang voor kinderen met een ASS¹¹ volgens Delfos (2010). De behoefte aan contact van Mario wordt ook beschreven door Delfos (2010).

2.1.3 Coöperatief leren

Bij 'coöperatief leren' leren de leerlingen met en van elkaar. Zeker in een plusgroep, waarbij kinderen uit verschillende klassen wekelijks bij elkaar komen is het belangrijk om meer aandacht te besteden aan het samenwerkend leren. Juist vanwege het feit dat de leerlingen veelal gelijke ervaringen hebben, heeft - dit onder voorwaarde dat er een goede begeleiding is - veel kans van slagen en bied je de leerling als het ware een oefensituatie voor het samenwerken in de klassensituatie. Doordat leerlingen met elkaar praten over de opdrachten en actief bezig zijn met de opdrachten raken ze meer bij de lesstof betrokken. Door samen te werken leren de leerlingen elkaar beter kennen. Ze kunnen meer begrip voor elkaar opbrengen en gaan elkaar ook leren waarderen. Volgens Harten (2003) stimuleer je met het inzetten van coöperatieve spellen de samenwerking en het overleg. Mario zou hier met behulp van aanpassingen op zijn eigen manier een steeds grotere rol in kunnen gaan spelen.

Volgens Ebbens en Ettehoven (2009) heeft samenwerkend leren ook voordelen voor de leerkracht: hij heeft zijn handen vrij om daar waar nodig is te kunnen begeleiden. Ook onderschrijven zij het maatschappelijke doel: er wordt steeds meer verwacht van mensen dat zij kunnen samenwerken.

¹¹ Autistische Spectrum Stoornis

2. 2 Overeenkomsten in kenmerken van hoogbegaafdheid en een Autistische Spectrum Stoornis

Door alle vier auteurs genoemd, geclusterd	Door één of enkele auteur(s) genoemd
• Voorlijkheid in taalontwikkeling en taalgebruik, uitgebreide woordenschat, verbale vlotheid • Uitstekend geheugen, grote (feiten)kennis • Sterk gefocuste aandacht, absorberende/gepreoccupeerde interesse, intellectuele rigiditeit • Moeite met sociale interactie, gebrek aan sociale vaardigheden, geen aandacht voor andermans perspectief, onbeleefdheid • Egocentrisch/monopolistisch in conversaties. • Eenzaamheid, sociale geïsoleerdheid, neiging tot introversie	• Sensorische (over)gevoeligheid (Cash, 1999; Neihart, 2000; Little, 2002) • Intense behoefte aan stimulering (Cash, 1999) • Apart gevoel voor humor (Neihart, 2000) • Visueel denken (Cash, 1999) • Moeite zich aan het denken van anderen te conformeren (Cash, 1999) • Sterk in argumenteren (Cash, 1999) • Koppig (Cash, 1999) • Niet coöperatief (Cash, 1999) • Weerstand tegen overheersend gedrag van leerkrachten (Cash, 1999) • Perfectionistisch (Cash, 1999) • Een rits begaafdheden naast gemiddelde capaciteiten op andere gebieden (Neihart, 2000) • Disharmonie, vooral hoge cognitieve t.o.v. relatief lagere sociale en affectieve ontwikkeling, op jonge leeftijd (Neihart, 2000)

(Bronnen: Cash, 1999; Gallagher&Gallagher, 2002; Little, 2002; Neihart, 2000)

Figuur 3

2.3 Verschillen in kenmerken hoogbegaafdheid en PDD-NOS

Hoogbegaafdheid Gerven & Drent (2007):	PDD-NOS Langen (2010)
Een hoogbegaafd kind heeft een brede algemene interesse, kan zich mondeling goed uitdrukken denkt buiten de lijntjes stelt regels en tradities ter discussie zoekt aansluiting bij oudere kinderen heeft een bijzonder gevoel voor humor.	Een kind met PDD-NOS toont een eenzijdige belangstelling heeft een trage taalontwikkeling en gebruikt ouwelijk taalgebruik houdt zich vast aan routines en is angstig voor veranderingen leert niet van sociale ervaringen en vertoont angstig en onhandig gedrag neemt taal letterlijk.

Zoals bovenstaand overzicht aangeeft staan sommige kenmerken lijnrecht tegenover elkaar. Kieboom (2007) geeft aan dat het belangrijk is om bij een dubbeldiagnose zowel met de hoogbegaafdheid als met de stoornis rekening te houden en aan de slag te gaan. Ik wil ook inderdaad moeilijker werk gaan aanbieden in samenwerkingsopdrachten met andere leerlingen uit de LEDgroep.

2.4 Educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS

Educatieve behoeften geven aan wat een leerling nodig heeft om een bepaald doel te bereiken (De Lange, 2006). In het kader van mijn onderzoek beperk ik mij tot de overeenkomstige behoeften van hoogbegaafdheid en PDD-NOS met betrekking tot het samenwerken.

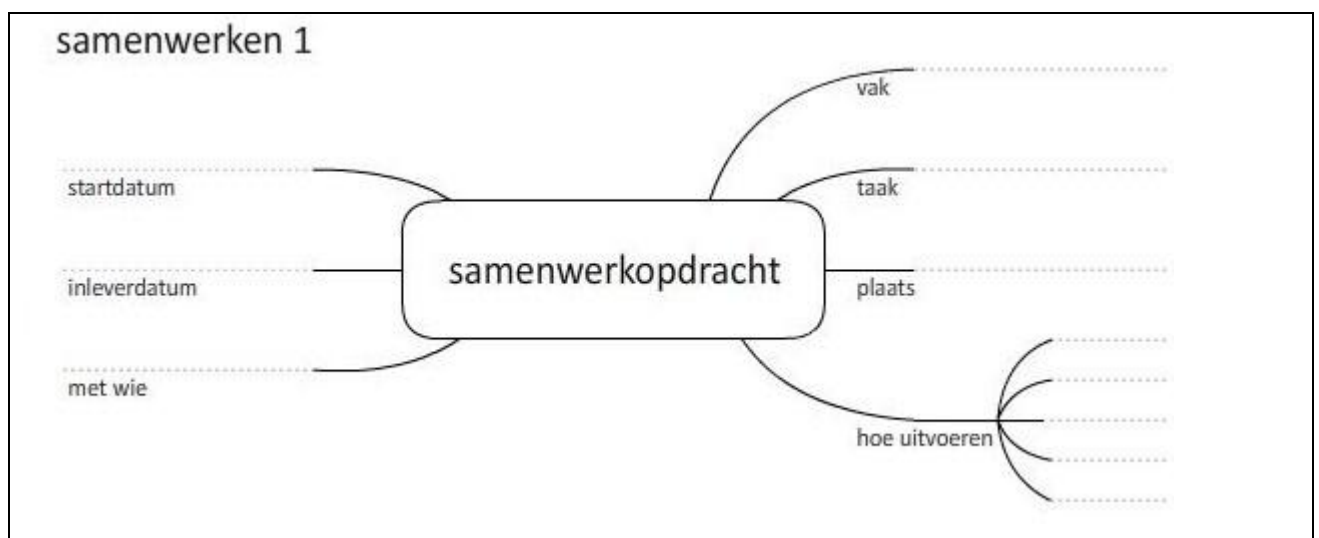
Een uitgebreider overzicht is terug te vinden in bijlage 2.1

Educatieve behoeften hoogbegaafdheid Ehrlich (1982), Gerven (2008), Ponte (2010)	Educatieve behoeften PDD-NOS Delfos (2010) Langen (2010) Veen e.a. (2010) Vries (2009) Vermeulen (2002)
Leerkracht die geduld heeft: deze kinderen willen graag langer nadenken om een zo goed mogelijk antwoord te geven aanvoelt wat een kind echt nodig heeft steun biedt bij het leren van academische vaardigheden steun biedt bij het leren van leer- en werkstrategieën steun biedt bij het leren van sociale vaardigheden steun op emotioneel gebied (om zichzelf te leren begrijpen, een positief zelfbeeld op te bouwen en leren omgaan met uitdagingen en stress) eerlijk is en zich aan afspraken houdt kinderen begeleidt in het leren samenwerken Leeromgeving met een positief groepsklimaat waarin verschillen tussen kinderen gewaardeerd worden en waarin iedereen mag zijn zoals hij is waar ruimte is voor autonomie, ruimte om zelf te kiezen, zelf te ontdekken, zelf te ervaren en de dingen op een eigen manier te doen Lesstof: met open opdrachten volgens een vast plan	Leerkracht die langzaam praat en ruim de tijd geeft om informatie te verwerken de leerling zoveel mogelijk motiveert, extra aandacht besteedt aan orde, regelmaat en structuur, duidelijke regels stelt voor de omgang met zichzelf en met andere leerlingen extra uitleg geeft over emoties consequent, kort en duidelijk reageert extra aandacht geeft bij moeilijke of nieuwe situaties Leeromgeving: die weet wat de autistische stoornis inhoudt waarbij structuur is in tijd, ruimte, procedures, taken en in omgeving Lesstof: met duidelijk begrensde opdrachten

2.5 Mogelijke ondersteuningsinterventies voor een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij het samenwerken aan groepsopdrachten

- De strategiekaart 'samenwerken' ¹²

Volgens Bruin (2004) vraagt samenwerken veel organisatietalent: hoe ingewikkelder het samenwerken lijkt, hoe moeilijker het wordt voor een leerling met een ASS. Er moet dus structuur aangebracht worden. Ook Koenderink (2011) geeft aan dat samenwerkopdrachten duidelijk en voorspelbaar gemaakt moeten worden. Met behulp van onderstaand schema worden afspraken visueel gemaakt.

Figuur 4

- De rollen in samenwerkend leren van Pennings (2010)

Bij het samenwerken aan een groepsopdracht zijn alle leerlingen mede verantwoordelijk voor het eindresultaat. Door iedere leerling een eigen rol te geven kunnen de leerlingen oefenen in het verkrijgen van deze vaardigheid. Het geven van tips en tops over het vervullen van deze rol zou een vorm kunnen zijn van evaluatie door de leerlingen. De leerkracht zou deze feedback kunnen gebruiken als uitgangspunt voor de begeleiding van de leerlingen in dit leerproces.

¹² Bruin, C. de (2004) Geef me de 5

	Tijdbewaker		Taalkapitein
	Tafelbaas		Materiaalbaas
	Aanmoediger		schrijver
	Stiltekapitein		

Figuur 5

- Het TASC model¹³.

Figuur 6

Gerven (2008) geeft aan dat het door Wallace (2002) bedachte TASC Model een positieve rol kan spelen in het leren samenwerken. Binnen dit model leren kinderen samenwerken volgens een vast patroon waarbij de verschillende fasen voor de leerkracht goed te begeleiden zijn. Een behoefte die voor alle leerlingen uit de LEDgroep belangrijk is om goed te kunnen functioneren Ebbens & Ettekoven (2009) geven aan dat leren samenwerken volgens een vaste structuur ook nodig is om betere resultaten bij het samenwerken te behalen.

¹³ Thinking Actively in a Social Context

2.6 Welke interventie kies ik voor Mario en waarom?

Ik kies voor meerdere interventies vanwege de combinatie hoogbegaafdheid met PDD-NOS.

- Strategiekaart 'samenwerken': Mario heeft problemen met organiseren en plannen. Ik wil onderzoeken of het van te voren invullen van de strategiekaart 'samenwerken' hem helpt om structuur aan te brengen in het samenwerken bij een groepsopdracht.
- Ik kies in het proces van leren samenwerken als compensatie 'Rollen in samenwerkend leren' (figuur 5). Bij handelingsgericht werken hoort ook dispensereren: Mario hoeft niet alle rollen te vervullen. Door tekst en picto's te gebruiken hoop ik dat hij in staat is om zijn rol te kunnen blijven volhouden. Ik wil gaan remediëren door het samenwerken in een kleine groep te laten plaatsvinden. Tips en tops: Het geven van feedback voldoet aan een van de behoeften van een hoogbegaafde leerling. Kinderen met een ASS vinden het moeilijk om rekening met de ander te houden. Ik wil onderzoeken of de tips en tops een goed middel zijn om op een positieve manier contact te maken tussen Mario en de andere LEDgroepleerlingen. Ik hoop dat de feedback mij als leerkracht gaat helpen om de groep beter te kunnen begeleiden.
- TASC Model: Hoogbegaafde kinderen kunnen wel veel, maar doen het niet altijd. En ook zij moeten leren leren. Door gebruik te maken van elkaars kennis en elkaars kwaliteiten kunnen ze tot betere resultaten komen. Ik wil onderzoeken of het werken met het TASC model voor Mario de structuur biedt die hij nodig heeft om de groepsopdrachten goed te kunnen afronden.

3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoeksvorm

Mijn onderzoek is een praktijkonderzoek. Ik meet het effect van de interventies die ik heb gekozen op grond van de door mij bestudeerde theorie. Deze interventies hebben als doel het samenwerken te structureren. Mijn onderzoeksvorm is een casestudy of gevalsstudie (Kallenberg 2007). Ik verzamel gegevens over één specifieke situatie. Ik heb gekozen voor het (quasi) experiment (Harinck, 2008). Ik wil namelijk gaan onderzoeken of de 'taakrollen coöperatief leren' in combinatie met de strategiekaart 'samenwerken' en het TASC Model (zie hoofdstuk 2) effectief zijn om het samenwerken van Mario in de LEDgroep te bevorderen. Mario is de enige hoogbegaafde leerling met PDD-NOS op onze school. Ik kan daarom geen gebruik maken van een controlegroep. Ik wil geen verbanden leggen, ik wil te weten komen wat hij nodig heeft om ondanks zijn PDD-NOS toch op een bepaalde manier te kunnen samenwerken. Mijn onderzoek gaat in principe alleen over het functioneren van Mario in de LEDgroep tijdens het samenwerken. Mijn conclusies hebben dus geen algemene geldigheid. Ze zouden wel een richtlijn kunnen zijn voor de groepsleerkracht, voor zijn moeder en voor de toekomstige leerkrachten van het Voortgezet Onderwijs. Ik laat vragenlijsten invullen door de leerkracht, de ouders, de leerling zelf en leerlingen uit de LEDgroep. Door middel van deze onderzoeksinstrumenten leg ik de beginsituatie vast. Ik waarborg de betrouwbaarheid en de validatie (Harinck 2008) van mijn onderzoek door naast het meekijken en meedenken door mijn 'critical friends' meerdere meetinstrumenten te gebruiken. Deze meetinstrumenten worden door verschillende personen ingevuld. Het bijhouden van een logboek maakt mijn actieonderzoek transparant voor anderen.

3.2 Data verzameling door middel van onderzoekinstrumenten

Ik verzamel kwantitatieve en kwalitatieve gegevens door gebruik te maken van de waarnemingsmethodes bevragen, observeren en lezen (Harinck 2008). Kwantitatieve gegevens zijn meetbaar (Harinck, 2008); ik kan de antwoorden in een grafiek verwerken. Voor mijn onderzoek wil ik gebruik maken van de volgende gesloten vragenlijsten om kwantitatieve gegevens te verzamelen:

- Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid (bijlage 3.1)
 - Vragenlijst leerkracht
 - Vragenlijst ouders
 - Vragenlijst leerling
- Formulier Handelingsgericht werken (bijlage 3.2)
- Vragenlijst over functioneren groepsleerkracht
 - Vragenlijst Mario (bijlage 3.3)
- Samenwerken
 - Vragenlijst samenwerken Mario (bijlage 3.4)
- Observaties tijdens het samenwerken
 - Observatielijst samenwerken (bijlage 3.5)

Deze vragenlijsten laat ik aan het eind van mijn onderzoek opnieuw invullen door alle betrokkenen. Door de antwoorden in grafieken te verwerken kom ik te weten welk effect de aanpassingen hebben gehad op het leren samenwerken van Mario met kinderen uit de LEDgroep.

Ik wil kwantitatieve gegevens verzamelen door het bijhouden van een logboek (bijlage 3.6). Ik wil ook evaluaties laten invullen door alle betrokkenen. Ik maak daarbij gebruik van open vragenlijsten. Deze gegevens verduidelijken mijn onderzoek, maar ze zijn niet in grafieken weer te geven. (Harinck, 2008).

- LEDgroepleerkracht (bijlage 3.7.1)
- groepsleerkracht (bijlage 3.7.2)
- moeder (bijlage 3.7.3)
- tips en tops LEDgroepleerlingen

De tips en tops van de LEDgroepleerlingen zullen elke week gebruikt worden als feedback voor Mario. Ik hoop dat het samenwerken daardoor beter gaat verlopen.

3.3 Interventiemethodiek

Mario heeft behoefte aan structuur. Daarom wil ik de strategiekaart: 'samenwerken' (Bruin 2007) gebruiken om de afspraken op papier te zetten. Ook de picto's: 'Taakrollen coöperatief leren' zullen voor deze behoefte worden ingezet. De structuur in lesstof wil ik aanbieden door alle groepsopdrachten in de LEDgroep te laten verlopen aan de hand van het TASC Model. Volgens van Gerven (2007) is het TASC Model (Wallace 2002) een middel om het leren samenwerken te stimuleren. (zie hoofdstuk 2)

3.4 Triangulatie

Om de triangulatie in mijn onderzoek te waarborgen maak ik gebruik van verschillende typen informanten:

- ouder
- leerkracht
- leerling
- LEDgroepleerlingen

en verschillende soorten informatiebronnen:

- gesloten vragenlijsten
- open vragenlijsten
- gesprekken met Mario, groepsleerkracht, de moeder van Mario en de LEDgroepleerlingen
- documenten: artikelen, sites op internet en boeken.

3.5 Data analyse

Om antwoorden te krijgen op mijn deelvragen wil ik gebruik maken van de volgende bronnen.

1. Wat is de theoretische betekenis van:

- hoogbegaafdheid?
- PDD-NOS?
- educatieve behoeften?
- samenwerken / coöperatieve werkvormen?

De antwoorden staan vermeld in hoofdstuk 2.

2. Welke educatieve behoeften van een hoogbegaafd kind en een kind met PDD-NOS zijn van toepassing op Mario?

Antwoord op deze vraag heb ik gekregen door de antwoorden uit de vragenlijsten uit DHH ingevuld door de leerkracht, de ouder en Mario zelf te koppelen aan de educatieve behoeften zoals vermeld in verschillende artikelen. (bijlage 2.1)

3. Welke aanpassingen voor een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij het samenwerken aan groepsopdrachten zijn van toepassing op Mario?

Door literatuuronderzoek (hoofdstuk 2) was ik in staat om interventies te bepalen (zie paragraaf 3.3 interventiemethodiek). Door het effect van deze interventies te meten wil ik door middel van analyse de gegevens verwerken. Zo krijg ik een antwoord op deze vraag.

4. Hoe kan ik als specialist hoogbegaafdheid er voor zorgen dat de aanpassingen niet beperkt blijven tot de LEDgroep?

Na het doorlopen van de fasen uit het Handelings Gericht Werken heb ik samen met Mario, zijn moeder, de groepsleerkracht een handelingsplan opgesteld. De leerkracht gaat met dit handelingsplan aan de slag in de groep en ik ga ermee aan de slag in de LEDgroep. Moeder gaat thuis gesprekjes voeren met Mario. Tijdens de evaluatiefase wordt dit plan met alle betrokkenen besproken en aangepast. De conclusies worden ook besproken tijdens de warme overdracht van Mario naar het voortgezet onderwijs. Zo blijven de aanpassingen niet beperkt tot de LEDgroep.

3.6 Betrokkenen bij het onderzoek

Er zijn in mijn onderzoek verschillende mensen betrokken;

- Moeder: zij heeft door het invullen van de vragenlijst mede mijn nulmeting bepaald. Tijdens het onderzoek kan zij thuis aan de slag gaan met de tips van Koenderink (2010) (bijlage 3.8). Na het onderzoek bepaalt zij door middel van het opnieuw invullen van de vragenlijst betreffende sociaal functioneren gedeeltelijk de eindmeting. Ook kan zij informatie, die zij te horen krijgt van de psychologen sociale vaardigheidstraining doorspelen naar de groepsleerkracht en naar mij. De groepsleerkracht en ik hebben een kopie gekregen van het programma van die sociale vaardigheidstraining.
- Groepsleerkracht: hij heeft door het invullen van de vragenlijst mede mijn nulmeting bepaald. Tijdens het onderzoek kan hij remediëren, compenseren en dispensereren betreffende het samenwerken in de groep zoals vermeld in het handelingsplan (bijlage 3.2). Na het onderzoek bepaalt ook hij door middel van het opnieuw invullen van de vragenlijst betreffende sociaal functioneren gedeeltelijk de eindmeting.
- LEDgroepleerlingen: zij vullen elke week de tops en tipslijst in over het samenwerken van Mario. Deze tips en tops zijn bedoeld als directe feedback en leerpunt voor Mario en voor mij
- Mario: door het invullen van de vragenlijsten en door het voeren van gesprekken speelt hij de grootste rol bij de nulmeting, bij het uitzoeken van de aanpassingen in de groepsopdrachten van de LEDgroep en bij de eindmeting.
- Ikzelf: door de ingevulde vragenlijsten van Mario over mijn functioneren in de LEDgroep heb ik een beeld gekregen van wat ik nog moet veranderen om beter te kunnen functioneren. Bij de eindmeting zal duidelijk worden of deze punten ook duidelijk verbeterd zijn. Ik houd ook het logboek bij.

3.7 Ethische kwesties

In mijn meesterstuk gebruik ik alleen de door de leerling gekozen fictieve naam: Mario. Voordat ik aan het meesterstuk begon te schrijven heb ik de directie, de leerkracht van Mario, zijn moeder en Mario zelf om toestemming gevraagd om mijn onderzoek te doen naar de educatieve behoeften van Mario in de LEDgroep. De toestemming van de moeder van Mario heb ik schriftelijk vastgelegd. Ik wil regelmatig gesprekken voeren met de betrokken personen om ze op de hoogte te houden. Alle informatie wordt opgeschreven zonder iemand in diskrediet te brengen. De groepsleerkracht krijgt alle informatie die hij nodig heeft om Mario ook in de eigen groep beter te kunnen begeleiden.

4 Data-analyse en resultaten

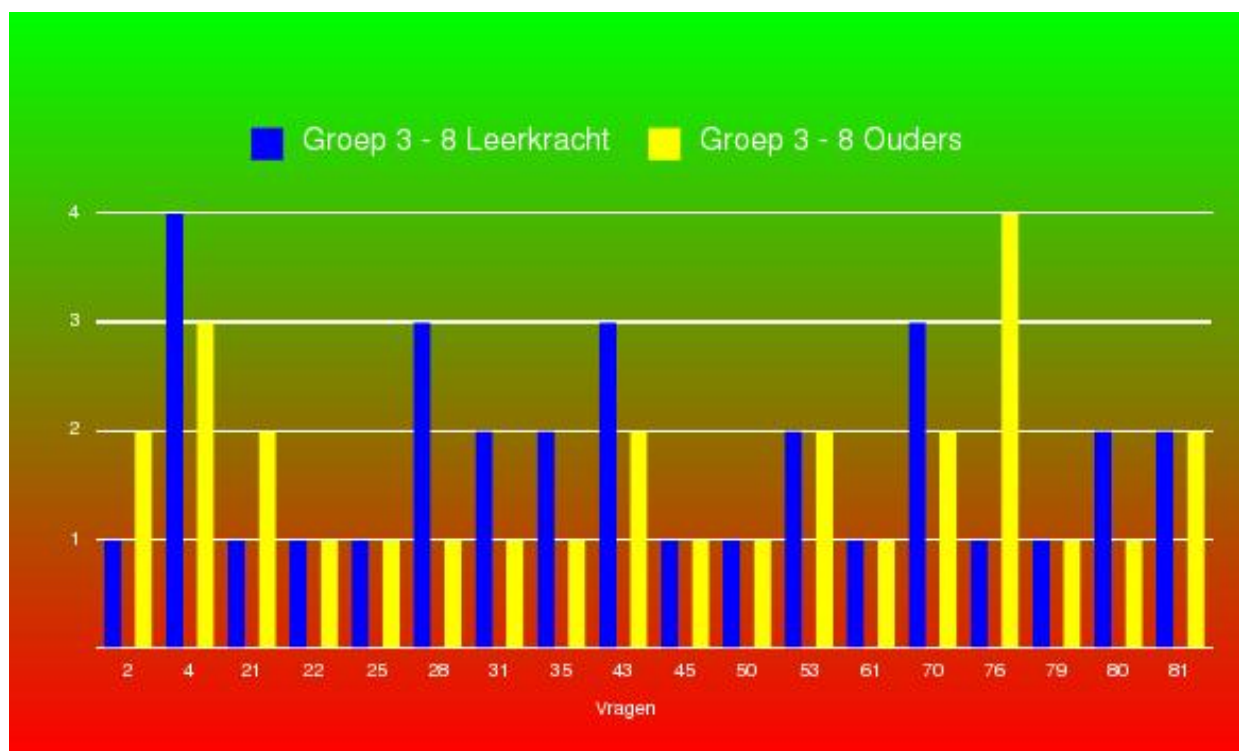
Ik heb verschillende interventies ingezet om een antwoord te vinden op mijn deelvraag 3: Welke aanpassingen voor een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS bij het samenwerken aan groepsopdrachten zijn van toepassing op Mario? Om het effect te kunnen bepalen heb ik voor en na de interventies metingen gedaan. De resultaten van deze metingen zijn te vinden in dit hoofdstuk.

4.1 Het sociaal-functioneren

Na het invullen van de vragenlijsten van DHH door de groepsleerkracht en de ouders bleek dat alle betrokkenen zich zorgen maken om het sociaal-functioneren van Mario. Dit blijkt vooral uit de lage scores bij de volgende vragen: 22 (voelt zich niet begrepen door andere kinderen), 25 (vindt het moeilijk om contact te leggen), 45 (voelt zich buitengesloten), 50 (wordt geplaagd), 61 (kan het gedrag van de kinderen niet in schatten) en 79 (hij wil niet samenwerken). Aan de andere kant wil hij wel graag meedoen met groepsactiviteiten (4).

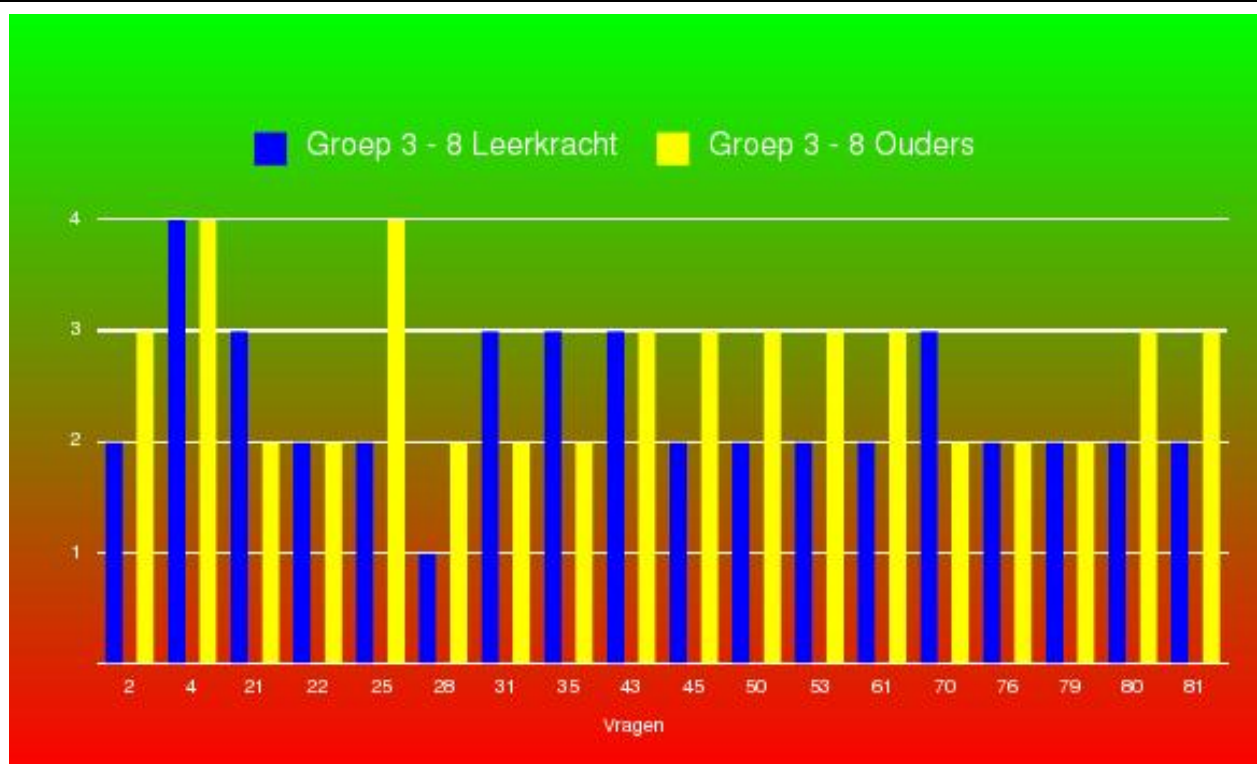
Er is op de tweede grafiek (figuur 2) een duidelijke stijging waarneembaar ten opzichte van de meeste items bij de eerste grafiek (figuur 1): bij 4 (doet graag mee aan groepsactiviteiten), 43 (kan verschillende rollen spelen) en 46 (vindt samenwerken leuk) is er geen zorg meer. De meeste andere scores liggen op de grens van zorg / geen zorg. Volgens de leerkracht legt Mario minder gevarieerde sociale contacten (28). Volgens de ouders neemt de populariteit van Mario af (76).

Opvallend: De leerkracht heeft bij de beginmeting de hoogste score. De ouders hebben de hoogste score bij de eindmeting.

DHH: sociaal – functioneren december 2010 Score leerkracht: (14%) Score ouders: (8%)

Figuur 1

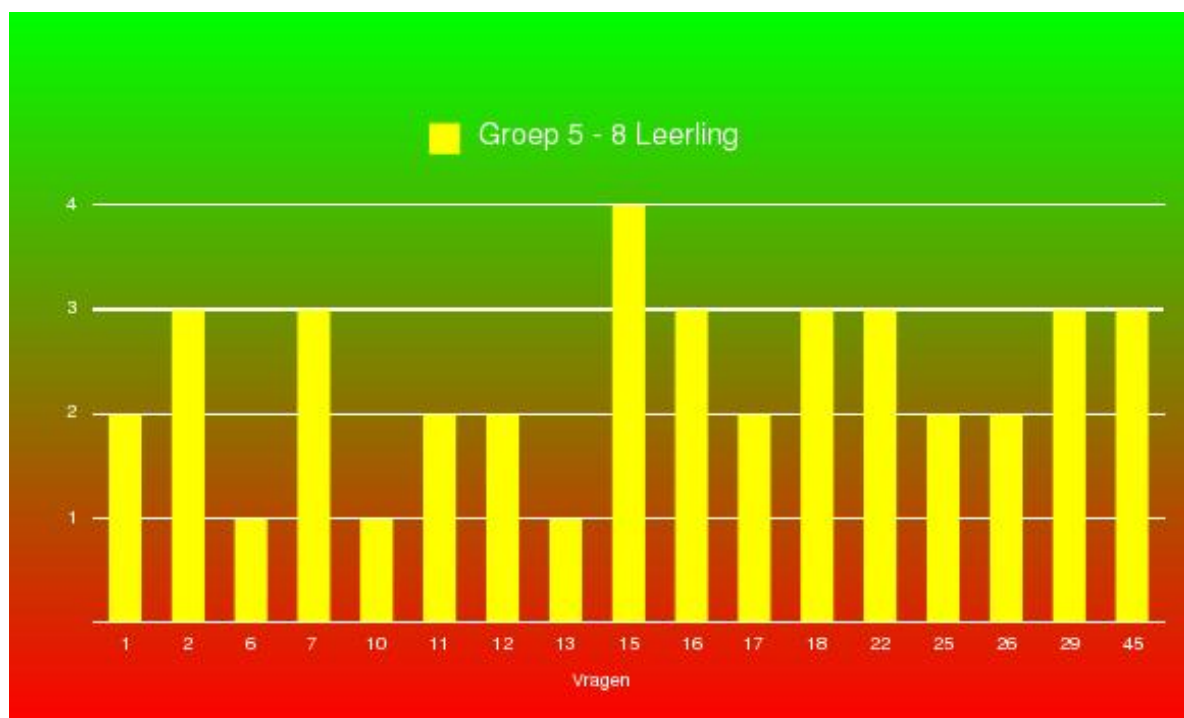
DHH sociaal – functioneren maart 2011 Score leerkracht: (19%) Score ouders: (33%) DHH

Figuur 2

4.2 Het sociaal welbevinden

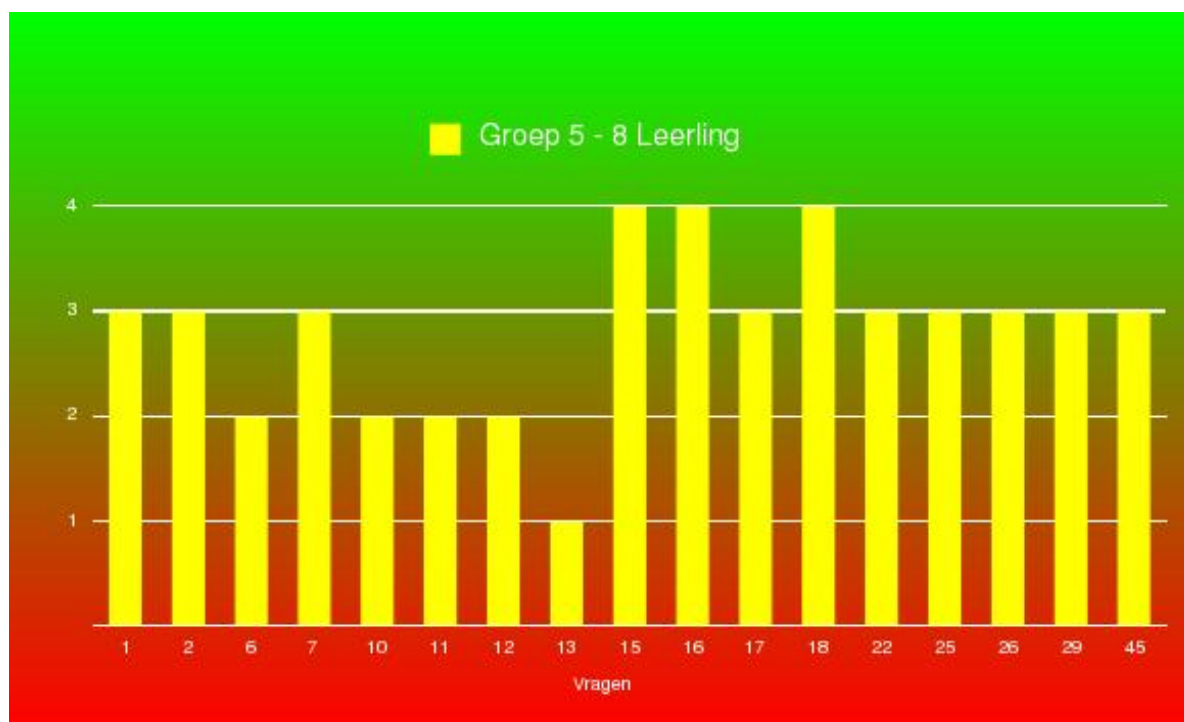
Er zijn 17 items, waarbij 68 punten gehaald kunnen worden. Mario scoort in december 40 punten en in maart 48 punten. Er is een duidelijke stijging zichtbaar, vooral bij item 15-16-18: ik maak graag een praatje met de leerkracht, ik heb nooit ruzie met de leerkracht en ik vind dat ik mijn werk goed doe.

Item 13 was laag en is nog steeds laag: ik heb weinig verschillende vrienden en vriendinnen. Item 6: Ik maak makkelijk nieuwe vrienden en 10: ik kan goed voor mezelf opkomen tonen een lichte stijging, maar blijven wel een zorg. Evenals items 11-12-13: Hij kan niet goed tegen kritiek, hij denkt niet dat hij een van de beste leerlingen uit de groep is en hij heeft niet veel verschillende vrienden en vriendinnen.

DHH: Score Mario sociaal welbevinden december 2010

Figuur 3

DHH: Score Mario sociaal welbevinden maart 2011

Figuur 4

4.3 Mijn rol als LEDgroepleerkracht

Mario zou beter moeten kunnen functioneren als er geprobeerd wordt te voldoen aan de educatieve behoeften zoals omschreven in hoofdstuk 2. De ervaringen van Mario voor en na de interventie met betrekking tot hoe de LEDgroepleerkracht omgaat met zijn specifieke onderwijsbehoeften zijn verwerkt in het volgende overzicht.

Ingevuld door Mario december 2010 en maart 2011		altijd	vaak	soms	nooit
1	Zij weet waar een leerling heel goed in is en laat dat ook aan de leerling merken.				
2	Zij heeft veel geduld: kinderen in de LEDgroep willen graag eerst lang nadenken en dan pas een zo goed mogelijk antwoord geven.				
3	Zij heeft gevoel voor humor.				
4	Zij biedt mogelijkheden om ongebruikelijke ideeën te bespreken en soms uit te voeren.				
5	Zij is eerlijk en houdt zich aan de afspraken, ze vertelt de dingen zoals ze zijn, zonder iets over te slaan.				
6	Zij houdt in de gaten of er problemen zijn in de groep.				
7	Zij lost de problemen in de groep goed op.				
8	Zij geeft leerlingen zo vaak mogelijk de gelegenheid om een opdracht te kiezen en geeft ze de ruimte om iets uit te proberen, er iets persoonlijks of bijzonders van te maken.				
9	Zij kijkt niet alleen naar het eindresultaat, maar ze vraagt ook hoe het eindresultaat zo geworden is.				
10	Zij zorgt dat er orde, rust en structuur is en ze stelt eisen.				
11	Zij vertelt bij elke les waarom ze iets moeten leren.				
12	Zij neemt leerlingen serieus.				
13	Zij helpt de leerling om op papier te zetten wat het doel is van de opdracht en hoe je het doel kunt bereiken.				
14	Zij vertelt kinderen dat ze fouten mogen maken. Als je geen fouten maakt, leer je minder. Dus moet je soms dingen doen, die niet in één keer lukken.				
15	Zij zorgt dat de LEDgroep voor iedereen een veilige omgeving is.				

In totaal kan er een score van 60 gehaald worden. Mario geeft in december 46 punten en in maart 54 punten. Er is een stijgende lijn te zien bij item 1-4-5-6-8-10-11-14-15.

4.4 Het samenwerken

Vragenlijst samenwerken ingevuld door Mario:

Naam: Mario december 2010 en maart 2011		altijd	vaak	soms	nooit
1	Ik werk graag samen.				
2	Ik vind samenwerken alleen fijn als ik iets niet weet, zodat de anderen mij kunnen helpen.				
3	Ik vind samenwerken alleen fijn als ik iets wel weet en zo de anderen kan helpen.				
4	Ik vind samenwerken fijn als de leerkracht bepaalt met wie ik moet samenwerken.				
5	Ik vind samenwerken fijn als ik mag kiezen met wie ik ga samenwerken.				
6	Ik vind samenwerken fijn als de andere kinderen het onderwerp net zo interessant vinden als ik.				
7	Ik vind samenwerken fijn als de andere kinderen hetzelfde denken als ik.				
8	Ik vind samenwerken fijn als de leerkracht ons groepje begeleid.				
9	Ik vind samenwerken fijn als precies vastligt wie wat moet doen.				
10	Ik vind samenwerken fijn als we zelf mogen kiezen wie wat doet.				
11	Ik vind samenwerken fijn als we om de beurt een bepaalde taak hebben:				
12	Ik vind samenwerken fijn tijdens een spel.				
13	Ik vind samenwerken fijn tijdens een presentatie.				
14	Ik vind samenwerken fijn tijdens een project.				
15	Ik vind samenwerken fijn met z'n tweeën				
16	Ik vind samenwerken fijn met meer dan twee.				

Bij deze vragenlijst kun je niet spreken van een stijging of daling. Je kunt wel zien dat Mario bij sommige punten anders is gaan denken over het samenwerken. Mario heeft er minder moeite mee dat de leerkracht bepaalt met wie hij moet samenwerken. Hij vindt samenwerken prettiger als ze zelf mogen kiezen wie wat doet. Hij vindt het ook fijner dat ze om de beurt een bepaalde taak hebben. Hij vindt het prettig als de leerkracht het groepje bij het werken begeleidt, maar niet bij vrije situaties.

Vraaggesprek met Mario: antwoorden december 2010 en maart 2011
Wat vind jij de voordelen van samenwerken? Ik leer met anderen om gaan, ik hoef niet alleen na te denken en bij moeilijkere opdrachten kan ik om hulp vragen. Gezellig.
Wat vind jij de nadelen van samenwerken? Dat ik soms samen moet werken met vervelende kinderen. Dat ze soms niet bij het onderwerp blijven. Dat ze vervelend doen. Ik vind het niet leuk als ze de baas spelen. Ruzie.
Waarom denk jij dat leren samenwerken een doel van de LEDgroep, school is? Ik denk omdat je dan leert met andere mensen en kinderen omgaan. Dat moet later namelijk ook. Om het makkelijker te laten gaan.

4.5 Evaluatie handelingsplan

Het handelingsplan wil ik evalueren door een analyse te maken van de observaties van de groepsleerkracht en de LEDgroepleerkracht en de gekozen interventies.

4.5.1 Observaties door de LEDgroepleerkracht

In het volgende overzicht (figuur 5) is een duidelijke stijging zichtbaar in de manier waarop Mario samenwerkt in de LEDgroep. De meeste stijging zie je bij item 6-10-11-12-13: hij blijft bij zijn groepje, hij zoekt naar oplossingen voor zijn problemen, hij kan samen met anderen de werksituatie inrichten, hij kan met een ander regels afspreken en de regels hanteren, hij laat verantwoordelijkheid zien ten opzichte van gekozen / verdeelde taken. Hij blijft het moeilijk vinden om gezamenlijke keuzes te accepteren (item 5).

Ingevuld door de LEDgroepleerkracht in januari en maart 2011					Ingevuld door de groepsleerkracht in januari en maart 2011				
altijd	vaak	soms	nooit	Observatielijst samenwerken Mario	altijd	vaak	soms	nooit	
				1 Mario geeft anderen de gelegenheid om mee te doen.					
				2 Mario neemt initiatieven.					
				3 Mario doet actief mee met de groepsopdracht.					
				4 Mario kan interesse opbrengen voor wat een ander doet.					
				5 Mario kan keuzes maken en accepteert gezamenlijke keuzes.					
				6 Mario blijft bij zijn groepje.					
				7 Mario kan beurt nemen en beurt geven.					
				8 Mario durft vragen te stellen.					
				9 Mario kan hulp geven en ontvangen.					
				10 Mario zoekt naar oplossingen voor problemen.					
				11 Mario kan samen met anderen de werksituatie Inrichten.					
				12 Mario kan met een ander regels afspreken en die hanteren.					
				13 Mario laat verantwoordelijkheid zien ten opzichte van gekozen/verdeelde taken.					
				14 Mario is betrokken bij de andere kinderen uit de groep.					
				15 Mario kan ervaringen met anderen uitwisselen.					
				16 Mario kan in overleg met de ander de activiteit voortzetten en afronden.					
				17 Mario is kritisch op een geleverde prestatie.					
				18 Mario kan met verschillende materialen werken.					
				19 Mario durft een situatie die het nog niet kent, aan te gaan.					
				20 Mario werkt met plezier.					
				21 Mario kan een vrijere werksituatie aan.					

Figuur 5

4.5.2 Observaties door de groepsleerkracht

Ook het samenwerken in de groep verloopt veel beter, zoals waar te nemen is in hetzelfde overzicht (figuur 5). Er is vooral een stijgende lijn te zien bij item 4: hij doet actief mee aan de groepsopdracht. Zorg: items 14-15. Ook in de groep blijft hij het lastig vinden om keuzes van anderen te accepteren.

Opvallend: hij vindt het moeilijker om nieuwe situaties aan te gaan (19).

4.5.3 Gesprekken moeder met Mario

De moeder van Mario vertelt bij het nagesprek dat hij thuis weinig zegt over school: geen vervelende dingen, maar ook geen leuke dingen. (bijlage 3.7.3) Zij heeft veel aandacht besteed aan hoe Mario zich moet gedragen als de ander iets doet of zegt wat hij niet leuk vindt. Mario heeft de sociale vaardigheidstraining 'Samen denken en doen' gevolgd.

4.5.4 De strategiekaart samenwerken

Elke donderdag voorafgaand aan de volgende LEDgroeplees hebben Mario en ik samen de strategiekaart ingevuld. Mario bedacht wat hij allemaal kon doen in de les. Er zijn 8 interventiemomenten geweest. Het is Mario 6 van de 8 keer (= 75%) gelukt om de afspraken na te komen. Eén keer was overmacht: een andere jongen moest iets meenemen uit de klas en was dat vergeten. Eén keer gaf Mario aan dat de opdrachten meer tijd in beslag namen, dan wij van tevoren hadden ingeschat. In beide gevallen heeft Mario tijdens de lessen goed doorgewerkt.

4.5.5 De taakrollen

Mario heeft 4 verschillende rollen vervuld: taakkapitein (5x), combinatie tafelbaas en materiaalbaas (1x) stiltekapitein (2x). De rol taakkapitein heeft zijn voorkeur. Hij vindt het fijn om het samenwerken door middel van rollen te laten plaatsvinden. Hij vertelt dat de andere kinderen dan wel naar hem luisteren.

Bij samenwerken hoort ook leren van elkaar. Mario heeft behoefte aan directe feedback. Daarom hebben de LEDgroepleerlingen tips en tops aan hem gegeven (bijlage 4.1).

De tops waren dat Mario ervoor heeft gezorgd dat iedereen zich aan de taak gehouden heeft, dat iedereen aan de beurt kwam en dat hij zelf ook stil aan het werk was. Sneller reageren en minder vaak iets te zeggen, niet met zijn rollenkaartje spelen, dat stoort ons bij het werk en meer betrokken zijn bij het groepje in plaats van alleen maar met z'n eigen werk bezig zijn waren de tips.

4.5.6 Het TASC Model

Het TASC Model heb ik ingezet in de LEDgroep bij het samen maken van de groepsopdrachten. Mario heeft bij de start van een nieuwe activiteit het TASC Model gebruikt. Hij vult het model eerst zelf in. Daarna gaat hij in overleg met zijn groepje. Hij vindt het soms moeilijk om de keuze van een ander te accepteren. Bij zijn eigen gekozen opdracht: game karakters blijft hij bij zijn eigen keuze. Bij de opdracht van een eigen land bedenken betreft hij wel de hele LEDgroep bij de uitvoering van zijn opdracht. Hij heeft alle keren de fasen goed doorlopen.

5 Conclusies en discussie

In dit hoofdstuk reflecteer ik op de uitkomsten van mijn onderzoek. Daarna ga ik mijn onderzoeksvraag beantwoorden.

5.1 De belangrijkste conclusies ten aanzien van

5.1.1 Het sociaal functioneren en het sociaal welbevinden

Uit de grafieken (figuur 1-2-3-4 uit hoofdstuk 4) blijkt dat er een duidelijke stijging is van het sociaal functioneren en het sociaal welbevinden van Mario ten opzichte van de nulmeting.

Mario heeft heel veel handvatten van verschillende personen gekregen om beter te kunnen functioneren op school. De groepsleerkracht heeft meer inzicht gekregen in wat de combinatie hoogbegaafdheid en PDD-NOS inhoudt. Hij is in staat om meer rekening te houden met de specifieke behoeften die Mario heeft. Door dezelfde interventies in te zetten als bij de LEDgroep werd ook de groep voor Mario een veiligere leeromgeving. De leerkracht laat Mario bepalen met wie hij wil samenwerken. Hij geeft aan dat de kinderen weten dat Mario naar de meester gaat als hij gepest wordt. De kinderen weten ook dat de leerkracht hen steeds weer opnieuw blijft aanspreken op hun pestgedrag. Mario komt minder vaak moe naar school en hij verzuimt minder. Hij gaf bij de sociale vaardigheidstrainers aan dat hij wilde leren hoe hij met pestgedrag om moest gaan.

Veen e.a. (2010) geven aan dat kinderen met PDD-NOS moeite hebben met het begrijpen van de sociale wereld. Als zij vaak gepest of afgewezen worden kan dat leiden tot een negatief zelfbeeld. Delfos (2010) geeft aan dat het zelfbeeld van een kind met PDD-NOS positiever wordt als er contacten gemaakt kunnen worden. De moeder van Mario vertelt dat hij vaker probeert om contacten te leggen met andere kinderen. Hij is ook steeds beter in staat om zich aan te passen aan andere kinderen. Hij wil niet altijd meer zijn zin doordrijven.

Mario heeft tegelijkertijd met het inzetten van mijn interventies ook een sociale vaardigheidstraining gevolgd bij het Sofia Kinderziekenhuis. Daardoor kan ik niet aangeven of de positieve verandering voortkomt uit het inzetten van mijn interventies, door het volgen van deze training of door een combinatie van beiden. Volgens zijn groepsleerkracht speelt de extra aandacht die Mario krijgt ook een rol; Mario heeft hierdoor een 'klik' met zijn groepsleerkracht gekregen.

Ik kan concluderen dat Mario sociaal beter is gaan functioneren doordat hij door verschillende mensen begeleid wordt bij het samenwerken en het contact leggen met leeftijdsgenootjes.

5.1.2 De rol van de LEDgroepleerkracht

In de 1 Zorgroute wordt volgens Gijzen (2008) en Gerven (2009) uitgegaan van de onderwijsbehoeften van de leerlingen. Deze onderwijsbehoeften hebben niet alleen te maken met de leerstof, maar ook met de leeromgeving en de leerkracht. Uit de nulmeting vragenlijst LEDgroepleerkracht (hoofdstuk 4.3) waren enkele aanpakpunten naar voren gekomen: bespreken van het lesdoel, vertellen dat er fouten gemaakt mogen worden, zorgen dat er rust orde en structuur is en in de gaten houden of er problemen zijn. Ik heb met Mario van tevoren de opdrachten doorgenomen. Ik heb deze na afloop geëvalueerd. De bevindingen zijn terug te vinden in mijn logboek.

Tijdens onze gesprekken na afloop van elke LEDgroepbijeenkomst gaf Mario aan dat ik goed had opgelet, zodat er bijna geen mogelijkheid was om hem te pesten. Tijdens het nagesprek over de eindmeting gaf Mario aan dat hij het minder prettig vond dat ik het groepje waarin hij werkte begeleidde, omdat hij dan geen grapjes uit kon halen. De begeleiding bij het werken aan de opdracht vond hij wel fijn. Ik kan aan de hand van de eindmeting concluderen dat ik volgens Mario meer aan zijn educatieve behoeften (figuur 3 hoofdstuk 2) heb voldaan.

5.1.3 Het samenwerken

Mario is wat positiever gaan denken over het samenwerken (4.4). De LEDgroepleerkracht en de groepsleerkracht zien die verandering ook. De leerkracht heeft in de groep een aantal gerichte samenwerkingsopdrachten toegepast. Mario heeft ontdekt dat het een meerwaarde heeft als hij gaat samenwerken; hij kan van een ander leren en hij hoeft niet alles zelf op te schrijven.

Volgens Delfos (2010) is contact willen maken wel een voorwaarde om te kunnen samenwerken. Mario is nog wel heel erg kritisch met wie hij kan en wil samenwerken. In de LEDgroep heeft hij met een paar door hem uitgekozen kinderen een opdracht uitgevoerd. Als hij mag bepalen met wie dan lukt het samenwerken. Hoewel hij niet alles samendoet, zijn er regelmatig overlegmomenten.

Pennings (2010) geeft aan dat je bij het coöperatief leren kinderen individuele verantwoordelijkheid kunt leren door het inzetten van taken. Mario vertelt dat de rollen die hij vervuld heeft hem helpen bij het samenwerken. Hij heeft het gevoel dat de kinderen beter naar hem luisteren doordat de taakverdeling voor iedereen duidelijk is. Hij wil zelfs als taakkapitein gespreksleider zijn bij de nieuwe groepsopdracht. Hij vraagt iedereen om zijn of haar mening, geeft iedereen de beurt. Zijn eigen mening bewaart hij voor het laatst.

De groep heeft daar in de tops zeer positief op gereageerd. Hij wil ook dat de hele groep meedenkt over een opdracht. Hij betreft meer kinderen bij zijn werk. Hij laat het niet over aan degene met wie hij samenwerkt. Hij blijft wel stug vasthouden aan de manier waarop hij denkt hoe er een antwoord gevonden kan worden.

Volgens Veen e.a.(2010) bepalen kinderen met PDD-NOS graag alles zelf. Bij Mario zie je dit terug in het feit dat hij moeite heeft het accepteren van gezamenlijke keuzes.

Kinderen met PDD-NOS hebben vaak moeite met de reacties van anderen op hun eigen gedrag. Het is belangrijk dat anderen dus snel reageren op dit gedrag. Zij begrijpen dan beter de link tussen gedrag en gevolg. (Veen e.a. 2010) Door middel van de tips en tops hebben de LEDgroepleerlingen Mario op een positieve manier geholpen om een vorm van samenwerken te vinden die bij hem past. De kinderen proberen rekening met hem te houden. Ze zijn echter ook wel zo eerlijk dat ze tegen Mario zeggen dat hij soms beter zijn best moet doen. Mario accepteert dat antwoord nu zonder gelijk boos te worden en weg te lopen, wat voor mijn onderzoek wel gebeurde.

Mijn conclusie is dat de taakrollen in combinatie met tips en tops Mario helpen om te kunnen samenwerken. De verklaring voor de grotere stijging bij het samenwerken in de LEDgroep (figuur 3) zou kunnen zijn dat ik hier tegemoet ben gekomen aan de educatieve behoeften passend bij zijn hoogbegaafdheid. Door de behoefte aan autonomie gaat het samenwerken beter met kinderen die cognitief even ver zijn en dezelfde interesses hebben (Gerven, 2008). Ik kan de conclusie trekken dat Mario beter met ontwikkelingsgelijken uit de LEDgroep kan samenwerken dan met zijn klasgenootjes.

5.1.4 Het werken volgens een vaste planning en structuur

Door het inzetten van de strategiekaart 'samenwerken' heb ik Mario structuur aangeboden. Dit schema is bedoeld als een geheugensteuntje bij het leren samenwerken (Bruin, 2004). Het geeft schematisch weer welke afspraken er gemaakt zijn. Delfos (2010), Langen (2010) Veen e.a. (2010) & Vries (2009) geven aan dat structuur een educatieve behoefte van een hoogbegaafd kind met PDD-NOS is.

Mario heeft bijna altijd zijn afgesproken werk af. Ik kan dus de conclusie trekken dat de strategiekaart 'samenwerken' een goede interventie is geweest.

Het inzetten van het TASC Model bij een opdracht biedt Mario houvast. Dit heeft hij nodig om een nieuwe opdracht uit te kunnen voeren. Tijdens mijn onderzoek heb ik Mario daarin begeleid door van tevoren de verschillende stappen te bespreken. Mario vult nu het TASC Model zelf in. Hij doet dit eerst helemaal alleen, daarna bespreekt hij het met degene met wie hij gaat samenwerken. Hij probeert naar de ander te luisteren, maar hij vindt het moeilijk de ideeën van de ander uit te voeren.

5.2 Terugkijkend naar de aanleiding van mijn onderzoek

Deelvraag 1, 2 en 4 heb ik al beantwoord in hoofdstuk 2.

Het antwoord op deelvraag 3 heb ik verkregen door de gegevens uit de voor- en nameting met elkaar te vergelijken. In hoofdstuk 5 heb ik daar conclusies aan verbonden.

Na het inzetten van mijn interventies heb ik ook het antwoord op mijn onderzoeksvraag verkregen.

Wat moet er worden aangepast aan de houding van de LEDgroepleerkracht, de opbouw van de groepsopdrachten en de leeromgeving om aan de behoefte tot samenwerken van Mario, een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, te voldoen?

Mario heeft om goed te kunnen functioneren bij het samenwerken

- een leerkracht nodig die rekening houdt met de specifieke behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS, dus
 - die hem begeleidt bij het leren samenwerken en hem effectieve feedback geeft
 - die gemaakte afspraken op papier zet en nakomt: de strategiekaart 'samenwerken' is voor hem een goede vorm.
 - die samen met hem naar oplossingen gaat zoeken bij problemen die ontstaan in het leggen van contacten.
 - die hem begeleidt bij het vinden van de juiste balans bij deze contacten. Volgens Veen (2010) is het contact leggen geen probleem, maar als hij iemand gevonden heeft dan gaat hij deze persoon claimen. Het is van belang dat er in ik-boodschappen gesproken wordt als er iets tegen hem gezegd wordt. Volgens Gordon (1989) komt de boodschap dan minder heftig over. Het kind ervaart door de ik-boodschap dat er ook nog een andere mening mogelijk is.
- een leeromgeving nodig
 - waar de betrokkenen weten wat PDD-NOS inhoudt en die daar rekening mee willen houden
 - waar de andere kinderen positief geformuleerde feedback geven: tips en tops.
 - waar Mario met behulp van rollenkaarten mag samenwerken.
 - die rust en structuur biedt
- lesstof nodig
 - die voorgestructureerd is (TASC model)
 - die volgens Kieboom (2007) uitdagend is (hoofdstuk 2.3)

5.3 Discussie

Moet je een kind met PDD-NOS wel laten samenwerken? Ik denk niet dat elk kind met PDD-NOS kan samenwerken. Mario gaf aan dat hij met groepsopdrachten mee wilde doen. Mario herkent voordelen van samenwerken. Mario wilde bij de groep betrokken worden.

5.4 Nieuwe visies, nieuwe uitgangspunten

Ik ben me er bewust van geworden dat Mario nooit zonder enige vorm van begeleiding kan samenwerken. Delfos (2010) zegt hierover dat de verschillen tussen hem en de rest van de groep groter zullen worden naarmate hij ouder wordt. Ik hoop voor Mario dat de wereld om hem heen door zijn PDD-NOS heen kijkt en Mario accepteert zoals hij is. Ik denk dat Mario juist door zijn hoge intelligentie dan ook in staat is om goed te kunnen functioneren.

Door de succeservaring die de groepsleerkracht heeft ondervonden met Mario denk ik dat ook andere kinderen met PDD-NOS baat hebben bij mijn toegepaste interventies.

Kinderen met PDD-NOS hebben vaak problemen die overeenkomen met ADHD¹⁴ (Vries, 2009 & Veen e.a. 2010) zoals hyperactiviteit en concentratieproblemen. Gezien deze overeenkomsten zou er een aanleiding kunnen zijn voor een vervolgonderzoek naar het effect van het inzetten van deze interventies bij leerlingen met ADHD.

5.5 Een mogelijk vervolgtraject

Kinderen met PDD-NOS zijn vaak bang en onzeker, omdat zij “sociaal begrip en sociale intuïtie zeer moeizaam ontwikkelen”.¹⁵ Om deze onzekerheid te verminderen houden ze zich graag vast aan bekende regels en patronen. Er zou dus een vervolgonderzoek gedaan kunnen worden om te kijken hoe je mijn toegepaste interventies kan gaan inzetten bij de verschillende vakken in het voortgezet onderwijs. Ik ben uitgenodigd om tijdens de ‘warme’ overdracht van Mario naar het voortgezet mijn bevindingen te delen met de zorgcoördinator van zijn nieuwe school.

¹⁴ Attention Deficit Hyperactivity Disorder, of aandachtstekort / hyperactiviteitstoornis.

¹⁵ Bouwhuis & Verstraete (2011) *Asperger in beeld* p. 53

5.6 Validering conclusies.

Ik ben zelf de LEDgroepleerkracht, waardoor mijn observaties slechts gedeeltelijk objectief zullen zijn (Harinck 2008). Door het inzetten van de interventies door de groepsleerkracht van Mario in zijn eigen klas heb ik de observaties meer betrouwbaar gemaakt. De bevindingen van de verschillende betrokkenen zijn terug te vinden in het logboek. De conclusies uit mijn onderzoek gelden alleen voor Mario. De meetinstrumenten en interventies zijn echter wel te gebruiken bij soortgelijke onderzoeken.

6 Evaluatie onderzoek- discussies

In dit hoofdstuk kijk ik terug op mijn onderzoek. Ik reflecteer op het verloop van het onderzoek en ik geef aan wat het onderzoek voor mij als toekomstig specialist hoogbegaafdheid heeft opgeleverd.

6.1 Evaluatie onderzoek

Het feit dat Mario tegelijkertijd met het inzetten van mijn interventies ook een sociale vaardigheidstraining volgde heeft wel consequenties voor de betrouwbaarheid van enkele onderdelen van mijn onderzoek. Ik kan niet duidelijk aangeven wie of wat er verantwoordelijk is voor de positieve resultaten.

Niet alleen Mario zelf is verantwoordelijk voor zijn handelen. Volgens het multifactorenmodel van Mönks (figuur 1 hoofdstuk 2) bepalen school, gezin en ontwikkelingsgelijken ook mede de begaafdheid. Als de omgeving de stoornis accepteert is Mario in staat om zijn gedrag te veranderen. Ik heb heel bewust gekozen voor verschillende interventies, omdat ze allemaal structuur bieden bij een stapje in het leerproces. De interventies die ik heb ingezet bij het samenwerken hebben tot gevolg dat ook het gedrag van de andere LEDgroepleerlingen veranderde. Ik heb verteld wat PDD-NOS inhoudt. De LEDgroepleerlingen houden rekening met Mario, omdat ze nu weten waarom Mario zo reageert. Ze accepteren dat Mario niet alle rollen hoeft te spelen en dat Mario niet met iedereen hoeft samen te werken. Tijdens het invullen van de strategiekaart 'samenwerken' praten we met elkaar over wat er zou kunnen gebeuren en hoe Mario daar op kan reageren. Vanuit de sociale vaardigheidstraining heeft Mario geleerd hoe hij contact kan maken met andere kinderen. In de LEDgroep luisteren de leerlingen naar elkaar door de rol die ze spelen, ze zijn verantwoordelijk voor het goed vervullen van die rol. Door de tips en tops geven ze elkaar positieve feedback. Mario vindt deze manier van feedback fijn: hij probeert ook echt de keer daarop de tips uit te voeren. Mario is zo in staat om met een ander de groepsopdrachten te gaan maken.

Ik heb gemerkt dat alle LEDgroepleerlingen positief reageren op het TASC Model. Ik bied hen de ruimte om zelf te sturen – zelf te leren - zelf verantwoordelijk te zijn. Ik voorzie op deze manier in de behoefte van hoogbegaafde leerlingen aan autonomie. De opzet zorgt ervoor dat deze leerlingen een duidelijk stappenplan moeten maken om een opdracht uit te voeren. Doordat ik uit eigen ervaring met de stappen uit Kolb¹⁶ weet hoe lastig dit soms kan zijn ben ik in staat om hen goed te begeleiden. Zij gaan nu gericht aan het werk en maken de opdrachten ook af. Ik zal deze interventies zeker blijven inzetten in de LEDgroep.

In de groep van Mario is ook veel veranderd. Ik deelde mijn bevindingen met zijn leerkracht. Wij (h)erkenden zijn hoogbegaafdheid en zijn PDD-NOS en wij kregen een beter zicht in zijn onderwijsbehoeften. Door het inzetten van interventies in de eigen klas veranderde ook daar het gedrag van Mario op een positieve manier. Hij is op zoek naar contact en staat bij het buitenspelen niet meer alleen op het schoolplein. Ik wil gaan onderzoeken hoe ik dit voorbeeld van good practice kan delen met andere collega's. De ingezette interventies zal ik ook benoemen tijdens de warme overdracht van Mario naar het voortgezet onderwijs.

6.2 Mijn persoonlijke ervaringen

Volgens de leerstijltest van Kolb ben ik vooral een accomodeerder (doener) en een divergeerder (bezinner). Ik ben vooral praktijk en oefengericht. Ik handel snel en maak graag gebruik van trial and error. Dit paste duidelijk niet bij Mario, dat is gebleken uit het eerste jaar dat hij in de LEDgroep zat (reflecteren). Hij wilde niet mee doen aan de groepsopdrachten die ik bedacht had (doen). Ik moest mijn handelingsverlegenheid gaan aanpakken door het bestuderen van literatuur over hoogbegaafdheid en over PDD-NOS. Zo werd ik een convergeerder (beslisser). Door mijn keuzes voor de gekozen interventies theoretisch te onderbouwen werd ik assimileerder (denken). Deze stap is en blijft voor mij het lastigste, omdat die lijnrecht tegenover mijn voorkeurstijl staat. Om mijn onderzoek duidelijk op papier te kunnen zetten heb ik bepaalde keuzes moeten maken. Het dwong mij om na te denken over de hoofd- en bijzaken.

¹⁶ Kolb: in dit model staan de verschillende fasen in een leerproces en de verschillende typen die iemand kan zijn.

Ik heb wel gemerkt dat als ik de tijd neem om goed na te denken, ik beter in staat ben om duidelijk te maken wat ik bedoel. Ik maakte een stappenplan om mijn onderzoek uit te kunnen voeren. Ik zette de interventies in bij het samenwerken in de LEDgroep. Uit dat onderzoek kwamen uitkomsten. Ik werd weer gedwongen om na te denken, doordat de conclusies aan literatuur gerelateerd moesten worden. Ik heb wel ingezien dat die theoretische onderbouwing meer diepgang in het onderzoek brengt. Het maakt de conclusies betrouwbaarder. Vervolgens heb ik op deze conclusies gereflecteerd om een aanzet naar een mogelijk vervolg te kunnen maken.

Door op een bewuste manier stappen te nemen om een onderzoek goed uit te kunnen voeren ben ik gegroeid in mijn manier van reflecteren. Ik blijf deze aanpak ook bij nieuwe onderzoeken toepassen.

Ik heb de kinderen van de LEDgroep om feedback gevraagd over mijn functioneren in de LEDgroep om te kijken waar en hoe ik nog beter aan hun educatieve behoeften kan voldoen. Ik wilde laten zien dat we allemaal verantwoordelijk zijn voor een veilige en uitdagende leeromgeving in de LEDgroep. Niet alleen zij moeten zich anders gedragen, ook ik zal mij anders moeten opstellen (Eyre, 2007). De feedback van alle LEDgroepleerlingen zou een uitgangspunt voor een nieuw onderzoek kunnen zijn. Door deze manier van handelen heb ik de competenties orthopedagogische - en interpersoonlijk competent in de omgang met leerlingen verder kunnen uitdiepen.

Mario speelde nog een rol in mijn leerproces. Door het gesprek met hem aan te gaan en te luisteren naar wat voor hem, ondanks zijn PDD-NOS, mogelijk was leerde ik accepteren dat mijn stappen niet altijd zijn stappen waren. Dat zelfde merk ik ook bij mijn collega's. Ik maak nog steeds dagelijks mee wat er kan gebeuren als er niet aan de onderwijsbehoefte van een hoogbegaafde leerling wordt voldaan. Door mijn gedrevenheid vergat ik de ander mee te nemen in mijn denkproces. Ik wilde voorkomen dat hoogbegaafde kinderen zouden gaan onderpresteren. Elke kritiek zag ik als een stap terug. Mario liet mij door zijn positieve manier van omgaan met tips en tops zien dat je ook op een andere manier van feedback kan omgaan. Ik heb mij diezelfde vaardigheid aangeleerd door de feedback van mijn critical friends te zien als leerpunt. Ik merkte dat de ander mij wel wilde volgen, maar het niet kon. Door het vertrouwen wat de ander in mijn kennis had, was ik wel in staat om de draad weer op te pakken. Door heel bewust informatie in kleine stappen aan te bieden, door langere tijd een bepaalde structuur vast te houden en door de ander de tijd te gunnen de informatie te verwerken maak ik het mogelijk voor de ander om mijn denkproces te volgen. Dan is de ander ook eerder bereid om in mijn denkproces mee te gaan. Door deze veranderende manier van handelen heb ik mijn competentie samenwerken met collega's verder uitgebreid.

Mijn competentie in samenwerking met de school heb ik verder ontwikkeld door gesprekken te voeren met de moeder van Mario, de orthopedagoog van de sociale vaardigheidstraining en de zorgcoördinator van het voortgezet onderwijs. Deze samenwerking heeft zeker bijgedragen in de positieve ontwikkeling van Mario. Ik vind dat ik met dit onderzoek heb laten zien dat inclusief onderwijs mogelijk is. Ik heb mij verdiept in de educatieve behoeften van een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS en ik heb mogelijkheden gevonden om samenwerken voor deze leerling mogelijk te maken. De positieve ervaringen van Mario bij het leren samenwerken zijn voor mij, als nieuwe specialist hoogbegaafdheid, een bron van inspiratie. Samen met de kennis die ik heb opgedaan tijdens deze soms zeer zware opleiding, vormen ze nieuwe uitgangspunten voor inclusief onderwijs. Ik zal ook zeker blijven zoeken naar nieuwe mogelijkheden om inclusief onderwijs mogelijk te maken.

Nawoord

Het onderzoek kon ik niet alleen uitvoeren, daar had ik anderen bij nodig. Het nawoord is voor hen. Mijn dank gaat uit naar:

- Mario. Dankzij hem ben ik me gaan verdiepen in de combinatie hoogbegaafdheid en PDD-NOS. Door onze 'klik' durfde hij mij ook eerlijk van feedback te voorzien. Door zijn wil en door zijn doorzettingsvermogen is het ons gelukt om de LEDgroep een veilige leeromgeving voor hem te laten zijn. Ik heb veel van hem geleerd.
- de moeder van Mario: voor haar medewerking bij het invullen van de vragenlijsten en voor haar vertrouwen in mij. Ik heb de gesprekken als zeer leerzaam ervaren.
- Henk: de groepsleerkracht van Mario. Het was erg fijn om met iemand samen te werken, die in de klas dezelfde interventies toepaste als ik in de LEDgroep, die heel accuraat en netjes op tijd de vragenlijsten wilde beantwoorden. Ik vond het erg fijn om elkaars bevindingen te delen. Ik ben erg blij met zijn vertrouwen in mij door mij als gesprekspartner te vragen bij de 'warme' overdracht van Mario naar het voortgezet onderwijs. Ik was net zo trots als hij toen Mario de hoogste citoscore van de hele school had gehaald. Ik ben blij dat ook hij de 'klik' met Mario heeft gevonden.
- Het team van RK de Regenboogschool, voor hun medewerking bij het geven van feedback tijdens overlegmomenten op school.
- Annemieke: als mijn LOLbegeleidster: aan de ene kant had zij het lef om mij de zeer kritische feedback te geven die ik nodig had, aan de andere kant had zij het vertrouwen in mij dat ik die pittige feedback kon omzetten in resultaten. Die manier van feedback had ik nodig om uit mijn valkuil van te grote denkstappen maken te komen.
- mijn critical friends: Anita, Henriëtte, Rob, Trudi en in het bijzonder Irene! Zij waren niet alleen critical, maar vooral friends! Kritisch bij het geven van feedback, friends als ik even in een meesterstukdip zat.
- John voor het geven van zijn tips om het meesterstuk nog leesbaarder te maken.
- Gert, Martine en Gertjan: Zonder hun onvoorwaardelijke steun en geloof in een positief eindresultaat was het onmogelijk geweest om deze studie te gaan volgen en ook af te ronden.

Ik wil als nieuwe specialist hoogbegaafdheid alle kennis die ik de afgelopen 2 jaar heb geleerd gaan toepassen in mijn verdere onderwijs carrière in welke vorm dan ook.

Rotterdam, juni 2011 Marion van Kapel-Van de Voort

Literatuurlijst

- Bouwhuis, P. & Verstraete, I. (2011). *Asperger in beeld*. Huizen: Pica.
- Bruin, C. de (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant Educatieve uitgaven.
- Burger-Veltmeijer, A. E. J. (2006). Hoogbegaafdheid plus Autisme Spectrum Stoornissen (HB+ASS): een verwarrende combinatie (1). *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 45(6), 276-287.
- Delfos, M. (2010). *Een vreemde wereld*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Drent, S. & Gerven, E. van (2007). *Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Ebbens, S. & Etteken, S. (2009). *Samenwerkend leren*. Groningen / Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Eyre, D. (2007). Structured thinking: Improving provision for the gifted in ordinary schools. *Gifted and Talented International*, 4 (1), 31-38.
- Förner, M (2006). *“Coöperatief leren in het basisonderwijs”*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies & Taaljournaal, groep 5, Observatieverslag, 's Hertogenbosch: Malmberg. Binnengehaald 23 december 2010 van http://www.jufsuzaline.nl/samenkunstenaar/Observatieform/Observatielijst_samenwerken-kinderen.pdf
- Gerven, E. van (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid*. Utrecht: Uitgeverij Lemma BV.
- Gerven, E. van (2008). *Slim beleid*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Gerven, E. (2008). *Werken met het TASC model*. Binnengehaald 21 december 2009 van <http://www.slimeducatief.nl/nl/>
- Gerven, E. van (2009). (red.) *Handboek hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Gijzen, W. (2008) *Elk kind een plek in de 1 Zorgroute*. Binnengehaald 26 mei 2011 van http://leerlingzorgpo.kennisnet.nl/archief/bijdragen_2008/1_zorgroute
- Harinck, F. (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant.
- Harten, A.M. (2003). Mét elkaar in plaats van tegen elkaar. *Educare*, 21(3), 24-26.
- Heuvel, D. van den, Jurgens, K. & Roose, E. (2000). *Een hoogbegaafd kind in de klas*. Zoetermeer: Hofstad Druktechniek.
- Kallenberg, T. & Koster, B., Onstenk, J. & Scheepsma, W. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek*. Utrecht / Zutphen: Thieme Meulenhoff.
- Kieboom, T. (2007). *Hoogbegaafd Als je kind (g)een einstein is*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv.

Koenderink, T (2010). Hoofdstuk 4 Samenwerken. In *7 Uitdagingen voor hoogbegaafden in het onderwijs*. Conceptversie pp 37-39. Den Haag: niet uitgegeven boek van Novilo.

Langen, L. van (2006) *Ontwikkelingsstoornissen bij leerlingen*. Beek-Ubbergen: Tandem Felix Uitgeverij.

Nijs, D. *Niveaus van Bateson*. Binnengehaald 29 mei 2011 van <http://www.willemdenijs.nl/materiaal.php?ID=8>

Pameijer, N. & Beukering, T. van (2008). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider*. Leuven / Voorburg: Acco.

Pennings, R. (2010). *Taakverdeling tijdens coöperatief leren*. Binnengehaald 06 december 2010 van <http://educatie-en-school.infonu.nl/methodiek/60465-taakverdeling-tijdens-cooperatief-leren.html>

Plas, C. (2008). *Gemotiveerd leren*. Groningen / Houten: Wolters-Noordhoff.

Ponte, K. (2010). *Behoeften hoogbegaafd kind*. Binnengehaald 25 november 2010 van <http://www.hoogbegaafd.nu/behoeften-hoogbegaafd-kind.html>

Veen, L. van der, Serra, M., Hoofdakker, B. J. van den & Minderaa, R. B. (red.) (2010). *Sociaal onhandig*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Vermeulen, P. (2002) "Wat is autisme?". Voor alle duidelijkheid. Leerlingen met autisme in het gewoon onderwijs. (blz. 15-30) Berchem: Uitgeverij EPO.

Vermeulen, P. (2004). Diagnostiek bij normaal begaafde personen met een autistische spectrum stoornis. In *Beter vroeg dan laat en beter laat dan nooit*. (pp. 120-131). Berchem: Uitgeverij Epo.

Vries, F. de (2009). *Handboek PDD-NOS Storm in je hoofd*. Harlingen: Flevodruk.

Bijlagen:

Bijlage 1.1 E-mail contact met Fred de Vries en Ewald Vervaet.

----- Original Message -----

From: [Marion van Kapel](#)

To: ever524@kpnmail.nl

Cc: [Fred de Vries](#)

Sent: Sunday, October 17, 2010 10:29 PM

Subject: vraag over PDD-NOS en hoogbegaafdheid

Goedenavond meneer Vervaet

Mijn naam is Marion van Kapel. In het kader van mijn opleiding Master SEN hoogbegaafdheid ben ik bezig met het schrijven van een scriptie over een hoogbegaafde leerling met PDD-NOS in mijn 'plus' groep. Ik wil graag onderzoeken welke aanpassingen hij nodig heeft om tot betere prestaties te komen. Ook wil ik graag weten welke werkvorm hem helpt bij het verkrijgen van succeservaring bij samenwerken met andere leerlingen. Ik ben op de site www.pdd-nos.nl terecht gekomen en heb het boek 'Storm in je hoofd' aangeschaft.

Ik heb de auteur Fred de Vries om literatuursuggesties gevraagd. Ik kreeg van hem de volgende reactie:

From: [Fred de Vries](#)

To: [Marion van Kapel](#)

Sent: Thursday, September 23, 2010 11:34 AM

Subject: Re: literatuursuggesties PDD-NOS en hoogbegaafdheid

Goedendag Marion,

U heeft hier een behoorlijk controversieel onderwerp te pakken.

Het is wetenschappelijk gezien namelijk maar de vraag of kinderen met PDD-NOS hoogbegaafd kunnen zijn. Ik heb het hierover gehad met de ontwikkelingspsycholoog Ewald Vervaet en we zijn het eigenlijk wel met elkaar eens: kinderen met PDD-NOS zijn zeer zwak op bepaalde vlakken (sociaal en communicatief). Doordat hun brein zich niet met deze zaken bezig hoeft te houden plus de omstandigheid dat ze zich vaak richten op één enkel onderwerp (spoorboekjes, weerspatronen) kunnen ze effectief meer tijd en aandacht besteden aan dat ene onderwerp.

Natuurlijk zullen ouders graag willen zien dat hun kind hoogbegaafd is, maar verliezen dan vaak de zwakke punten uit het oog. Volgens mij ben je pas hoogbegaafd als je op vrijwel

alle vlakken van je leven en studie boven de norm zit. En een kind met PDD-NOS zal dat zeker niet kunnen.

De meeste boeken, die PDD-NOS aan hoogbegaafdheid koppelen zul je aantreffen in de spirituele hoek en daardoor worden ze ook veelal uitgegeven door uitgeverijen als Ankh Hermes.

Het onderwijs van deze kinderen levert inderdaad problemen op. Je zou je sterk op de zwakke punten kunnen richten om ze op die manier toch succesvol in het leven te kunnen laten zijn. Bij kinderen met ontwikkelingsstoornissen mislukt er veel en dus liggen zaken als faalangst en depressie al snel op de loer. Aan de andere kant zou je je ook kunnen richten op de sterke punten. Zo'n kind zal dan misschien 'gemankeerd' in het leven staan omdat de sociale en communicatie tekortkoming onvoldoende worden aangepakt, maar hij is dan wel een stuk gelukkiger.

Ik hoop je hiermee een beetje op weg te hebben geholpen.

Ik ben wel degelijk benieuwd naar je scriptie en houd me aanbevolen voor een kopie.

Met vriendelijke groet, Fred de Vries

Ik heb hem toen geantwoord dat mijn leerling in groep 3 en in groep 7 een i.q. test heeft ondergaan en bij beide keren een I.Q. gemeten werd van 138.

De diagnose PDD-NOS werd pas eind groep 7 gesteld. Hij zit nu in groep 8.

Omdat ik nu druk bezig ben met het schrijven van de eerste hoofdstukken van mijn scriptie wil ik bovenstaande toch wel meenemen in mijn scriptie en heb ik Fred de Vries het volgende mailtje gestuurd:

Graag zou ik een artikel van Ewald Vervaeke willen hebben met informatie over zijn standpunt betreffende kinderen met PDD NOS en hoogbegaafdheid. Ik zou dit namelijk graag in mijn scriptie willen verwerken, maar dan heb ik een duidelijke bronvermelding nodig.

Hij gaf mij uw e-mail adres en ik hoop dat u mij nu kunt helpen aan informatie over hoogbegaafde kinderen met PDD-NOS.

Omdat Fred de Vries graag wil weten wat uw reactie is, stuur ik een cc van deze mail naar hem.

Alvast hartelijk bedankt voor uw moeite.

Met vriendelijke groet

Marion van Kapel

----- Original Message -----

From: [Ewald Vervaet](#)

To: [Marion van Kapel](#)

Cc: [Fred de Vries](#)

Sent: Monday, October 18, 2010 10:29 AM

Subject: Re: vraag over PDD-NOS en hoogbegaafdheid

Geachte mevrouw Van Kapel,

Een IQ-score zegt weinig tot niets omdat het op herkenning van het juiste antwoord is gebaseerd en niet op het actief oplossen van een vraagstuk.

Een reële psychologische meting dient gebaseerd te zijn op fasen. Dus dat je meet in termen van 'van dit kind staat het ruimtelijk inzicht op het nivo van fase 12, de taalbeheersing op dat van fase 14, het lichaamsbesef op dat van fase 14, muzikaliteit op dat van fase 13, enzovoort'. Ik wil je daarom het volgende in overweging geven.

Ga aan de hand van mijn boek 'Naar school; psychologie van 3 tot 8', waar vele proeven in beschreven staan, na in welke fase je kind op diverse ontwikkelingsdomeinen zit.

Een artikel over hoogbegaafdheid en PDD-NOS heb ik niet geschreven en zal ik ook niet schrijven binnen afzienbare tijd.

Veel succes en

Met vriendelijke groeten,

Ewald Vervaet

cc: Fred de Vries

Bijlage 2.1 Kenmerken, verschillen en educatieve behoeften hoogbegaafdheid en PDD-NOS

Kenmerken die lijnrecht tegenover elkaar lijken te staan:		Mogelijke overeenkomsten in de educatieve behoeften:	
Hoogbegaafdheid Gerven & Drent (2007):	PDD-NOS Langen (2010)	Hoogbegaafdheid Ehrlich (1982), Gerven (2008), Ponte (2010)	PDD-NOS Delfos (2010), Langen (2010), Veen e.a.(2010), Vries (2009):
<i>De leerling toont een brede algemene interesse.</i>	<i>De leerling toont een eenzijdige belangstelling.</i>	<i>Leerkracht die aanvoelt wat een kind echt nodig heeft</i> <i>Leeromgeving met een intellectuele stimulans, uitdaging op het eigen niveau.</i>	<i>Leerkracht die de leerling zoveel mogelijk motiveert</i>
<i>De leerling is verbaal vaardiger dan leeftijdgenoten, valt op door een origineel gevoel voor humor.</i>	<i>De leerling heeft een trage taalontwikkeling, gebruikt eigenaardig ouwelijk taalgebruik, neemt taal in alle gevallen letterlijk.</i>	<i>Leerkracht die gevoel voor humor bezit: deze kinderen houden van subtiele taalgrapjes.</i>	<i>Leerkracht die communicatie visueel maakt, eerst de naam noemt bij het aanspreken, positieve feedback geeft en gewenst gedrag beschrijft.</i>
<i>De leerling denkt buiten de reguliere kaders.</i>	<i>De leerling houdt fanatiek vast aan routines.</i>	<i>Leerkracht die openstaat voor ongebruikelijke dingen, maar ook onmogelijkheid laat inzien.</i> <i>Leeromgeving waar ruimte is voor autonomie, ruimte om zelf te kiezen, zelf te</i>	<i>Leerkracht die controleert of de leerling de leerkracht begrijpt</i> <i>Leeromgeving waarbij structuur is in tijd, ruimte, procedures, taken en in omgeving.</i>

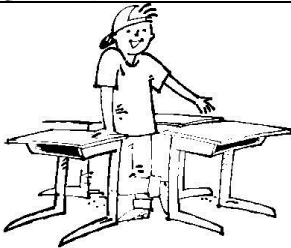
		<i>ontdekken, zelf te ervaren en de dingen op een eigen manier te doen.</i>	
<i>De leerling accepteert regels en tradities niet klakkeloos maar bevraagt deze.</i>	<i>De leerling is angstig voor veranderingen.</i>	<i>Leerkracht die eerlijk is en zich aan de afspraken houdt, steun biedt bij het leren van academische vaardigheden, steun biedt bij het leren van leer- en werkstrategieën.</i> <i>Lesstof: volgens een vast plan.</i>	<i>Leerkracht die consequent, kort en duidelijk reageert, extra aandacht geeft bij moeilijke of nieuwe situaties, extra aandacht besteedt aan orde, regelmaat en structuur, helpt met organiseren door middel van planners, roosters en een stappenplan.</i> <i>Lesstof met duidelijk begrensde opdrachten.</i>
<i>De leerling zoekt ontwikkelingsgelijken in oudere kinderen, wekt de indruk geestelijk vroegrijp te zijn.</i>	<i>De leerling vertoont onhandig en angstig gedrag in sociale situaties, hij leert niet of nauwelijks van sociale ervaringen, het ontbreekt aan wederkerigheid in contact.</i>	<i>Leerkracht die steun biedt bij het leren van sociale vaardigheden, steun biedt op emotioneel gebied (om zichzelf te leren begrijpen, een positief zelfbeeld op te bouwen en leren omgaan met</i>	<i>Leerkracht die duidelijke regels stelt voor de omgang met zichzelf en met andere leerlingen, extra uitleg geeft over emoties, voldoende emotionele</i>

	<i>De leerling toont weinig begrip en maakt weinig gebruik van non-verbale communicatie.</i>	<i>uitdagingen en stress), hoogbegaafde leerlingen in de groep regelmatig de gelegenheid te geven om samen te werken, kinderen begeleidt in het leren samenwerken.</i> <i>Leeromgeving met een positief groepsklimaat waarin verschillen tussen kinderen gewaardeerd worden en waarin iedereen mag zijn zoals hij is, waar contact met gelijkgestemden mogelijk is, waar begrip is voor mogelijke verschillen in intellectuele, emotionele en motorische ontwikkeling, waar begrip is voor vaak voorkomende emotionele intensiteit / hooggevoeligheid.</i>	<i>afstand neemt van de leerling, positieve feedback geeft en gewenst gedrag beschrijft.</i> <i>Leeromgeving waarbij de leerlingen inzicht hebben in de autistische stoornis.</i>
Overige kenmerken hoogbegaafdheid Gerven & Drent (2007):	Overige kenmerken PDD-NOS Langen (2010)	Overige educatieve behoeften hoogbegaafdheid Ehrlich (1982),	Overige educatieve behoeften PDD-NOS

		Gerven (2008), Ponte (2010)	Delfos (2010), Langen (2010), Veen e.a.(2010) Vries (2009):
De leerling is snel van begrip, kan grote denk- en leerstappen maken, kan verworven kennis goed toepassen, heeft een grote behoefte aan autonomie, is perfectionistisch ingesteld, is in staat tot zelfreflectie, beschikt over een groot probleemoplossend en analyserend vermogen, beschikt over een goed geheugen, is een doorvrager, is een scherp waarnemer, toont een creatief denkvermogen, zoekt uitdagingen, toont een groot doorzettingsvermogen wanneer het uitgedaagd wordt, kan zich sterk		Leerkracht die geduld heeft: deze kinderen willen graag langer nadenken om een zo goed mogelijk antwoord te geven, Leeromgeving waarin de leerling gezien, geaccepteerd en gewaardeerd wordt zoals het is, waar geen eenzijdige nadruk op prestaties of 'het hoogbegaafd zijn' wordt gelegd. Lesstof die een beroep doet op zelfstandigheid die en beroep doet op creativiteit, met open opdrachten met een hoog abstractieniveau die een hoge mate van complexiteit biedt die meerwaarde biedt ten opzichte van reguliere stof die een onderzoekende houding stimuleert	

concentreren wanneer de activiteit aansluit bij de interessegebieden.		die een reflectieve houding uitlokt, en die interactie uitlokt.	
	De leerling toont een eenzame en gesloten indruk, kan driftig overkomen, ontwikkelt rigide en dwangmatige gedragspatronen, heeft veel last van tics, ontwijkt oogcontact, reageert overgevoelig op zintuiglijke reacties toont een abnormale gehechtheid aan bepaalde voorwerpen, toont weinig gevoelsreacties op geluiden, beelden, temperaturen of aanrakingen, heeft een onhandige en stijve motoriek.		Leerkracht die eerst de naam noemt bij het aanspreken. Leeromgeving waar een buddy kan helpen bij het contact leggen met andere kinderen. Leeromgeving waar een rustige plek is voor deze leerling

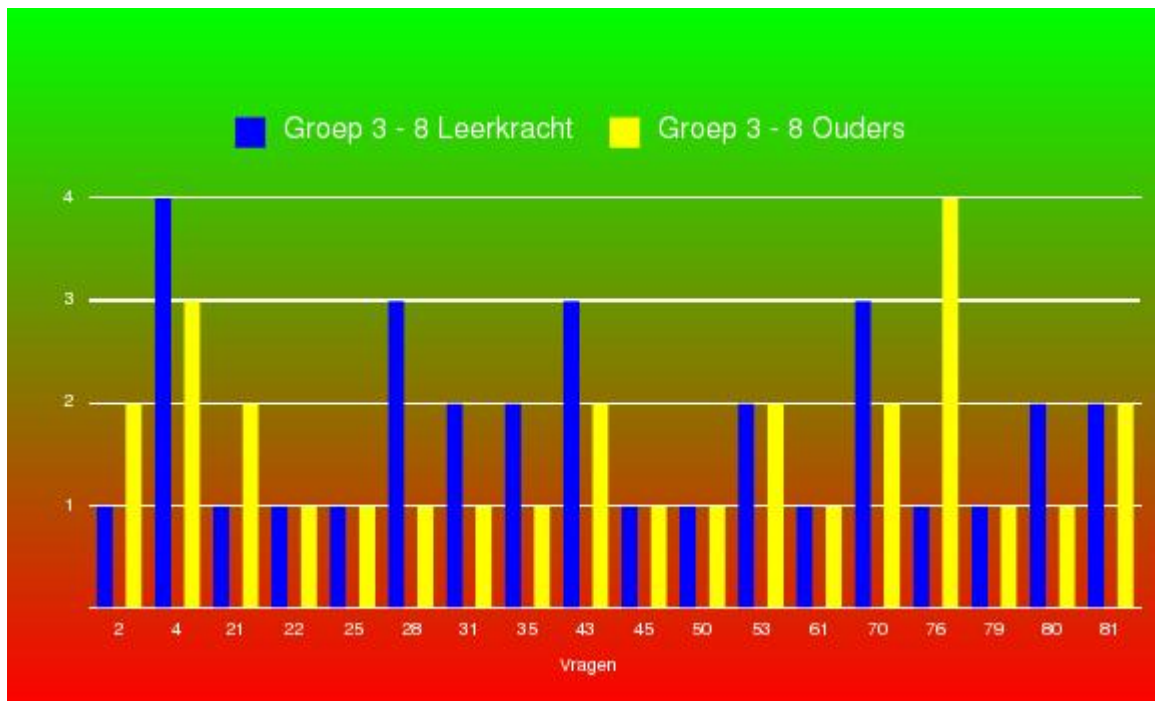
Bijlage 2.2 Rollenkaart tips en tops van

datum	tops	tips
		
		
		
		
		
		
		

Bijlage 3.1 Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid:

Nulmeting:

Sociaal Functioneren

Score leerkracht: SF = 2.5 (14%) Score ouders: SF = 1.5 (8%)

Sociaal Functioneren

Op het cluster sociaal functioneren kan een maximale score behaald worden van 18 punten. De hoogte van de score geeft weer hoe ouders en leerkracht het sociaal functioneren van de leerling in zijn huidige situatie ervaren. Bij minder dan 9 punten kan aangenomen worden dat de leerling op dit moment in zijn huidige sociale situatie niet goed functioneert. Indien de grafiek zich overwegend in het rode gebied aftekent, is dat een punt van zorg. In dat geval kunt u extern onderzoek of hulpverlening overwegen.

Uit de observatielijst blijkt dat het sociaal functioneren van Mario in de huidige situatie zorgelijk is. Zowel de score van de ouders als die van de leerkracht bevinden zich onder de zorggrens van 50%.

Advies naar aanleiding van de vragenlijst:

Uit de observaties van zowel de ouders als de leerkracht blijkt dat de leerling in zijn huidige situatie niet goed functioneert. Het is belangrijk dat u bekijkt in hoeverre het gedrag van de leerling te relateren is aan eventuele hoogbegaafdheid of aan de specifieke situatie waarin de leerling zich bevindt. U kunt dit het beste doen door per item te bekijken

wat de ouders en groepsleerkracht hebben aangegeven en of u dit gedrag kunt verklaren. Vervolgens bepaalt u of u de reden tot zorg onderstreept. De items waarop de score zorgelijk is vindt u door de link Sterkte/ Zwakte te volgen. Onder het kopje 'Zorgitems' vindt u de aspecten genoemd waaraan u aandacht zou kunnen besteden. In module 3 kunt u gebruik maken van de handelingssuggesties die betrekking hebben op het sociaal functioneren van de leerling en meer in het bijzonder van de handelingssuggesties die op de specifieke zorgitems betrekking hebben.

Verschillen in inzicht tussen ouders en leerkracht:

- 28: of de leerling gevarieerde sociale contacten legt;
- 43: in hoeverre de leerling een goede balans heeft tussen leiden en volgen;
- 70: of de leerling vooral contacten legt met leeftijdgenoten of juist met jongere kinderen;
- 76: of de leerling al dan niet populair is bij andere kinderen;

Sterkte / zwakte analyse

Zorgitems: Ouders en leerkracht	Beschermende factoren: Ouders en leerkracht
2: Heeft moeite om zich aan andere kinderen aan te passen. 21: Komt niet of niet handig voor zichzelf op. 22: Voelt zich over het algemeen door andere kinderen niet begrepen. 25: Heeft moeite om contacten met andere kinderen te leggen. 31: Klaagt vaak over het gedrag van andere kinderen. 35: Kan conflicten in relaties met andere kinderen niet goed aan. 45: Heeft moeite om het gedrag van andere kinderen goed in te schatten. 50: Voelt zich buitengesloten door andere leerlingen. 53: Heeft moeite om zich in gevoelens	

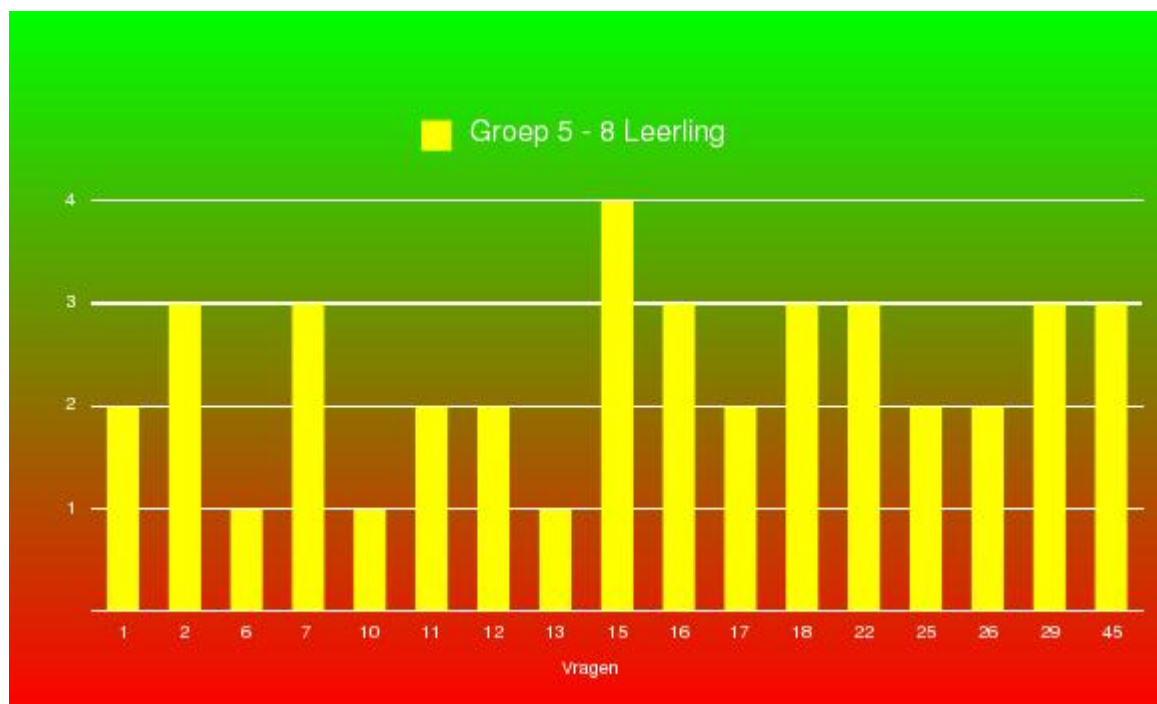
van anderen te kunnen in voelen. 61: Werkt liever alleen. 79: Wordt vaak gepest door andere kinderen. 80: Voelt zich vaak door andere kinderen ten onrechte 'aangesproken'. 81: Is rigide in het omgaan met afspraken met andere kinderen.	
---	--

ouder	Ouder
28: Zoekt vooral ontwikkelingsgelijken. 43: Wil vooral de leidinggevende rol spelen in spel en werk. 70: Zoekt voornamelijk contacten met jongere kinderen.	76: Is populair bij andere kinderen.
Leerkracht	Leerkracht
76: Is niet populair bij andere kinderen.	4: Vindt het leuk om mee te doen met groepsactiviteiten.

Vragenlijst sociaal functioneren leerkracht en ouder januari 2011

		<<	<	>	>>	
2	Past zich gemakkelijk aan andere kinderen aan					Stelt zichzelf buiten de groep
4	Vindt het leuk om mee te doen met groepsactiviteiten van een club of op school.					Heeft een hekel aan groepsactiviteiten van een club of op school.
21	Komt niet of niet handig voor zichzelf op.					Komt op een handige manier voor zichzelf op.
22	Voelt zich begrepen door andere kinderen.					Voelt zich niet begrepen door andere kinderen.
25	Legt gemakkelijk contact met andere kinderen.					Vindt het moeilijk contact te leggen met andere kinderen.
28	Heeft verschillende vriendjes en vriendinnetjes.					Zoekt vriendjes en vriendinnetjes onder gelijk gestemden.
31	Doet zijn beklag over andere kinderen.					Doet niet zijn beklag over andere kinderen.
35	Kan ruzies met andere kinderen goed aan.					Kan overstuur raken door ruzies met andere kinderen.
43	Kan in het spel met andere kinderen zowel een leidende als een volgende rol spelen.					Wil leidinggeven in relaties met andere kinderen.
45	Kan het gedrag van andere kinderen goed in schatten.					Heeft moeite om het gedrag van andere kinderen in te schatten.
50	Voelt zich opgenomen in de groep door andere kinderen.					Voelt zich buitensgesloten door andere kinderen.
53	Kan zich goed voorstellen hoe een ander zich voelt.					Heeft moeite zich voor te stellen hoe een ander zich voelt.
61	Vindt het leuk om samen te werken.					Heeft moeite met samenwerken en werkt liever alleen.
70	Zoekt contact met leeftijdsgenoten.					Zoekt contact met jongere kinderen.
76	Is populair bij andere kinderen.					Is niet populair bij andere kinderen.
79	Wordt geplaagd door andere kinderen.					Wordt niet geplaagd door andere kinderen.
80	Voelt zich niet ten onrechte door andere kinderen aangesproken of benadeeld.					Voelt zich ten onrechte door andere kinderen aangesproken of benadeeld.
81	Kan flexibel omgaan met afspraken met andere kinderen.					Houdt strikt vast aan gemaakte afspraken met andere kinderen.

Sociaal welbevinden

Leerlingen vragenlijst Mario

Groep 8

		ALTIJD	VAAK	SOMS	NOOIT
1	Ik speel het liefste dezelfde spelletjes als de andere kinderen in mijn groep.			X	
2	Als we iets met de hele klas gaan doen, doe ik graag mee.		X		
6	Ik kan goed voor mezelf opkomen.				X
7	Andere kinderen begrijpen mij goed.		X		
10	Ik maak makkelijk nieuwe vrienden en vriendinnen.				X
11	Ik kan goed tegen kritiek.			X	
12	Ik denk dat ik een van de beste leerlingen uit mijn groep ben.			X	
13	Ik heb veel verschillende vrienden en vriendinnen.				X
15	Ik maak graag een praatje met de juf of de meester.	X			
16	Ik heb ruzie met mijn juf of meester.			X	
17	Ik heb ruzie met andere kinderen.		X		
18	Ik vind dat ik mijn werk goed doe.		X		
22	Als ik met andere kinderen speel, krijgen we ruzie omdat zij vinden dat ik de baas wil zijn.			X	
25	Andere kinderen vinden mij aardig.			X	
26	Ik kan me goed voorstellen hoe andere kinderen zich voelen.			X	
29	Ik vind het leuk om met andere kinderen samen te werken.		X		
45	Ik ben tevreden met mezelf.		X		

EIndmeting

Sociaal Functioneren

Hoe interpreteert u deze richtlijn:

Op het cluster sociaal functioneren kan een maximale score behaald worden van 18 punten. De hoogte van de score geeft weer hoe ouders en leerkracht het sociaal functioneren van de leerling in zijn huidige situatie ervaren. Bij minder dan 9 punten (zorgzone) kan aangenomen worden dat de leerling op dit moment in zijn huidige sociale situatie niet goed functioneert. In dat geval zullen weinig scores zich helemaal boven in de grafiek in de groene zone bevinden. Als het merendeel van de scores zich in de rode zone van de grafiek bevindt, kunt u overwegen of externe begeleiding voor de leerling het functioneren kan stimuleren.

Wat is de score:

Uit de observatielijst blijkt dat het sociaal functioneren van Mario in de huidige situatie zorgelijk is. Zowel de score van de ouders als die van de leerkracht bevindt zich in de zorgzone.

Advies naar aanleiding van de vragenlijst:

Wat is het advies:

Uit de observaties van zowel de ouders als de leerkracht blijkt dat de leerling in zijn huidige situatie niet goed functioneert. Het is belangrijk dat u bekijkt in hoeverre het gedrag van de leerling te relateren is aan eventuele hoogbegaafdheid of aan de specifieke situatie waarin de leerling zich bevindt. U kunt dit het beste doen door per item te bekijken wat de ouders en groepsleerkracht hebben aangegeven en of u dit gedrag kunt verklaren. Vervolgens bepaalt u of u de reden tot zorg onderstreept.

Natuurlijk is het ingewikkeld om aan alle behoeften tegelijk te werken. Het is daarom verstandig om de behoeften te prioriteren en straks een selectie te maken waaraan u voorlopig wilt gaan werken met de leerling.

Hoe kunt u dit aanpakken:

Om de grafiek te interpreteren en de pedagogische behoefte van Mario te kunnen benoemen, kijkt u eerst of het totaalbeeld een harmonische of juist grillige indruk wekt. Bij een harmonisch beeld kunt u aannemen dat er eigenlijk op alle gebieden extra begeleiding nodig is voor de leerling. Is er sprake van een grillig beeld met zowel uitschieters naar

boven als naar beneden, dan kunt u aannemen dat lage totaalscores vooral bepaald worden door de uitschieters naar beneden. In dat geval kunt u in uw begeleiding aandacht besteden aan het versterken van juist die specifieke zorgitems. Per zorgitem kunt u de pedagogische behoefte benoemen.

Waar vindt u informatie over de pedagogische behoefte van Mario:

U vindt de analyse van de grafiek op zorgitems en beschermende factoren door de link Sterkte / Zwakte te volgen. Onder het kopje 'Zorgitems' vindt u de aspecten genoemd die positief gestimuleerd kunnen worden.

Waar vindt u tips voor begeleiding:

In module 3 kunt u gebruik maken van de handelingssuggesties die betrekking hebben op het bevorderen van het sociaal functioneren van een leerling. Er zijn algemene suggesties en meer specifieke suggesties die betrekking hebben op zorgitems die naar voren komen uit de observatie van Mario.

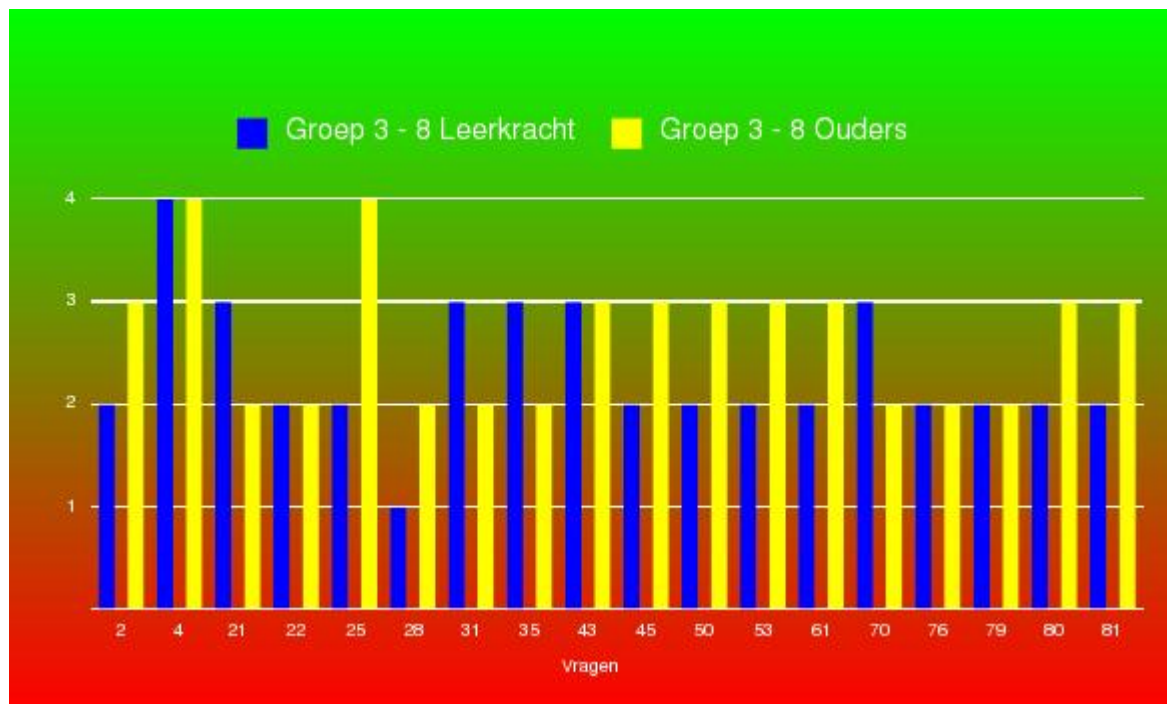
Verschillen in inzicht tussen ouders en leerkracht:

- 2: of de leerling zich makkelijk aanpast aan andere kinderen of juist niet;
- 21: in hoeverre de leerling in staat is om op een handige manier voor zichzelf op te komen;
- 25: of de leerling makkelijk contacten legt met andere kinderen of daar juist moeite mee heeft;
- 31: of de leerling vaak klaagt over het gedrag van andere kinderen;
- 35: of de leerling conflicten in relaties met andere kinderen goed aankan
- 45: in hoeverre de leerling het gedrag van andere kinderen goed kan inschatten;
- 50: of de leerling zich opgenomen voelt door andere leerlingen;
- 53: in hoeverre de leerling zich kan invoelen in gevoelens van anderen;
- 61: of de leerling graag samen- of liever alleen werkt;
- 70: of de leerling vooral contacten legt met leeftijdgenoten of juist met jongere kinderen;
- 80: of de leerling zich door andere kinderen vaak ten onrechte 'aangesproken' voelt;
- 81: of de leerling flexibel kan omgaan met afspraken met andere kinderen;

Sterkte / zwakte analyse

Zorgitems:	Beschermende factoren:
Ouders 21: Komt niet of niet handig voor zichzelf op; 22: Voelt zich over het algemeen door andere kinderen niet begrepen; 28: Zoekt vooral ontwikkelingsgelijken; 31: Klaagt vaak over het gedrag van andere kinderen; 35: Kan conflicten in relaties met andere kinderen niet goed aan; 70: Zoekt voornamelijk contacten met jongere kinderen; 76: Is niet populair bij andere kinderen; 79: Wordt vaak gepest door andere kinderen;	Ouders 4: Vindt het leuk om mee te doen met groepsactiviteiten; 25: Legt eenvoudig contacten met andere kinderen;
Leerkracht 2: Heeft moeite om zich aan andere kinderen aan te passen; 22: Voelt zich over het algemeen door andere kinderen niet begrepen; 25: Heeft moeite om contacten met andere kinderen te leggen; 28: Zoekt vooral ontwikkelingsgelijken; 45: Heeft moeite om het gedrag van andere kinderen goed in te schatten; 50: Voelt zich buitengesloten door andere leerlingen; 53: Heeft moeite om zich in gevoelens van anderen te kunnen invoelen; 61: Werkt liever alleen;	Leerkracht 4: Vindt het leuk om mee te doen met groepsactiviteiten;

76: Is niet populair bij andere kinderen; 79: Wordt vaak gepest door andere kinderen; 80: Voelt zich vaak door andere kinderen ten onrechte 'aangesproken'; 81: Is rigide in het omgaan met afspraken met andere kinderen;	
---	--

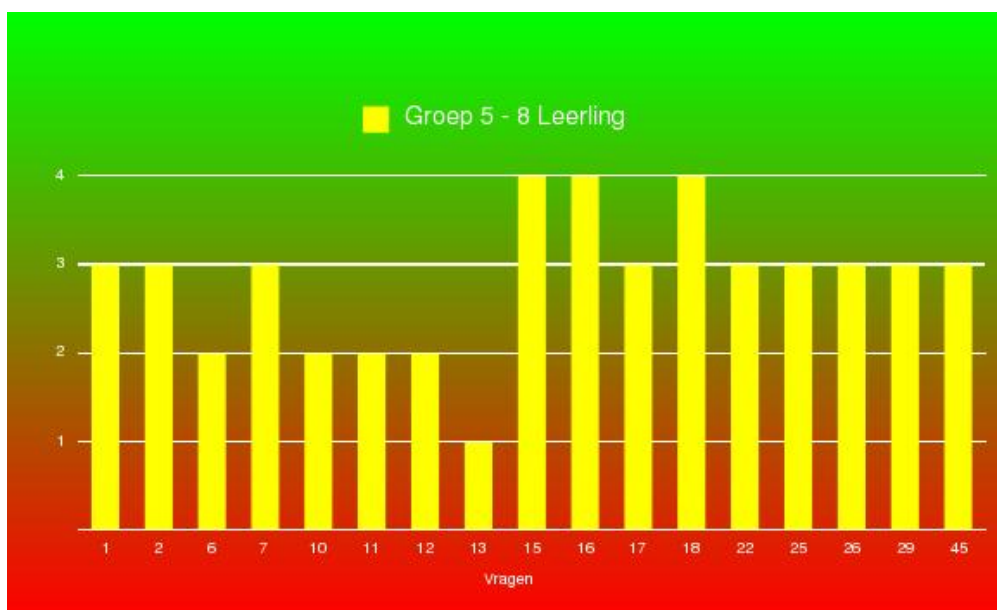

Score leerkracht: SF = 3.5 (19%) Score ouders: SF = 6.0 (33%)

Vragenlijst sociaal functioneren leerkracht en ouder maart 2011

		<<	<	>	>>	
2	Past zich gemakkelijk aan andere kinderen aan					Stelt zichzelf buiten de groep
4	Vindt het leuk om mee te doen met groepsactiviteiten van een club of op school.					Heeft een hekel aan groepsactiviteiten van een club of op school.
21	Komt niet of niet handig voor zichzelf op.					Komt op een handige manier voor zichzelf op.
22	Voelt zich begrepen door andere kinderen.					Voelt zich niet begrepen door andere kinderen.
25	Legt gemakkelijk contact met andere kinderen.					Vindt het moeilijk contact te leggen met andere kinderen.
28	Heeft verschillende vriendjes en vriendinnetjes.					Zoekt vriendjes en vriendinnetjes onder gelijk gestemden.
31	Doet zijn beklag over andere kinderen.					Doet niet zijn beklag over andere kinderen.
35	Kan ruzies met andere kinderen goed aan.					Kan overstuur raken door ruzies met andere kinderen.
43	Kan in het spel met andere kinderen zowel een leidende als een volgende rol spelen.					Wil leidinggeven in relaties met andere kinderen.
45	Kan het gedrag van andere kinderen goed in schatten.					Heeft moeite om het gedrag van andere kinderen in te schatten.
50	Voelt zich opgenomen in de groep door andere kinderen.					Voelt zich buitengesloten door andere kinderen.
53	Kan zich goed voorstellen hoe een ander zich voelt.					Heeft moeite zich voor te stellen hoe een ander zich voelt.
61	Vindt het leuk om samen te werken.					Heeft moeite met samenwerken en werkt liever alleen.
70	Zoekt contact met leeftijdsgenoten.					Zoekt contact met jongere kinderen.
76	Is populair bij andere kinderen.					Is niet populair bij andere kinderen.
79	Wordt geplaagd door andere kinderen.					Wordt niet geplaagd door andere kinderen.
80	Voelt zich niet ten onrechte door andere kinderen aangesproken of benadeeld.					Voelt zich ten onrechte door andere kinderen aangesproken of benadeeld.
81	Kan flexibel omgaan met afspraken met andere kinderen.					Houdt strikt vast aan gemaakte afspraken met andere kinderen.

Sociaal welbevinden

Leerlingenvragenlijst Mario maart 2011

Groep 8

		ALTIJD	VAAK	SOMS	NOOIT
1	Ik speel het liefste dezelfde spelletjes als de andere kinderen in mijn groep.		X		
2	Als we iets met de hele klas gaan doen, doe ik graag mee.		X		
6	Ik kan goed voor mezelf opkomen.			X	
7	Andere kinderen begrijpen mij goed.		X		
10	Ik maak makkelijk nieuwe vrienden en vriendinnen.			X	
11	Ik kan goed tegen kritiek.			X	
12	Ik denk dat ik een van de beste leerlingen uit mijn groep ben.			X	
13	Ik heb veel verschillende vrienden en vriendinnen.				X
15	Ik maak graag een praatje met de juf of de meester.	X			
16	Ik heb ruzie met mijn juf of meester.				X
17	Ik heb ruzie met andere kinderen.			X	
18	Ik vind dat ik mijn werk goed doe.	X			
22	Als ik met andere kinderen speel, krijgen we ruzie omdat zij vinden dat ik de baas wil zijn.			X	
25	Andere kinderen vinden mij aardig.		X		
26	Ik kan me goed voorstellen hoe andere kinderen zich voelen.		X		
29	Ik vind het leuk om met andere kinderen samen te werken.		X		
45	Ik ben tevreden met mezelf.		X		

Bijlage 3.2 Formulier Handelingsgericht Werken¹⁷

Naam kind: **Mario**

Geboortedatum: 07-05-1999

Groep: 8

Reden van aanmelding:

Zowel de ouders als de groepsleerkracht geven in de vragenlijst van het Digitaal handelingsprotocol aan dat Mario moeite heeft met samenwerken. De

LEDgroepsleerkracht heeft dit ook opgemerkt in de LEDgroep.

Hulpvraag: welke aanpassingen heeft Mario nodig om tot een vorm van samenwerken te komen rekening houdend met zijn PDD-NOS?

INTAKEFASE

1. Waaruit bestaan de moeilijkheden, zorgen en positieve aspecten?

1a. Moeilijkheden / zorgen volgens de leerkracht: leerling kan niet samenwerken en de slechte gezondheid: als Mario slecht geslapen heeft presteert hij minder en zit er veel spanning in hem. Hij merkt ook dat Mario veel problemen heeft met de andere kinderen. Hij kan het pesten niet altijd voorkomen

1b. Moeilijkheden / zorgen volgens de ouders: het pesten op school: in de vakanties slaapt hij veel rustiger. Het vergeten van huiswerk.

1c. Moeilijkheden / zorgen volgens het kind: ik word gepest en ik hoor er niet bij. Ik vergeet mijn agenda en daardoor vergeet ik het op te schrijven in mijn agenda.

Wat gaat juist goed?

1d. Positieve aspecten volgens de leerkracht: dat hij de kracht heeft om toch naar school te komen. Ook dat moeder hem stimuleert om naar school te gaan. Hij vindt groepsopdrachten leuk om te doen.

1e. Positieve aspecten volgens de ouders: dat Mario toch steeds naar school blijft gaan.

1f. Positieve aspecten volgens het kind: ik ga toch naar school. Ik wil ook graag samenwerken, maar niet met iedereen.

2. Wat zijn de vragen aan de specialist hoogbegaafdheid?

2a. Vragen en verwachtingen / wensen van de leerkracht: dat hij in de LEDgroep tot zijn recht komt. Dat de specialist hoogbegaafdheid een rol gaat spelen bij de overstap naar het voortgezet onderwijs. In de groep: dat er rust komt en dat hij zich zelf mag zijn.

2b. Vragen en verwachtingen / wensen van de ouders: alles wat bij Mario helpt is meegenomen. En dat alle bevindingen doorgespeeld worden naar het voortgezet onderwijs.

2c. Vragen en verwachtingen / wensen van het kind: dat de LEDgroepsleerkracht hem nog meer gaat begeleiden in de LEDgroep.

¹⁷ HGW model van Beukering en Pameijer (2008)

3. Hoe zou het kunnen komen dat de situatie nu zo is? De meeste problemen hebben te maken met zijn PDD-NOS. 3a. Verklaringen van de leerkracht: het hoort bij hem: zo is hij nu eenmaal. 3b: Verklaringen van de ouders: zo is hij nu eenmaal. 3c: Verklaringen van het kind: ik ben nu eenmaal zo.	
4. Relevante informatie uit de voorgeschiedenis: In groep 3 en groep 7 werd in een psychologisch onderzoek een IQ van 138 vastgesteld. In groep 7 is de diagnose PDD-NOS gesteld.	
5. Genomen maatregelen en effecten? In de school: door plaatsing in de LEDgroep. Het houden van een spreekbeurt over PDD-NOS, daardoor werd het pesten wat minder. Werken met verrijkingsstof; wij zijn dit jaar na de kerstvakantie begonnen met compacten en verrijken bij rekenen. Buiten de school: Sociale vaardigheidstraining: is net begonnen, dus daar valt nog weinig van te zeggen. Wat werkte goed? In de LEDgroep: Inzetten van KWINK! en werkbladen uit 'Kracht in jezelf' ¹⁸ om kinderen uit de LEDgroep beter te leren kennen en daardoor beter rekening met elkaar te kunnen houden; de LEDgroep kleiner maken. In de groep: de afspraak met de groepsleerkracht om ander werk te doen.	
6. Personen, instanties die betrokken zijn bij het kind. Psychologen sociale vaardigheidstraining	
7. Wat weten we al? Huidige moeilijkheden en positieve aspecten: gedrag in het hier en nu; zo concreet mogelijk	
7a. Leervoorwaarden en leervorderingen (leerlingvolgsysteem)	
Moeilijkheden: soms wisselende prestaties	Positieve aspecten: op cognitief gebied geen problemen.
7b. Werkhouding en gedrag (zoals concentratie, zelfstandig werken, motivatie)	
Moeilijkheden: als hij slecht geslapen heeft is hij erg gespannen.	Positieve aspecten: Hij gaat toch elke dag naar school, ook al heeft hij slecht geslapen.
7c. Cognitieve en functieontwikkeling:	
Moeilijkheden: Soms vindt hij het werk te gemakkelijk.	Positieve aspecten: hij krijgt ook werk op zijn niveau.

¹⁸ Kuipers, J. (2010)

7d. Sociaal-emotioneel functioneren:	
Moeilijkheden: Mario vindt dat hij vaak gepest wordt. Hij vindt het moeilijk om op deze klasgenootjes te reageren. In de LEDgroep vindt hij het soms moeilijk om dingen met de anderen te bespreken. Hij is bang dat hij ermee gepest wordt.	Positieve aspecten: Hij wil graag meedoen met groepsopdrachten.
7e. Lichamelijk functioneren (zoals gehoor, visus, motoriek, medicatie):	
Moeilijkheden: veel slaapproblemen. Hij gebruikt Concerta. Gevoelig voor prikkels van buitenaf.	Positieve aspecten: Mario probeert om zich af te sluiten voor die prikkels.
8. Kenmerken van de school, groep en leerkracht, alleen voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie	
Moeilijkheden / risicofactoren in de onderwijsleersituatie van deze leerling: Pedagogische werkwijze leerkracht: Didactische vaardigheden: Klassenmanagement: Groep: Er zijn kinderen in de groep die Mario niet in zijn waarde laten.	Positieve aspecten: Visie school: Samenwerken op basis van vertrouwen om tot een adaptieve werksfeer te komen, waarbij je eigen identiteit bewaard blijft. Leerkracht: houdt rekening met de beperkingen van de leerling. LEDleerkracht: heeft een 'klik' met deze leerling
9. Kenmerken van het gezin en ouders / opvoeders, alleen voor zover relevant voor het begrijpen of oplossen van de situatie:	
Moeilijkheden / risicofactoren in de opvoedingssituatie van dit kind: Gezinskenmerken: Verwachtingen van de ouders: Aanpak van de ouders:	Positieve aspecten: Ouders hebben vertrouwen in de groepsleerkracht en de LEDleerkracht. Moeder probeert te allen tijde Mario naar school te sturen.

STRATEGIE FASE

samenvatting uit de gegevens van de intake fase:

Er is een grote bezorgdheid over de gezondheid van Mario. Hij kan slecht in slaap komen en wordt daarnaast ook veel wakker. De leerkracht probeert zoveel mogelijk rekening met Mario te houden, maar kan niet altijd voorkomen dat er vervelende dingen gebeuren. Mario vindt dat hij gepest wordt. Hij heeft vaak het gevoel dat het over hem gaat, terwijl het door de andere kinderen niet altijd negatief bedoeld wordt. Mario volgt een sociale vaardigheidstraining. Mario wil er erg graag bijhoren. Moeder probeert Mario zoveel mogelijk naar school te laten gaan.

Weten we al genoeg om de pedagogische behoeften te kunnen formuleren: Zo ja ga naar stap 12b.

12b. formulering van de pedagogische-didactische behoeften van dit kind:

Mario heeft om zo goed mogelijk te kunnen functioneren bij het samenwerken in de LEDgroep

een leerkracht nodig die

- begrip toont voor de beperkingen die ontstaan zijn door zijn PDD-NOS
- hem begeleidt bij het leren samenwerken
- gemaakte afspraken op papier zet en na komt
- samen met hem naar oplossingen gaat zoeken bij problemen

een leeromgeving nodig die

- weet wat PDD-NOS inhoudt en daar rekening mee wil houden
- Mario accepteert zoals hij is
- rust en structuur biedt: niet te grote groepen, vast lokaal, spullen overzichtelijk opgeborgen

lesstof nodig die

- aansluit bij zijn interesse
- voorgestructureerd is.

Ondersteuning nodig bij: het vervullen van de rollen bij het samenwerken en visualisatie van de opbouw van de groepsopdrachten

een leerkracht nodig die: hem begeleidt bij het leren samenwerken en samen met hem op zoek gaat naar oplossingen bij allerlei problemen.

groepsgenoten nodig die: weten wat PDD-NOS inhoudt en daardoor in staat zijn om rekening te houden met Mario

opdrachten nodig die: uitdagend en gestructureerd zijn materialen nodig die: uitdagend zijn Instructie nodig die: hem begeleidt in het leren samenwerken, waarbij rekening gehouden wordt met de beperkingen vanuit zijn PDD-NOS Feedback nodig die: zowel positief als opbouwend is, dus tips en tops. Verder nodig: sociale vaardigheidstraining en een specialist hoogbegaafdheid die als LEDgroepleerkracht zorgt voor de overlegmomenten met alle betrokkenen en de “gebruiksaanwijzing” die uit het onderzoek naar voren komt deelt met anderen.
13: Haalbaarheidstoets:
13a. Herkennen ouders en leerkracht zich in de formulering van stap 12b? Ja.
13b. Wat wil en kan deze leerkracht? De groepsleerkracht gaat bij het samenwerken in de eigen groep dezelfde interventies gebruiken als de LEDgroepleerkracht in de LEDgroep. Hij vult 3x het evaluatieformulier betreffende de groep in. Eventueel extra nodig: evaluatieformulier
13c. Wat willen en kunnen deze ouders? Moeder gaat thuis aan de slag met de tips uit bijlage 3.7 Moeder vraagt na of de LEDgroepleerkracht naar een bijeenkomst van de sociale vaardigheidstraining mag komen. Zij vult 3x het evaluatieformulier over wat zij met Mario heeft besproken. Eventueel extra nodig: evaluatieformulier
13d. Wat wil en kan deze leerling? Hij wil enkele rollen gaan vervullen bij het samenwerken. Eventueel extra nodig: extra begeleiding LEDgroepleerkracht
ADVIESFASE:
14: Concretisering van de aanpak op school en buiten school: Op school: zie bijlage didactisch handelingsplan school Thuis: zie bijlage 3.7 tips voor ouders Afspraken over de afstemming van de aanpak op school/thuis/elders: Moeder gaat aan de slag met de thuishits en verwerkt deze 3x gedurende de onderzoeksperiode op het evaluatie formulier.
15: Volgende afspraak voor evaluatie van de voortgang: woensdag 9 maart 2011

BIJLAGE (DEEL)HANDELINGSPLAN SCHOOL			
Naam leerling: Mario			
Groep: 8	DL:	Leergebied: groepsopdrachten LEDgroep	
Begin- en einddatum periode: 10 januari – 14 maart 2011		Uitvoerder: LEDgroepleerkracht	
BEGINSITUATIE			
Kwantitatieve en kwalitatieve weergave huidige leerproces; wat kan de leerling wel en niet		Hij gaat apart van de andere kinderen zitten, trekt zijn eigen plan, vergeet opdrachten te maken en moet steeds aan het werk gezet worden. Als de leerkracht de groep begeleidt durft hij initiatief te nemen. Dan gaat hij aan het werk.	
INHOUD			
Leerdoelen (vanuit leerling-perspectief; in gedragstermen en/of kwantitatieve termen). Wat moet de leerling kunnen aan het eind van de periode		Leerdoel: Korte termijn: De leerling kan 3 verschillende rollen (tafelbaas, materiaalbaas en taakkapitein) vervullen bij het samenwerken aan een groepsopdracht in de LEDgroep. De leerling kan met hulp van de leerkracht de strategiekaart samenwerken invullen en zich voor 50 % houden aan de gemaakte afspraken. Mario kan na pre-teaching in eigen woorden vertellen waar de les overgaat en wat hij moet doen. Lange termijn: Mario kan 4 verschillende rollen (tafelbaas, materiaalbaas, taakkapitein en tijdbewaker) vervullen bij het samenwerken aan een groepsopdracht in de LEDgroep. Mario kan zelfstandig de strategiekaart samenwerken invullen en zich voor 75% houden aan de gemaakte afspraken. In nieuwe situaties kan Mario na pre-teaching in eigen woorden navertellen waar de les over gaat en wat hij moet doen.	

METHODIEK	
Methodisch motief	remediëren / compenseren / dispensereren
Instructiebehoeften	Ik wil gaan remediëren door het samenwerken te begeleiden en in een kleine groep te laten plaatsvinden. Ook wil ik wekelijks de tops en tips evalueren met Mario, zodat we deze kunnen gaan toepassen in de nieuwe LEDgroep bijeenkomst. Ik wil gaan compenseren door de stappenkaart 'samenwerken' en pictokaarten 'taakrollen coöperatief leren' in te zetten. Ik wil gaan dispensereren door Mario te laten bepalen met wie hij gaat samenwerken en welke rollen coöperatief leren hij wil vervullen. Totale dispensatie is niet mogelijk, omdat Mario altijd met andere personen te maken heeft. Vooraf aan elke les wordt besproken wat er gaat gebeuren en wat zijn rol daarin is. Tijdens de groepsopdrachten begeleidt de LEDgroepleerkracht Mario bij alle stappen: zij helpt hem als hij vast dreigt te lopen of de afspraken niet nakomt.
Methodiek	Rollenspel: Mario kiest zelf de volgorde van de rollen en niet alle 7 rollen hoeft hij te vervullen. Hij hoeft ook niet met alle leerlingen samen te werken. Hij kiest zelf de kinderen met wie hij gaat samenwerken.
Wijze van feedback	Tips en tops van de LEDgroepleerlingen bespreken.
Middelen	Bijlage 2.2: rollenkaart tips en tops
<i>Educatieve software, wijze van inzet en wanneer</i>	Strategiekaart samenwerken: voorafgaande aan de les invullen
<i>Coöperatieve werkvorm, wijze van inzet en wanneer</i>	TASC model: de leerling kan onder begeleiding van de leerkracht samen met andere LEDgroep kinderen de stappen doorlopen. Bij elke nieuwe groepsopdracht wordt met de hele groep alle fasen ingevuld.

ORGANISATIE			
	LEDgroep	groep	thuis
Wanneer	Elke maandag	Minimaal 3x: Week 1 Week 4 Week 8	Minimaal 3x: Week 1 Week 4 Week 8
Waar	Aula hoofdgebouw	Eigen groep	thuis
Door wie	LEDgroep- leerkracht	groeps- leerkracht	moeder
EVALUATIE			
Wanneer	Elke donderdag	Minimaal 3x: Week 1 Week 4 Week 8	Minimaal 3x: Week 1 Week 4 Week 8
Door wie	LEDgroep- leerkracht	Groeps- leerkracht	moeder
Hoe	evaluatie formulier 6.3.1	Evaluatieformulier 6.3.2	Evaluatieformulier 6.3.3
Aan het eind van het onderzoek: ▪ vragenlijsten DHH: groepsleerkracht, moeder en Mario (bijlage 3.1) ▪ vragenlijst samenwerken: LEDgroepleerlingen en Mario (bijlage 3.4) ▪ vragenlijst functioneren LEDgroepleerkracht: Mario (bijlage 3.3) ▪ observatielijst samenwerken: groepsleerkracht en LEDgroepleerkracht (bijlage 3.5)			
Verslag eindgesprek 09-03-2011: Verzuim: ○ minder geworden: hij is 2x een week ziek geweest: griep. Pesten: ○ leerkracht: dit is minder geworden. Mario kan het makkelijker verwoorden. Hij berust ook in het feit dat kinderen hem soms pesten. Hij kan het pesten nog steeds niet altijd voorkomen, maar de kinderen weten nu wel dat Mario altijd naar de meester gaat en dat de meester het gesprek aangaat. Hij zit niet meer voor het bureau van de meester, maar dicht bij de deur en heeft de taak: chef deurbel gekregen: als de bel gaat, mag hij de deur openmaken. ○ Ouder: het pesten wordt minder op school.			

- Leerling: ik word wel boos, maar ik laat het niet merken.
- LEDleerkracht: ik heb verteld over PDD-NOS in de LEDgroep en de kinderen snapt nu veel beter waarom Mario zo reageert. Ze proberen rekening met hem te houden. Aan de andere kant geven ze ook duidelijk aan, dat Mario soms wel moet proberen om zelf ook wat aardiger te zijn. Omdat dit laatste als een positief verwoordde tip kwam, werd Mario daar niet boos om.

Huiswerk:

- leerkracht: als Mario iets komt vragen over het huiswerk knik ik alleen maar naar het blad wat voor in de groep hangt. Hij vergeet nog regelmatig om dingen op te schrijven / mee te nemen. Het is ook een stukje gemakzucht van Mario.
- Ouder: Mario is regelmatig zijn agenda kwijt. Hij schrijft ook niet alles op. Bij de Sova training gaf een ouder de tip om van alles op te schrijven voor de hele week in een soort rolbox kaartensysteem. Zij wilde dat ook voor Mario gaan gebruiken. Ik heb ook een vaste plek voor de agenda, maar Mario legt de agenda er niet in terug.
- Leerling: ik vergeet steeds mijn agenda op de goede plek te leggen.
- LEDleerkracht: in overleg met Mario gaan we aanpakkaarten van Winny Bosch in zetten, zodat Mario ook gestructureerd aan de slag kan gaan met opdrachten in de groep.

Overdracht voortgezet onderwijs:

- Groepsleerkracht: zeer warme overdracht: moeder, groepsleerkracht en de LEDgroepleerkracht
- Ouder: maakt afspraak met zorgcoördinator nieuwe school
- LEDgroepleerkracht: begeleiding gaat volgend jaar gewoon door!

LEDgroep:

- Groepsleerkracht: werk mee in de klas
- Ouder: vertelt niet vaak over wat er gebeurt in de LEDgroep
- Leerling: ik heb niet altijd zin om iets te vertellen. Ik vind de rollenkaarten fijn, ik wil de samenwerkkaart blijven gebruiken en ook het TASC model helpt mij bij het maken van mijn werk.

Evalueren gestelde doelen:

Korte termijn:

De leerling kan 3 verschillende rollen (tafelbaas, materiaalbaas en taakkapitein) vervullen bij het samenwerken aan een groepsopdracht in de LEDgroep. Dit doel is behaald, Mario heeft ook nog de rol van stiltekapitein vervuld.

De leerling kan met hulp van de leerkracht de strategiekaart samenwerken invullen en

zich voor 50 % houden aan de gemaakte afspraken. Dit doel is behaald: hij heeft zich voor 90% gehouden aan de gemaakte afspraken.

Mario kan na pre-teaching in eigen woorden vertellen waar de les overgaat en wat hij moet doen. Ook dit doel is behaald: hij kan verwoorden wat hij moet doen.

Nieuwe doelen:

De LEDleerkracht gaat afbouwen van de begeleiding als pre-teaching. Dit gaat alleen nog gebeuren bij nieuwe situaties.

Lange termijn: Mario kan 5 verschillende rollen (tafelbaas, materiaalbaas, taakkapitein en tijdbewaker) vervullen bij het samenwerken aan een groepsopdracht in de LEDgroep.

Mario kan zelfstandig de strategiekaart samenwerken invullen en zich voor 95% houden aan de gemaakte afspraken.

In nieuwe situaties kan Mario na pre-teaching in eigen woorden navertellen waar de les over gaat en wat hij moet doen.

Aandachtspunten:

- Leerkracht: Mario gaat mee op kampweek: hij gaat met Mario bespreken welke aanpassingen er nodig zijn om te zorgen dat de kampweek een veilige plek blijft voor Mario
- Ouder: zij blijft aan Mario duidelijk blijven maken dat boos zijn op Mario niet betekent dat ze altijd boos is op Mario.
- Leerling: hij wil zorgvuldiger zijn met het opschrijven van huiswerk
- LEDleerkracht: zij gaat pesten in LEDgroep nog meer voorkomen door kaartjes te gebruiken als signaal van Mario naar LEDgroepleerkracht, dat hij gepest wordt door iemand.

Bijlage 3.3 Vragenlijst functioneren LEDgroepleerkracht

Ingevuld door		altijd	vaak	soms	nooit
1	Zij weet waar een leerling heel goed in is en laat dat ook aan de leerling merken.				
2	Zij heeft veel geduld: kinderen in de LEDgroep willen graag eerst lang nadenken en dan pas een zo goed mogelijk antwoord geven.				
3	Zij heeft gevoel voor humor.				
4	Zij biedt mogelijkheden om ongebruikelijke ideeën te bespreken en soms uit te voeren.				
5	Zij is eerlijk en houdt zich aan de afspraken, ze vertelt de dingen zoals ze zijn, zonder iets over te slaan.				
6	Zij houdt in de gaten of er problemen zijn in de groep.				
7	Zij lost de problemen in de groep goed op.				
8	Zij geeft leerlingen zo vaak mogelijk de gelegenheid om een opdracht te kiezen en geeft ze de ruimte om iets uit te proberen, er iets persoonlijks of bijzonders van te maken.				
9	Zij kijkt niet alleen naar het eindresultaat, maar ze vraagt ook hoe het eindresultaat zo geworden is.				
10	Zij zorgt dat er orde, rust en structuur is en ze stelt eisen.				
11	Zij vertelt bij elke les waarom ze iets moeten leren.				
12	Zij neemt leerlingen serieus.				
13	Zij helpt de leerling om op papier te zetten wat het doel is van de opdracht en hoe je het doel kunt bereiken.				
14	Zij vertelt kinderen dat ze fouten mogen maken. Als je geen fouten maakt, leer je minder. Dus moet je soms dingen doen, die niet in één keer lukken.				
15	Zij zorgt dat de LEDgroep voor iedereen een veilige omgeving is.				

Bijlage 3.4: Vragenlijst samenwerken.

Naam:		altijd	vaak	soms	nooit
1	Ik werk graag samen.				
2	Ik vind samenwerken alleen fijn als ik iets niet weet, zodat de anderen mij kunnen helpen.				
3	Ik vind samenwerken alleen fijn als ik iets wel weet en zo de anderen kan helpen.				
4	Ik vind samenwerken fijn als de leerkracht bepaalt met wie ik moet samenwerken.				
5	Ik vind samenwerken fijn als ik mag kiezen met wie ik ga samenwerken.				
6	Ik vind samenwerken fijn als de andere kinderen het onderwerp net zo interessant vinden als ik.				
7	Ik vind samenwerken fijn als de andere kinderen hetzelfde denken als ik.				
8	Ik vind samenwerken fijn als de leerkracht ons groepje begeleid.				
9	Ik vind samenwerken fijn als precies vastligt wie wat moet doen.				
10	Ik vind samenwerken fijn als we zelf mogen kiezen wie wat doet.				
11	Ik vind samenwerken fijn als we om de beurt een bepaalde taak hebben:				
12	Ik vind samenwerken fijn tijdens een spel.				
13	Ik vind samenwerken fijn tijdens een presentatie.				
14	Ik vind samenwerken fijn tijdens een project.				
15	Ik vind samenwerken fijn met z'n tweeën				
16	Ik vind samenwerken fijn met meer dan twee.				

Wat vind jij de voordelen van samenwerken?
Wat vind jij de nadelen van samenwerken?
Waarom denk jij dat leren samenwerken een doel van de LEDgroep en school is?

Bijlage 3.5 Observatielijst samenwerken

	Observatielijst samenwerking kinderen	altijd	vaak	soms	nooit
1	Het kind geeft anderen de gelegenheid om mee te doen.				
2	Het kind neemt initiatieven.				
3	Het kind doet actief mee met de groepsopdracht.				
4	Het kind kan interesse opbrengen voor wat een ander doet.				
5	Het kind kan keuzes maken en accepteert gezamenlijke keuzes.				
6	Het kind blijft bij zijn groepje.				
7	Het kind kan beurt nemen en beurt geven.				
8	Het kind durft vragen te stellen.				
9	Het kind kan hulp geven en ontvangen.				
10	Het kind zoekt naar oplossingen voor problemen.				
11	Het kind kan samen met anderen de werksituatie Inrichten.				
12	Het kind kan met een ander regels afspreken en die hanteren.				
13	Het kind laat verantwoordelijkheid zien ten opzichte van gekozen/verdeelde taken.				
14	Het kind is betrokken bij de andere kinderen uit de groep.				
15	Het kind kan ervaringen met anderen uitwisselen.				
16	Het kind kan in overleg met de ander de activiteit voortzetten en afronden.				
17	Het kind is kritisch op een geleverde prestatie.				
18	Het kind kan met verschillende materialen werken.				
19	Het kind durft een situatie die het nog niet kent, aan te gaan.				
20	Het kind werkt met plezier.				
21	Het kind kan een vrijere werksituatie aan.				

Bron:

M. Förer (2006) *“Coöperatief leren in het basisonderwijs”*, Amersfoort: CPS
 onderwijsontwikkeling en advies

Taaljournaal, groep 5, Observatieverslag, 's Hertogenbosch: Malmberg Binnengehaald 23-12-2010

http://www.jufsuzaline.nl/samenkunstenaar/Observatieform/Observatielijst_samenwerken-kinderen.pdf

Bijlage 3.6 Logboek bijgehouden door LEDgroepleerkracht

Individuele begeleiding	LEDgroep
Donderdag 6 januari 2011: Ik heb met Mario overlegd hoe we PDD-NOS in de LEDgroep gaan bespreken. Mario wil het zelf niet doen, hij vult aan. We kiezen voor de volgende opzet: • Voorlezen gedicht • Filosoferen over vreemde eend in de bijt • Link leggen naar autisme en PDD-NOS Ik leg aan Mario uit welke rollen er zijn. Hij kiest als eerste taakkapitein. We bespreken samen wat er op het kaartje staat. Het is voor hem duidelijk wat hij moet doen. Hij krijgt de uitleg ook mee naar huis. Dan bespreken we samen hoe de kinderen kunnen reageren op zijn rol. Mario gaat er vanuit dat de kinderen naar hem luisteren. Ik vraag hem wat hij gaat doen als de kinderen niet luisteren: dat weet hij niet. Ik vertel hem dat ik er bij blijf zitten en dan even het gesprek over neem om duidelijk te maken dat de afspraak was, dat iedereen een rol krijgt en dan iedereen dus ook moet luisteren naar degene die een bepaalde rol vervult. Mario knikt opgelucht. Dan bespreken we de rollenkaart. Ik maak hem duidelijk dat een top een complimentje betekent en een tip een advies hoe je het nog beter kan doen. Ik vertel hem dat de kinderen dus geen negatieve dingen over elkaar mogen zeggen. Ook dat vindt hij prettig, dan kunnen ze hem namelijk niet pesten. We bespreken de fasen van het TASC	Maandag 10 januari 2011 Ik lees het gedicht: 'Behalve ik' voor. Daarna stel ik de vraag: wat betekent dat je een vreemde eend in de bijt bent? Er wordt op een serieuze manier antwoorden gezocht. Via allerlei voorbeelden komen we bij PDD-NOS. Daarna leg ik de link naar Mario. Ik heb een werkboekje over autisme bij me en de leerling waar Mario het meeste moeite mee heeft vraagt of hij het boekje mag lenen. Ik ben zeer blij verrast met deze vraag. Ik leg uit wat het doel is van de les: rollen leren van het samenwerken en werken volgens het TASC model. We bekijken met z'n allen de papieren en we gaan een mindmap maken over game karakters. Eerst mag ieder dat voor zichzelf op papier zetten en daarna wordt de mindmap gemaakt. Dan is het tijd voor de tops en tips. Ook deze verlopen op een plezierige manier. Ik heb een goed gevoel over deze les en over dit project.

model, hij kiest zelf op welk blad hij alles gaat invullen. Dit blad zal door alle LEDgroepleerlingen worden gebruikt. Hij vindt het TASC Model duidelijk. Hij krijgt ook deze bladen mee naar huis. Hij heeft verder geen vragen meer. Als laatste krijgt hij de 3 bladen mee naar huis waar precies op staat wanneer hij naar de LEDgroep gaat en wanneer ik hem kom halen voor de gesprekken.	
Donderdag 13 januari 2011 Mario vond dat mijn uitleg over PDD-NOS goed gegaan is. We bespreken de tips en de tops van de andere kinderen over de rol van Mario als taakkapitein. Hij vindt dat de tips en tops duidelijk zijn. Dan gaan we de strategiekaart invullen. Hij kiest ervoor om met RV samen te werken. Ze hebben elkaar sinds kort 'ontdekt' en zitten ook aardig op één lijn. Mario bedenkt dat hij een quiz wil maken over de game karakters. Hij denkt dat RV dat ook wel wil. Ik vergeet op dit moment te bespreken wat er dan moet gebeuren als dat niet zo is. En hoe ze er dan samen uit kunnen komen. Ik ga dit in het vervolg wel bespreken. Ik hou dit maandag extra in de gaten.	Maandag 17 januari 2011 De rollen worden weer verdeeld. Niemand doet moeilijk over het feit dat Mario weer taakkapitein is. Ik heb het vorige week dus zeer duidelijk uitgelegd. Ik leg uit wat het doel is van de les: het leren werken met het TASC model fase 2-5. We gaan gezamenlijk bedenken wie wat gaan doen. Het is lastig om de rollen in te zetten, omdat de kinderen gaan samenwerken in 3 kleine groepjes. Maar voorlopig oefenen ze de rollen wel bij de gezamenlijke opening en afsluiting. Ik denk dat het voor Mario niet zo heel erg is, omdat hij als taakkapitein ook in de kleine samenwerkopdracht kan oefenen. Iedereen gaat aan de slag. RV en Mario zijn het al snel met elkaar eens. Het was niet nodig om Mario hier extra te begeleiden. Ze verdelen de taken op een goede manier en ze gaan aan de slag. Ieder op hun eigen computer en ieder met hun eigen vragenlijst. Op dit punt wordt er niet meer samengewerkt en eigenlijk is dit

	ook niet zo erg. Ik ga ze volgende week maandag proberen te begeleiden in het maken van één lay-out.
Donderdag 20 januari 2011	Maandag 24 januari 2011
Mario geeft aan waarom hij taakkapitein zo'n fijne rol vindt: hij kan dan de baas spelen, zonder dat de andere kinderen ruzie met hem maken. Ze moeten dan wel naar hem luisteren. We vullen samen de strategiekaart in en we bekijken hoe hij de doelen kan bereiken. Mario stelt zijn doel erg hoog: 80 vragen maken. Uiteindelijk ziet hij in dat 40 al mooi genoeg is. Ik denk dat hij maandag zal ervaren dat het nog te veel is, maar voorlopig laat ik het maar zo. We komen tot de conclusie dat er 2 verschillende soorten quizen moeten komen: 1 op papier voor in de klas en 1 met een drukknop voor de presentatie in de LEDgroep. Mario geeft aan dat RV voor de drukknop zou zorgen. We bespreken ook nog andere mogelijkheden voor het geval RV geen drukknop heeft. We besluiten om het SPECTRO spel van school te gebruiken. Mario heeft bij het buitenspelen nagevraagd of RV een drukknop had. Dit was niet het geval, dus hij kwam gelijk melden dat er een andere oplossing moest komen.	Mario en RV gaan verder met de vragenlijst. Ze werken ieder aan een eigen computer en regelmatig hebben ze met elkaar overleg over het wel of niet kunnen stellen van een vraag. Zo willen ze voorkomen dat er twee dezelfde vragen in de quiz staan. Omdat dit meer tijd in beslag nam dan gepland zijn we niet meer aan de lay-out toe gekomen. Mario heeft wel alles afgemaakt wat op de strategiekaart vermeld stond: een vragenlijst voor de presentatie, een vragenlijst voor de tentoonstelling en een antwoordenblad.
Donderdag 27 januari 2011	Maandag 31 januari 2011
We vullen samen het formulier in van de samenwerkopdracht. We bekijken wat er werkelijk kan plaatsvinden. Het is moeilijk om Mario te	Mario en RV leggen de laatste hand aan de opdrachten. De vragenlijsten en antwoordbladen worden uitgeprint. Ik heb weinig tijd om me met hen te bemoeien, de

overtuigen dat de quiz niet uitgevoerd kan worden zoals hij het wil. Daar is de tijd niet voor en ik denk dat het lastig is voor de andere kinderen. Toch besluit ik om Mario zijn zin te geven. Hij heeft het zo in zijn hoofd, dat biedt voor hem veiligheid. Ik denk dat het belangrijker is om de kinderen na afloop te laten reageren. Ik heb hem wel voorspeld wat er kon gebeuren.	andere kinderen uit de LEDgroep hebben mij ook hard nodig. Mario en RV zetten de spullen klaar en gaan lopen klieren. Ik vertel hen dat zij rustig moeten blijven. Dat doen zij meteen, zonder dat Mario boos wordt of verdrietig wordt. Zij gaan verder met het klaar zetten. Ondertussen zijn de andere leerlingen ook klaar. Wij gaan de quiz spelen. Al gauw blijkt dat de antwoorden veel te lang zijn en dat het moeilijk is om de antwoorden te onthouden. De andere kinderen blijven echter enthousiast. Omdat het tijd was konden we de presentatie niet evalueren. Dit verschuift naar volgende week. Wat mij opviel is dat Mario zeer enthousiast is en doorzettingsvermogen heeft. Hij heeft de vragenlijst meegenomen naar de groep en zelfs de groepsleerkracht zo ver gekregen dat hij de quiz gaat maken. Toch wil ik Mario en RV laten zien dat er verbeterpunten zijn en hen de kans geven om de gehele quiz nog een keer te presenteren met de bel van Spekro. Ik wil de rest van de LEDgroep tips en tops laten geven. Ik ben erg benieuwd hoe Mario en RV dit gaat oppakken.
Donderdag 3 februari 2011	Maandag 7 februari 2011
We hebben samen afgelopen maandag doorgenomen. Ik vond het zelf erg onrustig, maar dat komt doordat er veel gedaan moest worden en er eigenlijk te weinig tijd was. Ik heb besloten om de volgende groepsopdracht anders aan te pakken en	Er kwam een vraag over waarom Mario steeds taakkapitein mocht zijn. Dit had ik al een keer verteld, maar degene die het vroeg was die dag niet aanwezig. De kinderen hebben hun TASC blad ingevuld en aan elkaar verteld over wat ze geleerd hadden. Ik heb uitgelegd, dat het

de einddatum nog even open te houden. We beginnen nu met een groepsopdracht over het te verzinnen land: Mario is nog eenmaal taakkapitein en moet er voor zorgen dat er 4 punten op papier komen te staan: locatie – klimaat – grondsoort – cultuur. We bespreken samen welke taken hij moet bewaken: Materiaalbaas moet briefjes en potloden uitdelen Tijdbewaker moet 15 minuten in de gaten houden. Schrijver: moet opschrijven wat er uiteindelijk besloten is. Er moeten argumenten bedacht worden om elkaar over te halen, maar uiteindelijk gelden de meeste stemmen. Daarna mogen ze in 2 of 3 talen opdrachten kiezen: als ze klaar zijn kunnen ze de volgende opdracht kiezen. Dat voorkomt dat kinderen niets te doen hebben. Mario moet of met een ander kind samenwerken of met RV en een ander kind. Daar had hij geen problemen mee, als hij maar niet met RK hoefde te werken. Maar dat was zijn dispensatie, dat hoefde niet! We besluiten met het invullen van het TASC model per opdracht, anders past het niet op de strategiekaart samenwerken.	een beetje oefenen was, maar dat we bij dit project flink aan de slag gaan met het rollenspel en met het TASC Model. Mario gaf aan dat hij de tops erg fijn vond, maar dat hij de tips soms vervelend vond. Hij vond het niet fijn om een tip te krijgen als hij goed zijn best had gedaan. Dan was hij teleurgesteld. Een andere leerling reageerde daarop met het antwoord: dan moeten we er voor zorgen dat de tips nog meer positief geformuleerd worden. Dat vond Mario een goed idee. Hij vertelde dat hij altijd aan zijn zwemjuf moest denken, die steeds maar zei dat hij goed zijn best moest doen. Maar dat deed hij al. Ik heb de nieuwe groepsopdracht uitgelegd. Vervolgens moest iedereen het groepsopdrachtenblad invullen. Mario vroeg daarna wat iedereen zijn antwoord was. De kinderen hadden het gevoel dat ze bij een echte vergadering aanwezig waren en vroegen steeds netjes aan Mario het woord. Mario maakte keurig het rondje en vertelde zijn eigen antwoord steeds als laatste. Hij vertelde aan de schrijver wat er opgeschreven moest worden. Hij zorgde dat er gestemd werd. Hij werd niet boos of verdrietig als zijn antwoord niet werd gekozen. Omdat RV ziek was, zijn er nog geen nieuwe groepjes samengesteld. Mario mag van mij het eerste onderwerp kiezen, daarna moet hij kiezen wat er toevallig overblijft.
Donderdag 10 februari 2011	Maandag 14 februari 2011

Ik heb met Mario het evaluatie formulier ingevuld. Hij geeft aan dat het fijn is dat iedereen een rol heeft, omdat iedereen dan beter naar elkaar luistert. Hij is ook taakkapitein in de klas geweest. Hij zou het ook fijn vinden als er bij het samenwerken in het v.o. ook rollen gebruikt gaan worden. Op de tip: papiertje op de tafel leggen antwoordt hij: ik heb het nodig om met iets te frommelen, anders word ik afgeleid. Ik vroeg hem hoe hij het vond gaan in de LEDgroep. Hij vindt dat het veel beter gaat dan vorig jaar. Hij wordt minder gepest en hij vindt het leuker en gemakkelijker. Op mijn vraag: Hoe dat kwam gaf hij de volgende antwoorden: - ze weten dat ik PDD-NOS heb en houden daar rekening mee. - Iedereen heeft een rol en moet naar elkaar luisteren en dat gebeurt ook. - Het TASC Model - de strategiekaart - de SOVA training - de leerkracht let meer op en helpt meer. We hebben de opdracht voor de volgende keer besproken. Hij wil het nu nog met RV doen, daarna moet hij van mij met een ander of met z'n drieën aan een opdracht gaan werken. Dit vindt hij goed. RV is maandag taakkapitein en Mario is materiaalbaas. Ik heb hem gevraagd waarom hij niet met zijn moeder over de LEDgroep wil praten. Hij geeft als antwoord dat hij moe is en liever achter zijn computer duikt. Hij belooft	Mario en RV wilden inderdaad samen in een groepje en hebben het onderwerp: vlag en wapen gekozen. Mario wilde gelijk al de vlag gaan verven. Ik heb verteld dat ze eerst het TASC Model moesten invullen. Daarna op de strategiekaart kijken wat er voor vandaag op de planning stond. Ze gingen gelijk aan de slag: Mario neemt het initiatief: hij zegt: ieder 2 landen opnoemen en daarna samen nog een land kiezen. Ze zoeken op internet antwoorden op de vragen. Mario wordt een beetje baldadig en overmoedig en scrollt de teksten heen en weer. RV geeft aan dat ze verder moeten en dat doen ze ook. Ik ga donderdag even vragen hoe ze nou op het vijfde land zijn gekomen. Ze hebben wel goed doorgewerkt. RV is wel meegaand, maar is ook in staat om Mario te overtuigen van zijn ideeën. Mario kan daar goed mee omgaan. Na afloop geven ze elkaar tips en tops over de rollen die ze vervuld hebben.
--	---

om aanstaande maandag met zijn moeder over de LEDgroep te praten.	
Donderdag 17 februari	Maandag 21 februari
We hebben samen het evaluatieblad ingevuld. Hij vond zelf de taken als materiaalbaas en tafelbaas geen handige taken. Er valt weinig te verschuiven met tafels. Ook de materialen liggen meestal klaar. Hij wil eigenlijk wel stiltekapitein zijn. Ik heb nagevraagd hoe het ging over het kiezen van het vijfde land. Hij heeft overlegd en ze hebben uiteindelijk samen het vijfde land gekozen. Ze moesten overleggen met de sportgroep over de kleuren. Er werd geluisterd naar elkaars voorkeur voor een kleur. Ik ben erbij gaan zitten en heb gezegd, misschien moet we allemaal een kleur uitkiezen, zodat we 3 kleuren kunnen verwerken in de vlag. De sportgroep had gelijk bedacht dat ze dan een thuis- en uitshirt konden maken. Mario en RV hebben ieder een eigen vlag ontworpen. Ik vroeg hoe ze dat nu samen gingen oplossen. Mario gaf als antwoord: We laten alle kinderen van de LEDgroep kiezen, want het is toch het land van iedereen! En dan doen we dat de meeste stemmen gelden. We hebben de strategiekaart verder ingevuld. Ik vroeg nog of Mario het vervelend vond dat ik hem aansprak op zijn drukke gedrag. Hij had daar geen problemen mee.	De rollen werden verdeeld en ze gingen aan de slag. Mario en RV hadden wat moeite om te bepalen welke vlag er nu gekozen ging worden. Er waren 4 opties: de vlag van Mario, de vlag van RV een combinatie van beide vlaggen of de ene vlag op de voorkant en de andere vlag op de achterkant. Dit was voor Mario heel lastig. Hij had het in zijn hoofd en wilde niet meer aanpassen. RV vond het moeilijk, maar probeerde Mario tegemoet te komen door een compromis te sluiten. Op mijn verzoek werd de hele groep erbij betrokken: 3 leden kozen voor de vlag van Mario en 2 leden voor de vlag van RV. Toch was dit niet naar de zin van Mario en RV en ze hebben toen besloten om ieder hun eigen vlag op een kant te maken. De rest van de groep ging hiermee akkoord. Ik zie duidelijk dat Mario niet tegemoet kan komen aan de wensen van RV. Ik ga hier donderdag nog even met hem over praten. Voor de rest is de opdracht goed verlopen. Ik wil Mario de laatste les met een ander laten werken of met z'n drieën. Dit ga ik donderdag met hem voorbereiden.
Donderdag 24 februari	Maandag 7 maart
We hebben samen het evaluatieblad	We hadden vandaag 2 uur de tijd. En in het

ingevuld. Hij had als eigen tip dat hij minder op andere groepjes moest gaan letten. Hij ging namelijk ook tegen hen zeggen dat ze stil moesten zijn. Hij gaf ook de opmerking dat hij de rollen in een grotere groep handiger vond, dat hadden ze de hele tijd geoefend en dat was hij nu gewend. Dat hebben we al die tijd gedaan en dan gaat het automatisch. Nu mag ik het alleen maar over mijn eigen groepje zeggen en ik ben gewend dat het over de hele groep gaat. Misschien moet ik de volgende keer deze opmerking ook voor de hele groep gebruiken. Nu kom ik steeds tijd tekort. Het samenwerken vindt hij prettiger in een klein groepje. We hebben nog even nagepraat over het ontwerpen van de vlag. Hij vond de oplossing: voor- en achterkant een ander ontwerp een goede oplossing, omdat het ook een beetje zijn idee was. Hij vond het stemmen nog steeds een goed idee: het was de vlag van iedereen. Hij wist ook dat RV het liever niet zo had gehad, dat had hij namelijk aan Mario verteld. RV wilde liever met zijn tweeën overleggen. Mario vond: ieder wilde dat zijn idee voor de vlag goedgekeurd werd. Ik vroeg hem waarom hij niet voor een gezamenlijk ontwerp ging: RV was hem erg tegemoet gekomen, omdat hij alleen een balk over de vlag van Mario wilde. Mario gaf aan dat hij niet hield van balken op een vlag: het was te recht en te streperig. Ik word gek van die balk, dan zie ik alleen die balk en die komt steeds meer	vervolg blijft het ook de hele middag LEDgroepmiddag voor groep 6-7-8. De groep wordt iets groter: er komen 2 jongens en 1 meisje bij. In totaal 3 meisjes en 7 jongens. Ik heb de groep uitgelegd dat het vandaag de laatste keer was dat ik dingen voor mijn onderzoek moest doen en dat zij vandaag de vragenlijsten moesten gaan invullen. Ik heb ook uitgelegd dat Mario vandaag in een groepje van 3 ging samenwerken. De leerlingen gingen aan de slag. De rollen werden verdeeld, Mario pakte zijn strategiekaart en het TASC Model. Ze hebben het gezamenlijk ingevuld en zijn aan de slag gegaan. Ze hebben gezamenlijk de diersoorten opgezocht. Daarna is er in goed overleg verdeeld en is ieder aan de slag gegaan met zijn eigen dieren. Volgens Mario was dit geen samenwerkopdracht, maar er was veel interactie tussen elkaar over het werk.
--	---

op mij af en dan wordt het druk in mijn hoofd. De vriendschap met RV wordt steeds slechter, daarom gaat het niet. Ik heb RV erbij gehaald: hij gaf aan dat hij niet wilde dat er gestemd werd, omdat hij vond dat dan niet hun mening, maar de mening van de groep werd en dan konden ze niets meer veranderen. Hij vond de oplossing voorachterkant wel fijn. Reden: er zijn geen andere oplossingen meer. RV wilde heel ver gaan en Mario wilde de balk echt niet. Mario wilde niet zelf uitleggen aan RV waarom hij de balk niet wilde. Dat mocht ik wel doen en heb ik ook gedaan. Ik heb ook verteld dat Mario dacht dat de vriendschap minder werd. RV vertelde dat de ruzie niets met het gebeuren in de LEDgroep te maken had. Maar niemand wist meer waar de ruzie over ging. Ik heb RV uitgelegd dat Mario door zijn PDD-NOS denkt dat ruzie betekent dat je geen vrienden meer bent. RV gaf aan dat hij op dat moment niet wilde dat Mario bij hem kwam spelen omdat hij rust wilde. Nu was het voor beide kinderen duidelijk. Ik heb aan Mario gevraagd hoe hij de laatste keer wil samenwerken: met een ander of in een groepje van 3. Hij koos voor een groepje van 3 en wilde graag RB erbij hebben. RB ging hiermee akkoord en ook het onderwerp wat Mario aangaf was goed: dieren. Mario wilde in eerste instantie meegaan met de keuze van RB, maar daar kon RV zich niet in vinden. Uiteindelijk werd	
--	--

het dieren. Ik heb de opdracht met Mario voorbereid door de strategiekaart samenwerken in te gaan vullen. Waarschijnlijk wordt na de vakantie de LEDgroep tijd verlengd met naar de hele middag, waarbij 3 kinderen uit groep 3 en 4 zullen worden toegevoegd. (roostertechnisch gaat het niet anders) Zij zijn bezig met het maken van een eigen pretpark. Mario gaf aan dat ze ook wel een attractie voor op het eiland konden maken! Ik heb Mario de aanpakkaarten van Winny Bosch laten zien, hij wil er graag mee werken na de vakantie. Hij vond het veel lijken op spiekbriefjes.	
Donderdag 10 maart	
Wat is er positief veranderd de afgelopen 2 maanden: Het pesten is minder. Enkele kinderen trekken nog wel eens gekke gezichten naar mij. Ik word boos, maar ik heb bedacht dat ik dat niet laat merken. Ik wil wel naar de leerkracht gaan, maar ik wil het niet hoeven zeggen. We bedenken samen een manier om mij te laten merken dat het weer gebeurt: ik maak 3 kaartjes met de eerste letter van de voornaam van het kind en hij geeft het kaartje aan mij als er weer blikken richting hem gaan. Hij is met meer kinderen gaan samenwerken. Hij heeft meer rollen gespeeld. Niet goed veranderd: helemaal niets. Hij wil graag op deze manier verder gaan en ook	

nog proberen om met 4 kinderen samen te werken. Hij wil wel graag zelf de kinderen blijven kiezen. Hij wil graag de agendabladen blijven ontvangen. En ook graag voor komend schooljaar. Hij raakt zijn agenda steeds kwijt en kan dan het huiswerk niet opschrijven / onthouden. Zijn map zit altijd in zijn tas, dus die wordt handiger om te gebruiken. We gaan over een maand het gebruik van de plaatjes evalueren. Volgende week gaan we de aanpakkaarten kiezen om te gebruiken in de klas en thuis.	
--	--

Bijlage 3.7 Evaluaties

3.7.1. LEDleerkracht met Mario

LEDgroep bijeenkomst 1: 13-01-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	taakkapitein
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb het op een goede manier gedaan.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Sneller reageren, zodat iedereen beter bij zijn taak blijft. Proberen minder vaak iets te zeggen.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Dat ik het op een goede manier gedaan heb.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik wil sneller reageren.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	De strategiekaart is de eerste les nog niet aan de orde geweest.
Waarom wel / niet?	Niet van toepassing.
Wat is je top voor de begeleiding?	De LEDgroep leerkracht heeft goed opgelet om pesten te voorkomen. Ze heeft ook heel goed verteld wat PDD-NOS is.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Ze moet op tijd beginnen.
Opmerkingen:	TASC Model.

LEDgroep bijeenkomst 2: 20-01-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	Taakkapitein: ik vind het leuk om kinderen bij het werk te houden en om de baas te spelen. Met zo'n kaartje lukt dat me, omdat

	de kinderen dan moeten luisteren. Eigenlijk wil ik alle taken op me nemen, want dan zou er geen ruzie komen, maar dat gaat me niet lukken.
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb het op een goede manier gedaan.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Als ik iets hoor gelijk er iets van zeggen.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Dat ik iedereen goed aan de taak heb gehouden.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik wil nog beter opletten.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja, ik heb zelfs 6 vragen op papier gezet in plaats van 5.
Waarom wel / niet?	RV en ik konden goed samenwerken, we hadden goede ideeën en we waren het snel met elkaar eens. We hebben het TASC model gebruikt en zo konden we stapje voor stapje aan het werk blijven.
Wat is je top voor de begeleiding?	De LEDgroep leerkracht heeft goed opgelet, want er was geen ruzie in de LEDgroep.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Een rollenkaart maken met alleen de rollen erop die ik vervul. TASC model in kleur uitprinten, dat vind ik duidelijker. (Hij had een gekleurde print, maar die heeft hij mee naar huis genomen)
Opmerkingen:	De LEDgroepleerkracht moet een doos van

	thuis meenemen voor het maken van een drukknop.
--	---

LEDgroep bijeenkomst 3: 27-01-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	taakkapitein
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb goed opgelet: niemand liep van zijn taak weg. Eigenlijk was ik niet zo nodig.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Ik wil nog beter opletten.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Dat ik er voor gezorgd heb dat iedereen op zijn eigen plek aan het werk was.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik wil kijken en langslopen.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja.
Waarom wel / niet?	We hebben goed doorgewerkt. We gingen goed overleggen en daardoor konden we samenwerken zonder ruzie.
Wat is je top voor de begeleiding?	De LEDgroepleerkracht heeft goed opgelet: ze bleef bij ons groepje zitten en van daar keek ze naar de andere kinderen.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Ik heb er last van als ze zegt dat ze even bij een ander groepje gaat kijken. Dan word ik uit mijn concentratie gehaald.
Opmerkingen:	

LEDgroepbijeenkomst 4: 03-02-2011:

Welke rol had jij bij het samenwerken?	taakkapitein
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb goed rondgekeken. Ik heb goed doorgezeurd: zorgen dat ze aan hun taak blijven.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Als iemand niet naar mij luistert: naar de juf gaan. Of tips geven hoe hij wel aan het werk kan gaan.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Dat ik de rol goed vervuld hebt. Ik heb er voor gezorgd dat iedereen aan het werk bleef.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik wil sneller reageren.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja en nee.
Waarom wel / niet?	Ja: alle vragen waren klaar. We hadden 3 geluiden. Nee: het is niet gelukt om de hulplijnen te gebruiken. En Spectro was niet meegenomen, dus we konden geen bel maken.
Wat is je top voor de begeleiding?	Ze heeft goed opgelet: iedereen bleef bij zijn taak. Maar dat kwam ook door mij.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Zorgen voor een betere tijdsplanning.
Opmerkingen:	Jammer dat ik niet alle vragen uit mijn quiz kon stellen. LEDgroepleerkracht: we gaan na mijn onderzoek nog een keer de quiz helemaal uitvoeren.

LEDgroep bijeenkomst 5: 10-02-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	Taakkapitein

Wat is jouw top voor deze rol?	Omdat ik het al een paar keer eerder had gedaan vond ik het niet moeilijk meer om te doen. Ik vind het leuk om taakkapitein te zijn.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Ik ben tevreden zoals het nu gaat.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Ik vond het fijn dat ik iedereen zijn mening heb laten vertellen.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Het rollenkaartje op de tafel laten liggen.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja.
Waarom wel / niet?	Ik heb mijn taak als taakkapitein goed gedaan en daarom is de opdracht helemaal gedaan.
Wat is je top voor de begeleiding?	De LEDgroepleerkracht heeft goed opgelet en geholpen.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Ik heb geen tip.
Opmerkingen:	Ik ga thuis ook een land maken.

LEDgroep bijeenkomst 6: 17-02-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	Tafelbaas (omdat we niet in het LEDgroeplokaal zaten, maar in een klas stonden de tafels al in groepjes en had Jay niets te doen) en materiaalbaas.
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb alles goed opgehaald. De tafels stonden al netjes.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Ik wil liever één taak tegelijk. Ik wil volgende keer stiltekapitein zijn.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Dat ik alles netjes heb opgeruimd.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik wil niet meer zeuren, ik weet eigenlijk niet meer waarover dat ging.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja.
Waarom wel / niet?	Ik heb goed overlegd met RV. De opdracht

	was duidelijk uitgelegd door de LEDleerkracht. We konden ook goed aan elkaar duidelijk maken wat er gedaan moest worden.
Wat is je top voor de begeleiding?	De LEDgroepleerkracht heeft goed opgelet. Zij liep overal goed langs.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Ik wil dat ze nog meer gaat helpen.
Opmerkingen:	Ik vind de LEDgroep veel leuker dan vorig jaar. Ik word nauwelijks meer gepest. We overleggen meer met elkaar en wij zijn het sneller eens.

LEDgroep bijeenkomst 7: 24-02-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	stiltekapitein
Wat is jouw top voor deze rol?	Goed: het was heel af en toe nodig: daarom was het zo stil. RV gaf aan dat hij zelf rustig was en dat het daarom zo goed ging.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Ik moet minder op andere groepjes letten: ik ging ook tegen hen zeggen dat ze rustig moesten zijn.
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Goed gedaan: het was stil in ons groepje.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik heb slecht opgelet, omdat ik steeds met de opdracht bezig was. We moesten wel praten, omdat het een overleg opdracht was.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	We hebben nog geen wapen ontworpen.
Waarom wel / niet?	We waren te druk bezig met het beslissen over de vlag zelf. Alle andere opdrachten zijn klaar.
Wat is je top voor de begeleiding?	Goed opgelet en goed geholpen met het beslissen van welke vlag er voor het eiland gekozen moest worden.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Meer bij de andere kinderen opletten, het

	was erg druk bij de computer.
Opmerkingen:	De taakkapitein van een ander groepje deed zijn werk niet goed. Ik heb daar niets van gezegd, anders gaan ze weer zeuren.

LEDgroep bijeenkomst 8: 10-03-2011	
Welke rol had jij bij het samenwerken?	Stiltekapitein
Wat is jouw top voor deze rol?	Ik heb het goed gedaan. Eigenlijk was het ook niet echt nodig.
Wat wil jij volgende keer als je deze rol hebt anders doen?	Ik ga zorgen dat het nodig is en dan ga ik optreden. Ik ga ze eerst druk maken en dan kan ik ingrijpen. (lacht hierbij)
Welke top van de andere leerlingen spreekt jou het meeste aan?	Ik vond het fijn dat de andere groepsleden zeiden dat ik stil was.
Met welke tip van de andere leerlingen wil je de volgende keer aan de slag?	Ik moest beter opletten: ik stond te veel bij het digibord. Ik wist niet alle namen uit mijn hoofd, dus ik moest wel steeds bij het bord werken.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Nee.
Waarom wel / niet?	We hebben goed doorgewerkt, maar het was veel te veel voor één keer. Ik wil de volgende keer eerst de dierenopdracht afmaken en daarna de vlag.
Wat is je top voor de begeleiding?	Ze heeft goed opgelet.
Wat is je tip voor de begeleiding?	Ze moet veel meer rondlopen.
Opmerkingen:	Groepje 3 ging goed: het was niet echt samenwerken, alleen maar in het begin: we moesten toen beslissen welke diersoorten we gingen kiezen. We hebben rustig gewerkt.

3.7.2 Leerkracht met Mario

Eigen groep 10-01-2011	
Welke samenwerkopdracht(en) heeft Mario in de klas gedaan?	Rekenopdracht Wis en reken Duo werken met A.
Welke rol had Mario bij het samenwerken?	Duo-werken: taakkapitein
Wat vindt Mario de top voor deze rol?	Het aanspreken lukte goed.
Wat wil Mario de volgende keer als hij deze rol heeft anders doen?	Een andere rol.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Gedeeltelijk
Waarom wel / niet?	Soms had Mario een dominante rol.
Wat is de top van Mario voor de begeleiding door de meester?	Hij kan goed stimuleren.
Wat is de tip van Mario voor de begeleiding door de meester?	Hij moet Mario iets meer zijn eigen gang laten gaan.
Opmerkingen Mario:	Ik was tevreden.
Opmerkingen meester:	Mario was enthousiast! Volgende keer een andere groepsgenoot.

Eigen groep 30-01-2011	
Welke samenwerkopdracht(en) heeft Mario in de klas gedaan?	Natuur blok 5 hoofdstuk 4: samenwerkingsopdracht met H.
Welke rol had Mario bij het samenwerken?	Taakkapitein
Wat vindt Mario de top voor deze rol?	Ik vind deze rol leuk.
Wat wil Mario de volgende keer als hij deze rol heeft anders doen?	Ik wil sneller reageren.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja.
Waarom wel / niet?	Ik heb goed opgelet.
Wat is de top van Mario voor de begeleiding door de meester?	Hij heeft goed geholpen, opgelet en uitgelegd.
Wat is de tip van Mario voor de begeleiding door de meester?	Hij moet vaker door de klas lopen.
Opmerkingen Mario:	Het ging goed, ik vond het leuk.
Opmerkingen meester:	Mario heeft enthousiast gewerkt. Hij heeft

	H. goed gestimuleerd.
--	-----------------------

Eigen groep 08-03-2011	
Welke samenwerkopdracht(en) heeft Mario in de klas gedaan?	Rekenen
Welke rol had Mario bij het samenwerken?	Taakkapitein
Wat vindt Mario de top voor deze rol?	Het is handig omdat mijn partner het moeilijk vindt, dus help ik hem.
Wat wil Mario de volgende keer als hij deze rol heeft anders doen?	Ik wil een andere rol vervullen.
Is het gelukt om de afspraken van de strategiekaart na te komen?	Ja
Waarom wel / niet?	Het was niet echt nodig, omdat we goed bleven werken.
Wat is de top van Mario voor de begeleiding door de meester?	Het was een stagejuf. Ze heeft goed geholpen.
Wat is de tip van Mario voor de begeleiding door de meester?	Tip voor de stagejuf: simpeler uitleggen.
Opmerkingen Mario:	Geen
Opmerkingen meester:	Geen

3.7.3 Moeder met Mario

Thuis maandag 10 januari 2011	
Wat heb je thuis geoefend? (zie bijlage 10)	Ik zit er vooral bovenop hoe hij op een sociale manier omgaat met zijn zus tijdens gesprekken aan de eettafel.
Wat heb je thuis besproken over de LEDgroep?	niets
Wat heb je thuis besproken over het samenwerken in de groep?	niets
Opmerkingen:	geen

Thuis maandag 31 januari 2011	
Wat heb je thuis geoefend? (zie bijlage 10)	Wij zijn vooral bezig met: Hoe gedraag je je netjes en beleefd tegen anderen wanneer de anders iets doet of zegt wat je niet leuk vindt.
Wat heb je thuis besproken over de LEDgroep?	niets
Wat heb je thuis besproken over het samenwerken in de groep?	
Opmerkingen:	Mario praat niet over het LEDgroepje thuis. Als ik iets vraag heeft hij meestal geen zin om te vertellen.

Thuis maandag 6 maart 2011	
Wat heb je thuis geoefend? (zie bijlage 10)	Communicatie en compromissen sluiten.
Wat heb je thuis besproken over de LEDgroep?	Hij heeft verteld over het eiland project.
Wat heb je thuis besproken over het samenwerken in de groep?	
Opmerkingen:	Ik vind dat hij positief gegroeid is.

Bijlage 3.8 Mogelijke tips voor ouders bij leren samenwerken uit:

Hoofdakker, B.J. van den (2010) structuur bieden en regels stellen. In Veen, I. van, Serra, M, Hoofdakker, B.J. van den, Minderaa, R.B (red) *Sociaal onhandig* (pp. 101, 105, 106, 109) Assen: Koninklijke van Gorcum

Koenderink, T (2010) Hoofdstuk 4 Samenwerken. In 7 *Uitdagingen voor hoogbegaafden in het onderwijs*. Conceptversie pp 37-39 (het boek is nog niet uitgegeven)

Oefenen basisvaardigheden samenwerken:

- Uitgestelde aandacht: als je altijd gelijk de aandacht moet hebben is dat voor anderen zeer storend.
 - Spreek momenten af waarop je kind je niet mag storen. (bijvoorbeeld tijdens een gesprek of bij het lezen van de krant.)
 - Toevoeging vanuit de PDD-NOS: maak deze regel duidelijk: kinderen met PDD-NOS kunnen regel die nodig is om je te kunnen gedragen in het sociale verkeer niet zelf aan voelen.
- Empathie: Het kind moet gaan inzien dat andere kinderen ook gevoelens hebben:
 - Communicatie: geef duidelijk aan wanneer een kind iets doet wat niet gepast is. Evalueer daarna de situatie door middel van de volgende vraag:
 - Begrijp je dat het niet leuk is voor de ander?
 - Reflecteer naar een eigen ervaring.
 - Toevoeging vanuit de PDD-NOS: geef duidelijk aan wat wel het goede gedrag is. Laat de regel nazeggen door de leerling en herhaal de regel zelf nog een keer.
- Compromissen sluiten: je kunt niet altijd je zin krijgen en het is ook niet goed om altijd maar te doen wat de ander wil.
 - Dit kun je oefenen door iedereen om de beurt een bepaalde tijd te laten bepalen wat er gaat gebeuren.
 - Toevoeging: vanuit de PDD-NOS is het handig om de tijdsduur visueel te maken en de eindtijd met een kookwekker aan te geven.

Wat betreft het samenwerken in de LEDgroep:

Besprek met het kind de tips en tops die de LEDgroepleerlingen (anoniem) hebben opgeschreven op de rollenkaart

Bijlage 4.1 Tips en tops voor Mario door de LEDgroepleerlingen

rol	tips	tops
taakkapitein	Hij kan nog sneller reageren, zodat iedereen nog beter bij zijn taak blijft. Hij moet proberen minder vaak iets te zeggen.	Hij heeft het op een goede manier gedaan.
taakkapitein	Als hij iets hoort moet hij er gelijk iets van zeggen.	Hij heeft gezorgd dat iedereen zich goed aan de taak heeft gehouden. Hij lette goed op.
taakkapitein	Hij moet meer kijken en langslopen	Hij heeft er voor gezorgd dat iedereen op zijn eigen plek aan het werk was.
taakkapitein	Hij kan nog sneller reageren.	Doordat hij goed oplette, zorgde hij ervoor dat iedereen aan het werk bleef.
taakkapitein	Hij moet zijn rollenkaartje op de tafel laten liggen. Het stoort ons als hij ermee blijft spelen.	Hij heeft ervoor gezorgd dat iedereen aan de beurt kwam en zijn mening mocht vertellen. Hij gaf zelf steeds als laatste zijn mening.
materiaalbaas tafelbaas	Hij moet minder zeuren.	Hij heeft alles netjes opgeruimd.
stiltekapitein	Hij heeft slecht opgelet, omdat hij steeds met de opdracht bezig was.	Goed gedaan: het was stil in ons groepje
stiltekapitein	Hij moet beter opletten: hij staat te veel bij het digibord.	Hij was zelf ook heel stil.